

ЗЕМЛЕУСТРІЙ, КАДАСТР І МОНІТОРИНГ ЗЕМЕЛЬ науково-виробничий журнал

№ 2

щоквартальник

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Вимоги до розміщення статті в журналі та на сайті журналу:

- назва статті;
- ім'я та прізвище автора (авторів);
- анотація — 3-6 речень;
- чітка постановка проблеми;
- стислі, але зрозуміло викладені результати інших дослідників;
- мета дослідження;
- виклад дослідження;
- чітко сформульовані та виділені головні думки;
- акцентоване подання наукової новизни, нового знання;
- висновки наприкінці статті (про досягнуті результати, користь від них та про подальші розробки).

По ходу статті має бути переклад англійською (сумарним обсягом не менше 1000 знаків): назви статті; ім'я та прізвище автора (авторів); анотації на 3-6 речень головних думок, важливих тез і формулювань, тексту, що виявляє наукову новизну (нове знання).

Обов'язковим є список використаних джерел у кінці статті (роботи не лише вітчизняних, а й зарубіжних авторів). Посилання на інших дослідників та на ту чи іншу роботу повинні позначатися в тексті у квадратних дужках порядковим номером цієї роботи за списком використаних джерел.

Рекомендований обсяг статті — 16-28 тис. знаків, шрифти найпоширенішого типу, текстовий шрифт та шрифт формул повинні бути різними. Формули чіткі, із загальноприйнятим використанням символів. Таблиці компактні, з назвою та нумерацією. Ілюстративні матеріали повинні бути якісними, придатними для сканування.

Додатково надсилається :

інформація про автора (авторів): ім'я, прізвище, вчене звання, вчений ступінь, посада — все це українською та англійською мовами (додатково: адресу з поштовим індексом, телефон); заява з підписами авторів про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань. Бажано також супроводити матеріали рекомендаціями до друку науковців та фахівців у даній галузі.

Категорично не приймаються описові статті (сукупність загальновідомих характеристик та оцінок об'єкту дослідження або сукупність запозичених характеристик і тез).

Редакція залишає за собою право на скорочення, незначне редагування і виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора).

Постановою президії АК Міністерства освіти і науки України від 31.05.2013 р. № 654 науково-виробничий журнал «Землеустрій, кадастр і моніторинг земель» включено до наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата економічних наук.

Журнал включено до бібліографічних баз даних: RIHNC, Ulrichsweb, Index Copernicus; індексується Google Scholar, MIAR, BASE.

Свідцтво про реєстрацію KB № 17370-6140P від 10.01.2011 р. Засновник: Державне підприємство «Київський науково-дослідний та проектний інститут землеустрою»

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Рекомендовано до друку вченою радою Національного університету біоресурсів і природокористування України (протокол №11 від 24.05.2017 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Й. М. Дорош, д. е. н.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

В. І. Курило, д. ю. н., проф.

А. М. Третяк, д. е. н., проф., чл.-кор. НААНУ

ВІДПОВІДАЛЬНІ СЕКРЕТАРІ

Є. В. Бутенко, к. е. н., доц.

С. О. Осипчук, к. геол.-мін. н.

ЧЛЕНИ КОЛЕГІЇ

Штефан Бойнець, д. е. н., проф. (Словенія)

В. П. Галушко, д. е. н., проф., чл.-кор. НААНУ

В. В. Горлячук, д. е. н., проф.

Г. Д. Гуцуляк, д. е. н., проф., чл.-кор. НААНУ

Д. С. Добряк, д. е. н., проф., чл.-кор. НААНУ

О. С. Дорош, д. е. н., проф.

В. М. Другак, д. е. н., проф.

Ш. І. Ібатуллін, д. е. н., проф., чл.-кор. НААНУ

І. П. Ковальчук, д. геогр. н., проф.

І. П. Куріянчик, к. е. н., доц.

П. Ф. Лойко, д. е. н., проф., чл.-кор. РААН (Росія)

А. Г. Мартин, д. е. н., доц.

Л. Я. Новаковський, д. е. н., проф., акад. НААНУ

О. П. Світличний, д. ю. н., доц.

А. Я. Сохнич, д. е. н., проф.

М. Г. Ступень, д. е. н., проф.

М. П. Стецюк, к. е. н.

В. К. Терещенко, д. е. н., проф., акад. НАНУ

М. А. Хвесик, д. е. н., проф., акад. НААНУ

Літературний редактор Н. М. Некрут

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

Видавець НУБіП України,

вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, 03041.

Свід. ДК № 4097 від 17.06.2011

МАКЕТ, ВЕРСТКА ТА ДРУК

Підписано до друку 14.08.2017

Формат 70х100/16 Умовн. друк. арк.: 4.02

Папір офсетний. Друк цифровий.

Гарнітура Times New Roman.

Наклад 100. Зам. № 9342

При передруку посилання на «Землеустрій, кадастр і моніторинг земель» обов'язкове.

Відповідальність за достовірність інформації несуть автори. Редакція журналу «Землеустрій, кадастр і моніторинг земель» залишає за собою право на незначне скорочення та літературне редагування авторських матеріалів зі збереженням стилю автора і головних висновків.

© Землеустрій, кадастр і моніторинг земель, 2017

ЗМІСТ

УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ТА ЗЕМЛЕУСТРІЙ

Третяк А.М., Третяк В.М., Панчук О.Я. Нова модель земельного устрою в Україні у зв'язку із реформою місцевого самоврядування	3
Третяк А.М., Дорош Й.М. Особливості методологічного процесу формування обмежень у використанні земель і земельних ділянок	14
Дорош О.С., Буряк Р.І., Купріянич І.П. Землевпорядний регламент як інструмент планування розвитку землекористування в Україні	20
Капінос Н.О. Методологічні проблеми планування розвитку землекористування на місцевому рівні в умовах нових земельних відносин та децентралізації влади	28

ЗЕМЕЛЬНИЙ КАДАСТР

Ковалишин О.Ф. Удосконалення формування даних про режим землекористування та земельні ділянки у нових облікових формах Державного земельного кадастру	37
--	----

ОЦІНКА ЗЕМЕЛЬ

Стецюк М.П., Нагорна Л.Р. Вартісні характеристики земельних ресурсів та шляхи їх імплементації в економічний обіг	44
Кустовська О.В., Гринчук А.Ю. Про проблеми продажу права оренди на землі сільськогосподарського призначення	52

ЕКОНОМІКА ТА ЕКОЛОГІЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Шевченко О.В., Опенько І.А., Цвях О.М. Економічні умови чергування культур як спосіб запобігання деградації агроландшафту	59
--	----

МОНІТОРИНГ ТА ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬ

Москаленко А.А., Дьоміна І.І. Ідентифікація основних медоносних культур за даними дистанційного зондування землі	66
Тимошевський В.В., Литвиненко Т.П., Ільченко В.В. Забезпечення сталого розвитку ерозійно небезпечних агроландшафтів	74
Мовчан М.М. Основні напрями вирішення проблем деградації та опустелювання земель в Україні	85

СТОРІНКА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

Дорош А.Й. Значимість програм регіонального розвитку в економічному зростанні сільських регіонів	91
Кірова М.О. Окремі аспекти особливостей поняття та сутності екологічної безпеки життєдіяльності міського населення	100

УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ТА ЗЕМЛЕУСТРІЙ

УДК 332.2/021

НОВА МОДЕЛЬ ЗЕМЕЛЬНОГО УСТРОЮ В УКРАЇНІ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ РЕФОРМОЮ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

*Третяк А. М., доктор економічних наук,
професор, член-кореспондент НААН*

Третяк В. М., доктор економічних наук, професор

Панчук О.Я., кандидат економічних наук, доцент

*Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління
Мінприроди України, м. Київ*

E-mail: nnieco@ukr.net

Обґрунтовано нову концептуальну модель земельного устрою в Україні, яка повинна реалізовуватися для підвищення ефективності адміністративно-територіальної реформи і використання потенціалу землі та інших природних ресурсів території.

Ключові слова. *Земельний устрій, адміністративно-територіальний устрій, форми власності на землю, форми землекористування, модель нового земельного устрою.*

Постановка проблеми.

Як нами відмічалось в статті «Тенденції розвитку земельного устрою в Україні» [1] протягом часу здійснення земельної реформи в незалежній Україні земельний устрій змінювався двічі. Сьогодні у зв'язку із проведенням децентралізації влади йде пошук його нової моделі на перспективу, про що викладено у цьому дослідженні. Також відмітимо, що під сформульованим

нами поняттям земельного устрою розуміється - земельний лад, тобто комплекс заходів щодо територіальної організації земель та інших природних ресурсів країни, земельних відносин, що визначається системою володіння і користування землею, а також принципами організації території.

Метою статті є дослідження формування нової моделі земельного устрою в Україні у зв'язку із здійсненням децентралізації влади.

Виклад основного матеріалу.

Після того як в 2012 році змінами до Земельного кодексу України, а саме пункт 12 Перехідних положень був виключений щодо повноважень сільських, селищних та міських рад щодо розпорядження землями державної власності в межах населених пунктів, а землі комунальної власності в цей період були сформовані тільки на 0,5 % території країни, територіальні громади були усунуті від управління землекористуванням на своїх територіях. Фактично вони були усунуті від регулювання земельних відносин та управління земле- і природокористуванням на своїй території. Адже, організація місцевого самоврядування починається із визначення статусу кожного елемента системи, насамперед формування земельного устрою територіальної громади.

Після конституційних змін адміністративно-територіального поділу та форм власності на землю, змін земельного законодавства щодо виключення територій сільських і селищних рад із адміністративно-територіальних одиниць, введенням Конституцією України і земельним кодексом України комунальної власності на землю замість колективної власності на землю, формування нових ринково-орієнтованих форм господарювання (землеволодінь та землекористувань), особливо в сільському господарстві, необхідно було вибудовувати новий земельний устрій в Україні. Але цього не пройшло.

Структура адміністративно-територіального устрою України, за даними Верховної Ради України, є наступною: 1 автономна республіка; 24 області; 2 міста з особливим статусом (міста-регіони); 490 сільських районів; 442 міст (з них: 2 міста-ре-

гіони, 184 міст обласного значення, 256 міст районного значення); 111 районів у містах; 868 селищ міського типу; 27275 сільських населених пунктів (з них 1167 селищ та 26108 сіл); 765 селищних рад; 9900 сільських рад.

Важливість чіткого та однозначного встановлення меж адміністративно-територіальних одиниць з точки зору як одної із підсистем системи земельного устрою України обумовлюється наступними чинниками:

– адміністративно-територіальні одиниці є територіальною основою платності землеволодіння та землекористування, що передбачає зарахування плати за землю із певних територій до відповідних бюджетів місцевого самоврядування (частина 4 пункту 1 статті 69 Бюджетного кодексу України від 08.07.2010 № 2456–VI; Розділ XIII «Плата за землю» Податкового кодексу України від 02.12.2010 № 2755–VI), а також зарахування до відповідних бюджетів коштів від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва (частина 4 пункту 2 статті 69 Бюджетного кодексу України від 08.07.2010 № 2456–VI) [5; 57] (Фактично, адміністративно-територіальний устрій є просторовою основою для спрямування до тих або інших місцевих бюджетів багатьох податків та зборів, які значною мірою визначають їх дохідну частину (зокрема: плати за користування надрами; фіксованого сільськогосподарського податку; податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; деяких адміністративних штрафів; плати за надані в оренду водні об'єкти місцевого значення; коштів від реалізації безхазяйного майна; грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства середовища тощо),

про охорону навколишнього природного середовища; збору за забруднення навколишнього природного середовища тощо);

– до розмежування земель державної та комунальної власності межі адміністративно-територіальних одиниць, розмежовують компетенцію органів територіального управління (місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування) щодо розпорядження цими землями (пункт 12 Розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України від 25.10.2001 № 2768–III) та передачі їх у оренду (пункт 1 Розділу VIII «Прикінцеві положення» Закону України від 06.10.1998 № 161–XIV «Про оренду землі») [2, 3];

– відповідно до статті 130 Земельного кодексу України переважне право купівлі земельних ділянок сільськогосподарського призначення мають громадяни України, які постійно проживають на території відповідної місцевої ради, де здійснюється продаж земельної ділянки, а також відповідні органи місцевого самоврядування [2];

– на основі адміністративно-територіальних одиниць здійснюється розмежування компетенції органів територіального управління (місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування) щодо передачі у оренду нерозподілених (невитребуваних) земельних ділянок (стаття 13 Закону України від 05.06.2003 № 899–IV «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)»), а також компетенція територіальних громад щодо управління земельними ділянками у порядку охорони спадкового майна та визнання їх відумерлою спадщиною (статті 1277, 1279 та

1285 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 року № 435–IV) [4; 5];

– межі адміністративно-територіальних одиниць (у частині визначення меж населених пунктів) визначають правові обмеження щодо формування земельних ділянок житлової та громадської забудови (стаття 38 Земельного кодексу України від 25.10.2001 року № 2768–III) [2];

– межі адміністративно-територіальних одиниць розмежовують компетенцію органів територіального управління (місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування) щодо затвердження документації із землеустрою (стаття 186 Земельного кодексу України від 25.10.2001 № 2768–III) та містобудівної документації (статті 12, 14, 16, 17 – 19 Закону України від 17.02.2011 року № 3038–VI «Про регулювання містобудівної діяльності»), в тому числі при зміні цільового призначення земельних ділянок [2; 6];

– нормативна грошова оцінка земельних ділянок як важливий економічний регулятор земельних відносин проводиться на основі адміністративно-територіальних одиниць (постанови Кабінету Міністрів України від 23.03.1995 № 213 «Про Методику нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів» та від 23.11.2011 № 1278 «Про затвердження Методики нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів)») [7; 8];

– визначення підсудності справ, які пов'язані із земельними ділянками як нерухомим майном, що мають пред'являтися за місцезнаходженням майна або основної його частини, фактично має здійснюватися із ураху-

ванням адміністративно-територіальних одиниць (стаття 114 Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 № 1618–IV) тощо [10].

Таким чином, земля (земельні ресурси), це не тільки елемент суспільного виробництва, а об'єкт більше складний. Це – і ґрунт, і територія розміщення, і надра, і простір над нею. Цей поділ землі на верстви підвищує не тільки загальний ефект від її використання, але і її економічне значення. Першочерговим і головним політичним завданням регулювання земельних відносин та формування системи землекористування в Україні є не тільки формування шару власників, володільців й орендарів землі, але й забезпечення необхідних загальних територіальних (просторових) економічних, техніко-технологічних й організаційно-управлінських умов для ефективного використання землі, як основи підвищення життєвого рівня суспільства, його соціально-політичної стабілізації, збереження й посилення української держави.

Визначаючи зміст земельного устрою України на стратегічну перспективу, необхідно орієнтуватися на наступні принципи:

1) У суспільному відтворенні земля виступає як його унікальна нічим не замінима багатофункціональна основа, що є фундаментом всієї сфери й складовою частиною економічного процесу, включаючи власне виробництво життєвих благ і ресурсів, їхній розподіл, обмін і споживання. Тому земельні перетворення, які зачіпають всі сторони суспільної життєдіяльності «проникають» в усі сфери суспільних відносин у цілому, не повинні займати периферійне положення в реформуванні загальноекономічного процесу. Її місце – у

фундаменті радикальних економічних реформ, як їх базової, вихідної основи, органічної складової, яка визначає в кінцевому підсумку зміст всіх інших перетворень в економіці країни. Тому розробку концепції нового земельного устрою України не можна відривати від загальноекономічної реформи, а тим більше адміністративно-територіальної. Не слід розглядати земельні перетворення як одночасову акцію по вирішенню окремих, нехай навіть дуже важливих, земельних питань, а як довгостроковий динамічний процес розбудови нового земельного устрою, розвитку земельних відносин та формування системи сталого землекористування [10]. Це передбачає тверде зв'язування подальшого етапу земельної реформи по термінах, змісту й механізмах реалізації як із загальноекономічної, так й аграрної реформами з метою забезпечення нормального розвитку останніх;

2) Земельні перетворення (формування нового земельного устрою країни, удосконалення земельних відносин та формування системи сталого землекористування), що зачіпають інтереси всіх верств населення не тільки села, але й міста набагато ширші по своєму змісту рамок аграрної реформи;

3) Земельні перетворення носять комплексний характер. Концепція нового земельного устрою України повинна формуватися з одночасним прийняттям основних законодавчих основ, що забезпечують його реалізацію. Необхідність останніх продиктована досвідом реформування в останні роки, коли основні закони, що забезпечують проведення реформ, приймалися з великим запізненням. Прийняті в період міжзаконня укази,

постанови та розпорядження уряду й т.п. суперечили один одному, а часом і задуму реформи, вносили правову плутанину, заводячи реформу в глухий кут;

4) Земельні перетворення (формування нового земельного устрою країни, удосконалення земельних відносин та формування системи сталого землекористування) повинні здійснюватися з необхідним економічним та екологічним обґрунтуванням.

Це може бути забезпечене шляхом розробки відповідної планувальної та проектної документації із землеустрою й надання необхідних консультаційних послуг, у тому числі й державними підприємствами, за рахунок коштів державного бюджету й бюджетів регіонів, а також за рахунок коштів громадян та юридичних осіб.

У самому загальному виді системі концептуальних положень і заходів щодо створення ефективного багатуокладного земельного ладу в Україні на стратегічну перспективу можна представити в трьох основних підсистемах:

1) удосконалення загальних умов організації й функціонування ефективного багатуокладного земельного ладу;

2) заходи для власне перетворення (реорганізації та реструктуризації) структури сформованого землекористування й удосконалення земельних відносин;

3) заходи щодо формування ефективної загальнодержавної єдиної системи й механізмів управління земельними ресурсами та землекористуванням.

З метою відпрацювання науково обґрунтованих пропозицій удосконалення організації й функціонування ефективного багатуокладного

земельного ладу на рисунку приведено розроблену нами концептуальну модель системи земельного устрою України, яка включає такі чотири функціональних блоки, а саме:

земельний устрій за природно-економічним районуванням (зонуванням);

земельний устрій за адміністративно-територіальним поділом;

земельний устрій за формами власності на землю;

земельний устрій за формами та методами використання землі (типами (підтипами) землекористування).

Тому, в основу формування і функціонування земельного устрою в Україні в період здійснення децентралізації влади повинні бути покладені наступні концептуальні засади:

1) земельні перетворення (формування нового земельного устрою країни, удосконалення земельних відносин та формування системи сталого землекористування), які зачіпають всі сторони суспільної життєдіяльності й «проникають» в усі сфери суспільних відносин у цілому, не повинні займати периферійне положення в реформуванні загальноекономічного процесу. Їх місце – у фундаменті радикальних економічних реформ, як їх базової, вихідної основи, органічної складової, яка визначає в кінцевому підсумку зміст всіх інших перетворень в економіці країни;

2) адміністративно-територіальні і земельні перетворення повинні здійснюватися як довгостроковий динамічний процес розбудови нового земельного устрою, розвитку земельних відносин та формування системи сталого землекористування, що протікають одночасно, адекватно й у рамках руху всього суспільства по шляху становлення ринкової еко-

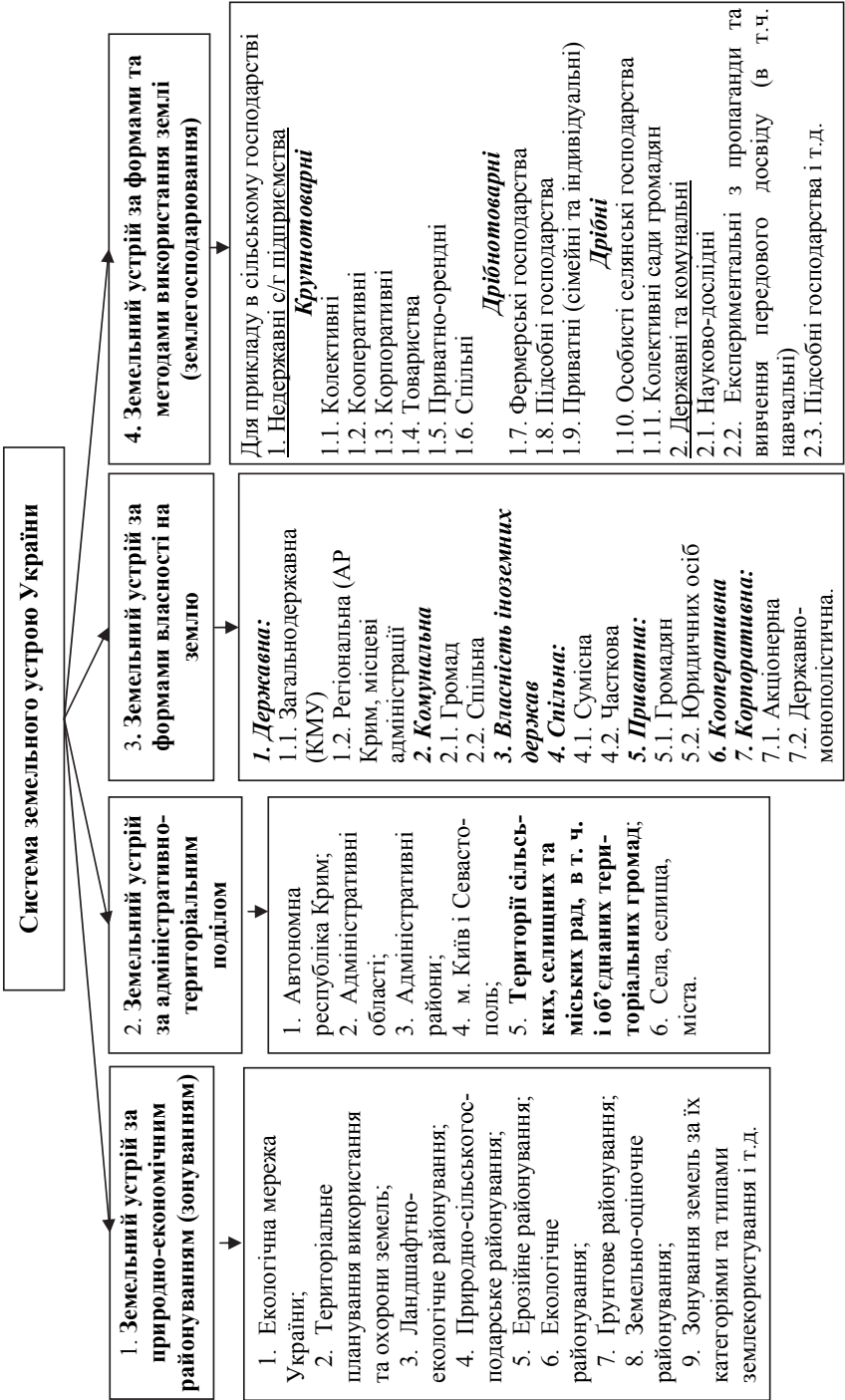

Рисунок. Логічно-сміслова концептуальна модель системи земельного устрою України

номіки. Це вимагає твердого ув'язування по термінах, змісту й механізмах реалізації з метою забезпечення нормального розвитку останніх;

3) адміністративно-територіальні і земельні перетворення зачіпають інтереси всього без винятку населення країни, а це вимагає, з одного боку, їх проведення на суворо добровільній основі в міру дозрівання політичних, економічних і соціальних передумов, включаючи ступінь психологічної готовності землекористувачів, а з іншого боку, по можливості найбільш повного врахування цих інтересів при чіткому ранжируванні їхньої пріоритетності;

4) адміністративно-територіальні і земельні перетворення повинні здійснюватися комплексно, на основі ретельно й всебічно розробленої концепції, у єдності заходів щодо структурної перебудови землекористування країни й перетворення його в багатокладну систему з адекватними заходами щодо удосконалення земельних відносин. Концепція нового земельного устрою України повинна формуватися з одночасним прийняттям основних законодавчих основ, що забезпечують його реалізацію;

5) адміністративно-територіальні і земельні перетворення повинні здійснюватися з необхідним економічним та екологічним обґрунтуванням.

Таким чином, в системі земельного устрою, найбільш проблемною є система адміністративного устрою України, як сукупність адміністративно-територіальних одиниць (АР Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села), що складають просторовий каркас (основу) політичного устрою країни. Адміністративно-територіальний устрій – це свого роду внутрішній «каркас» державного устрою, що скла-

дається з адміністративно-територіальних одиниць трьох рівнів: 1) АР Крим, області та міста зі спеціальним правовим статусом – Київ і Севастополь; 2) райони, міста республіканського (АРК) та обласного значення; 3) міста районного значення, селища, села.

Суть реформи органів місцевого самоврядування (децентралізації) заключається передусім в забезпеченні його спроможності самостійно, за рахунок власних ресурсів, вирішувати питання місцевого значення. Йдеться про наділення територіальних громад більшими ресурсами та про мобілізацію їхніх внутрішніх резервів. До таких ресурсів належать земля та інші природні ресурси. Наші дослідження показують, що потенціал земельних та інших природних ресурсів територіальними громадами використовується тільки в сільському господарстві на 39%, а в інших галузях від 1 до 50% [10, 11]. Відповідно, реформа органів місцевого самоврядування це не тільки об'єднання (укрупнення) територіальних громад, а і планування (пошук резервів) більш ефективного використання землі та інших природних ресурсів, що розміщені на їх території. Отже, діюча в Україні система місцевого самоврядування сьогодні не відповідає потребам суспільства. Функціонування органів місцевого самоврядування в більшості територіальних громад не забезпечує створення і підтримки належного життєвого середовища, яке є необхідним для повноцінного розвитку людини, її самореалізації, захисту прав, надання якісних і доступних адміністративних, соціальних та інших послуг на відповідних територіях. Результатом реформи має бути створення та підтримка належного життєвого середовища для грома-

дян, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєзабезпечення на відповідній території, узгодженість інтересів держави та територіальних громад. Моніторинг реалізації реформи децентралізації в Україні показав незначні фактичні результати її виконання [12, с. 177], на даний час досі не створене повноцінне базове законодавство в частині повноважень, ресурсів, відповідальності. Доцільним є глибоке науково-практичне дослідження світового й українського досвіду, розробка й впровадження науково обґрунтованої власної системи децентралізації влади з урахуванням історичних, ідеологічних, культурних, соціальних, економічних, географічних та інших особливостей країни, і особливо природних ресурсів території.

Висновки.

1. Конституційне визначення адміністративно-територіального поділу України та закріплення форм власності на землю – приватної, комунальної та державної, із послідовним правовим оформленням в Земельному кодексі України (2001 року) обумовило ліквідацію територій сільських, селищних та міських рад як базової основи діяльності та фінансової стабільності територіальних громад. Не проведення землевпорядних робіт із розмежування земель державної і комунальної власності (станом на 01.01. 2017 р. землі комунальної власності складають 0,5% від загальної площі країни при прогнозований площі 25–28%) та позбавлення у 2012 році повноважень рад розпоряджатися землями державної власності в межах населених пунктів, поряд із ліквідацією територій

рад, обумовило відповідні зміни в земельному ладі України і усунення територіальних громад від управління земле- та природокористуванням, що мало негативний вплив на якість життя та безпеку населення країни, на стабільний розвиток форм землекористування сільських територій.

2. Система концептуальних положень і заходів щодо адміністративно-територіальної реформи та створення ефективного багатуокладного земельного ладу і сталого землекористування в Україні на перспективу повинна базуватися на запропонованій моделі системи земельного устрою України, яка включає такі 4 функціональних блоки: 1) земельний устрій за природно-економічним районуванням (зонуванням); 2) земельний устрій за адміністративно-територіальним поділом; 3) земельний устрій за формами власності на землю; 4) земельний устрій за формами та методами використання землі (землекористування).

3. Узгодження заходів реформ земельного устрою України та адміністративно-територіальної обумовлене незначними фактичними результатами останньої і невикористанням потенціалу земельних та інших природних ресурсів територіальними громадами на своїх територіях (використовується тільки в сільському господарстві на 39% а в інших галузях від 1 до 50%).

Список використаних джерел

1. Третяк А.М., Третяк В.М. Тенденції розвитку земельного устрою в Україні. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. № 1. 2017. с. 4-12.
2. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III [Електронний ре-

- сурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2874%D0%B0-07>.
3. Про оренду землі: Закон України від 22 жовтня 1998 року № 161–XIV // Офіційний вісник України. – 1998. – № 42. – 5 листопада. – С. 1.
 4. Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв): Закону України від 05 червня 2003 року № 899–IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 26. – 11 липня. – С. 7.
 5. Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року № 435–IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – 28 березня. – С. 7.
 6. Про регулювання містобудівної діяльності: закон України від 17 лютого 2011 року № 3038–VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 34. – 26 серпня. – С. 131.
 7. Про затвердження Методики нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів): постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1278 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 97.
 8. Про Методику нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів): постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 1997 року № 525 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 23. – С. 87.
 9. Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року № 1618–IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 16. – 07 травня. – С. 11.
 10. Третяк А.М. Третяк В.М., Третяк Н.А. Земельна реформа в Україні: тенденції та наслідки у контексті якості життя і безпеки аселення: [монографія] / А.М. Третяк, В.М. Третяк, Н.А. Третяк // під заг. ред. А.М. Третяка. – Херсон: Гринь Д.С., 2017. – 522 с.
 11. Третяк А.М. Склад, структура та зміст «Програми використання і охорони земель та інших природних ресурсів на територіях об'єднаних територіальних громад» на прикладі Деснянської об'єднаної територіальної громади Козелецького району Чернігівської області : [монографія] / А.М. Третяк, В.М. Третяк, В.О. Леонець, Н.А. Третяк, Н.О. Капінос. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС. – 2016. – 110 с.
 12. Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б. Проблемні питання реалізації реформи децентралізації влади в Україні. Проблеми економіки № 4, 2015. с. 177-187., с. 177.

References

1. Tretiak A.N., Tretiak V.N. Trends of the land system development in Ukraine. Land management, cadastre and land monitoring. No. 1. 2017. pp. 4-12.
2. Land Code of Ukraine on 25th of October, 2001 № 2768-III [electronic resource]. - Access: <http://zakon2.rada.gov.ua/la-ws/show/2874%D0%B0-07>.
3. On Land Lease: Law of Ukraine on 22nd of October, 1998 № 161-XIV// Official Bulletin of Ukraine. - 1998. - № 42. - November 5. - p. 1.
4. On the Order of Selection in Nature (on district) Land Parcels to Owners of Land Shares (shares): Law of Ukraine on June 5, 2003 № 899-IV// Official Bulletin of Ukraine. - 2003. - № 26. – 11th of July. - p. 7.
5. Civil Code of Ukraine on 16th of January, 2003 № 435-IV// Official Bulletin of Ukraine. - 2003. - № 11. – 28th of March. - p. 7.
6. On Regulation of Urban Development: the Law of Ukraine on 17th of February 17, 2011 № 3038-VI // Official Bulletin of Ukraine. - 2011. - № 34. – 26th of August. - p. 131.
7. On Approval of the Methodology of the regulatory monetary value of non-agricultural land (other than land settlements): Decree of Cabinet of the Ministers of Ukraine dated 23rd of November 2011, № 1278 // Official Bulletin of Ukraine. - 2011. - № 97.

8. On Methodology of regulatory monetary value of non-agricultural land (other than land settlements): Decree of Cabinet of the Ministers of Ukraine dated 30rd of May, 1997 № 525 // Official Bulletin of Ukraine. - 1997. - № 23. - p. 87.
9. Civil Procedural Code of Ukraine on 18th of March, 2004 № 1618-IV// Official Bulletin of Ukraine. - 2004. - № 16. – 7th of May. - p. 11.
10. Tretiak A.N., Tretiak V.N., Tretiak N.A. Land reform in Ukraine: trends and implications in the context of quality of life and population safety [monograph]/ Tretiak A.M., Tretiak V.M., Tretiak N.A.// under general edition of Tretiak A.N. - Kherson: Grin D.S., 2017. - 522 p.
11. Tretiak A.M. The composition, structure and content of the “Program use and protection of land and other natural resources within the territories of the united local communities” on the example of the Desna united local community of Kozelets district, Chernihiv region [monograph]/ Tretiak A.M., Tretiak V.M., Leonets V.A., Tretiak N.A., Kapinos N.A. - Kherson: Alden-PLUS. - 2016. - 110 p.
12. Yaroshenko I.V., Semyhulina I.B. Problematic issues of implementation of the decentralization reform in Ukraine. Problems of Economics. No.4, 2015. pp. 177-187., p. 177.

A. Tretiak, V. Tretiak, O. Panchuk

A NEW MODEL OF LAND SYSTEM IN UKRAINE WITH REGARD TO THE LOCAL GOVERNMENT REFORM

Grounded the new conceptual model of land system in Ukraine, which should be implemented to improve effectiveness of the administrative and territorial reform and the use of the land potential and of the other natural resources of the territories.

Keywords. Land system, administrative-territorial system, form of land ownership, form of land use, model of new land system.

Третяк А. Н., Третяк В. Н., Панчук А.Я.

НОВАЯ МОДЕЛЬ ЗЕМЕЛЬНОГО УСТРОЙСТВА В УКРАИНЕ В СВЯЗИ С РЕФОРМОЙ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ

Обоснованно новую концептуальную модель земельного устройства в Украине, которая должна реализовываться для повышения эффективности административно-территориальной реформы и использования потенциала земли и других природных ресурсов территорий.

Ключевые слова. Земельный строй, административно-территориальное устройство, формы собственности на землю, формы землепользования, модель нового земельного строя.

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ОБМЕЖЕНЬ У ВИКОРИСТАННІ ЗЕМЕЛЬ І ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

Третяк А.М., доктор економічних наук, професор, член-кореспондент
НААН, Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління

Мінприроди України

Дорош Й.М. доктор економічних наук, доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: tretyak2@ukr.net

Розкрито особливості методологічного процесу формування обмежень у використанні земель і земельних ділянок на сучасному етапі розвитку земельних відносин в Україні. Запропоновано інституціональну схему методологічного процесу.

Ключові слова. Обмеження у використанні земель, типи землекористування, режим землекористування

Постановка проблеми.

Статтею 3 Закону України «Про охорону земель» визначено принципи державної політики у сфері охорони земель, до яких віднесено [1]:

- забезпечення охорони земель як основного національного багатства Українського народу;
- пріоритет вимог екологічної безпеки у використанні землі як просторового базису, природного ресурсу й основного засобу виробництва;
- відшкодування збитків, заподіяних порушенням законодавства України про охорону земель;
- нормування і планомірне обмеження впливу господарської діяльності на земельні ресурси;
- поєднання заходів економічного стимулювання та юридичної відповідальності в галузі охорони земель;

– публічність у вирішенні питань охорони земель, використанні коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів на охорону земель.

Наявність загальнодержавних, колективних (територіальних) і індивідуальних (особистих) земельних інтересів і земельних потреб вимагає сукупності правових форм регулювання земельних відносин. Правові форми реалізації земельних інтересів постійно вдосконалюються в напрямку найбільш оптимального відображення інтересів відповідних суб'єктів. Ці положення мають враховуватися при формуванні обмежень у використанні земель, обтяжень прав на земельну ділянку. Разом з тим, земельний інтерес є різновидом екологічного інтересу, що вимагає розроблення узгоджених підходів до формування екологічних обмежень, які більше стосуються режиму використання земель. Актуальність

даного дослідження обумовлена також порівняно недавнім введенням категорії «обмеження у використанні земель» в земельному законодавстві України.

Метою статті є дослідження особливостей методологічного процесу формування обмежень у використанні земель і земельних ділянок на сучасному етапі розвитку земельних відносин в Україні.

Виклад основного матеріалу.

Світове земельне законодавство і практика регулювання земельних відносин сформували певні положення і вимоги до формування обмежень у використанні земель і обтяжень прав власників землі. Їх систематизація дозволить покращити процес регулювання правового режиму землекористування із запровадженням приватної форми власності на землю в Україні. Разом з тим, сутність обмежень у використанні земель, обтяжень прав на земельні ділянки полягає в узгодженні земельних інтересів та земельних потреб, які виникають у процесі регулювання земельних відносин та встановлення режиму землекористування на різних ієрархічних рівнях.

Тому при формуванні обмежень у використанні земель, обтяжень прав на земельні ділянки слід дотримуватися таких принципів:

- забезпечення безпеки держави;
- поєднання державних і місцевих інтересів;
- обґрунтованості;
- досягнення збалансованого співвідношення економічних та екологічних інтересів суспільства;
- забезпечення раціонального використання та охорони земель.

Об'єктивність земельних інтересів зумовлена загальною взаємодією

людини або колективного утворення з природним середовищем. Будь-яка свідома діяльність людей як соціальних суб'єктів, що володіють землею, в усіх випадках має за свою мету задоволення певних земельних та інших інтересів у суспільному житті. Саме цілеспрямована діяльність будь-якого індивіда стимулюється реалізацією його конкретних інтересів. Об'єктивно функціонуючою формою реалізації земельних інтересів таких соціальних суб'єктів фактично виступають існуючі суспільні земельні відносини, без яких неможливо реалізувати земельні інтереси. За загальним правилом, за межами суспільних відносин соціальні суб'єкти не зможуть спілкуватися між собою. Тому суспільні земельні відносини, як форму реалізації земельних інтересів необхідно розуміти в аспекті відносин, які забезпечують реалізацію земельних інтересів у процесі спілкування соціальних суб'єктів між собою.

Отже, правові форми реалізації земельних інтересів є динамічними, тому вони повинні постійно вдосконалюватися в напрямку найбільш оптимального відображення земельних інтересів відповідних суб'єктів. Ці положення формують сутність обмежень у використанні земель та обтяжень прав на земельні ділянки і мають враховуватися при їх формуванні.

Обмеження у використанні земель поділяються на дві групи – *фізичні* та *управлінські*. Фізичні обмеження - це вузькі місця, які не сприяють підвищенню ефективності системи землетраприодокористування. Водночас, управлінські обмеження – це стереотипи і переконання, що не підлягають сумніву, які об'єднують від 80 до 95 % усіх обмежень. Існує декілька типів обмежень в системі землетраприодокористування, до яких віднесено:

обмеження за наявністю потенціалу, обмеження за суспільними інтересами, обмеження за часом виконання і обмеження ринком (збалансування між попитом і пропозиціями).

Оскільки режим землекористування взаємопов'язаний із обмеженнями у використанні земель та інших природних ресурсів, в основу класифікаційних критеріїв щодо обмежень пропонується покласти просторову організацію, яка формується природокористуванням щодо структури господарства, на основі якої об'єднуються різні функціональні види і типи землекористування, мають загальні тенденції при експлуатації природних ресурсів, використанні та охорони земель. При цьому розглядаються пріоритетні (провідні) природні ресурси, які визначають розвиток землекористування території, напрямки господарської діяльності регіону. Поряд з пріоритетними (паливно-енергетичними, ґрунтово-земельними, водними, біологічними, мінеральними) ресурсами для кожного виду і типу землекористування характерні свої поєднання.

Під типом землекористування нами розуміється основний напрямок у використанні земельних і перетворенні природних ресурсів. Вид землекористування – це сукупність типів землекористування, що мають схожу інтенсивність використання земельних та інших природних ресурсів, перетворення природного середовища, а саме яка визначає інтенсивність речовинно-енергетичних потоків в системі «природа-населення-господарство». У цьому зв'язку можна виділити дві групи природно-ресурсного землекористування: а) ресурсоспоживаючу (яка змінює або руйнує) і б) ресурсозберігаючу, «ощадливу» [2].

Поділ цих груп умовний. До першої групи віднесено такі види землекористування: *фонове, багатоосередкове й осередкове*, а до другої – *дисперсне (ощадливе)*. На регіональному та територіальному рівнях землекористування найбільш яскраво представлено фонове природокористування, яке взаємопов'язане з зональними особливостями ландшафтів. Для фонового природокористування пріоритетними можуть вважатися біологічні, земельні, водні ресурси і т.д. **Фонове** землекористування поділяється на типи, до яких віднесено: *сільськогосподарський, лісгосподарський, традиційний, ресурсно-промисловий і сільбищний (сільський)* [3, с. 12-13].

Сільськогосподарський тип землекористування поділяється на підтипи: польовий, ґрунтозахисний, спеціальний і т.д. До фонового відноситься й традиційне землекористування, засноване на господарській діяльності, пов'язаній з використанням переважно ґрунтово-біологічних ресурсів. Воно, як правило, максимально адаптоване до місцевих природних умов, і, тим самим вважається основою традиційної культури й способу життя людей. У традиційному природокористуванні вирізняють підтипи, до яких віднесено: а) сільськогосподарське екстенсивне землеробство, екстенсивне тваринництво з використанням природних пасовищ; б) риболовство річкове і морське; в) збирання: заготівля, консервування ягід, грибів, горіхів, харчових і лікарських природних рослин; г) полювання. *Ресурсно-промислове* землекористування в цілому нагадує за своєю структурою традиційне, однак відрізняється від нього своєю інтенсивністю, що може спричинити деградацію земель та завдавати шкоду природно-

му середовищу. У кожному регіоні, як правило, виділяється один провідний макротип землекористування, що займає значні території, інші представлені фрагментарно. Так, наприклад, сільськогосподарський тип землекористування поєднується з фрагментами лісогосподарського чи навпаки. У окремих регіонах і районах можливі різні варіації провідних типів фонового землекористування, наприклад, поєднання сільськогосподарського і лісогосподарського, лісогосподарського та ресурсно-промислового і т.д.

На відміну від фонових, *багатоосередкове* землекористування, яке поєднується з фоновим, значно перевершує його за інтенсивністю речовинно-енергетичних потоків. Багатоосередковий вид територіальної організації землекористування характеризується груповим типом розміщення виробництв, що використовують і переробляють природні ресурси в значних обсягах. При цьому відбувається руйнування земельного покриву, забруднення природного середовища. Багатоосередковий вид територіальної організації землекористування поділяється на типи: промисловий, транспортний, енергетичний, сільбищний (міський), оборонний. Такий вид землекористування характерний для Донецької, Запорізької та інших областей.

До *ресурсозберігаючого* («ощадливого») землекористування відноситься *дисперсний* вид, для якого пріоритетними є рекреаційні і біологічні ресурси. Дисперсне землекористування засноване на господарській діяльності, орієнтованій на збереження природного середовища високої якості. Виділяють три типи дисперсного землекористування – природоохоронне, рекреаційне і оздоровче, які характеризуються особливими якостями використовуваних ресурсів. Для природоохоронного зем-

лекористування характерні природна еволюція компонентів природного середовища, відсутність помітного впливу антропогенної діяльності. Цей тип землекористування представлено мережею особливо охоронюваних природних територій природно-заповідного фонду. В кожному з типів землекористування виділяються підтипи, які дозволяють ранжувати й класифікувати типи і види *територіальних обмежень у використанні земель*.

Для забезпечення формування структури землекористування в Україні, яка відповідатиме вимогам екологічної безпеки, пропонується концептуальний підхід до створення системи еколого-економічного регулювання землекористування, в основі якої лежать наступні положення [3, 4].

1) Питання охорони природи в умовах функціонування ринку нерозривно пов'язані з регулюванням землекористування і можуть вирішуватися методами земельної та містобудівної політики.

2) Питання збереження природно-ресурсного та екологічного потенціалу також пов'язані з підвищенням ефективності використання земель, що виражається в збільшенні віддачі (*доходів держави, місцевих громад*) від використання інвестиційно привабливих земель, збереженням потенціалу цінних природних територій, естетично і історично привабливих ландшафтів і природних об'єктів, є культурною і природною спадщиною.

3) В умовах ринкових відносин основними критеріями ефективності використання земель та збереження цінних природних територій є ринкова вартість землі і загальна економічна цінність земельних та інших природних ресурсів територій, а також потенційні збитки спільнот, різного

рівня, викликані заповіданням екологічної шкоди. Для їх визначення потрібно розвиток методології оцінки землі та інших природних ресурсів і екологічних функцій екосистем.

4) Умови використання земель, в тому числі що знаходяться в приватній власності, повинні бути жорстко обмежені вимогами охорони природи і збереження добробуту людей, що проживають на певній території.

5) Домагатися поставлених цілей екологічно орієнтованої земельної політики, в умовах ринку можна економічними методами, заснованими на встановленні земельних платежів, адекватних земельній ренті, ренті від використання асиміляційного потенціалу (*плата за забруднення*) та відшкодування заподіяної екологічної шкоди.

Основними принципами формування системи еколого-економічного регулювання землекористування є:

- регулювання землекористування методами ринкового характеру - введення податків, штрафів, економічних санкцій або пільг;
- регулювання землекористування жорсткими адміністративними нормами і правилами - встановлення обмежень щодо використання певних територій, наприклад, заборона будівництва, вирубки дерев та ін.;
- поєднання ринкових та адміністративних методів регулювання землекористування.

Для ефективного запровадження ринкових та адміністративних методів регулювання землекористування, основними елементами системи еколого-економічного регулювання є:

- екологічні вимоги і обмеження при здійсненні розвитку найбільш інвестиційно привабливих територій;
- зонування земель за типами (підтипами) землекористування і те-

риторіальне планування використання земель різних категорій.

Для системного забезпечення врахування земельних інтересів держави, територіальних громад, громадян та бізнесу виділяють три ієрархічні рівні територіальної організації землекористування, для яких характерні свої методологічні підходи щодо процесу формування обмежень у використанні земель і земельних ділянок (рис. 1).

Таким чином, територіальні обмеження у використанні земель, їх склад, зони територій, на яких вони встановлюються, знаходяться в прямій залежності від категорії, типу (підтипу) землекористування, наявності режимотворюючих природних ресурсів або об'єкту, його призначення, параметрів і ступеня впливу на довкілля, перспективного планування використання земель та інших зобов'язань.

Разом з тим, обмеження у використанні земельних ділянок, їх склад, зони територій, на яких вони встановлюються, знаходяться в прямій залежності від територіальних обмежень і додатково від цільового призначення, функціонального та дозволеного використання ділянки.

Враховуючи зазначене, територіальні обмеження у використанні земель, являють собою додаткове регламентування режиму землекористування. Відповідно перелік вимог (*регламентів землекористування*), що пов'язані із обмеженнями у використанні земель, встановлюються поза залежністю прав на земельну ділянку. Разом з тим, обмеження у використанні земельних ділянок можуть включати і обмеження прав на її використання, зокрема: заборона на зміну цільового призначення земельної ділянки, умови розпочати і завершити забудову або освоєння земельної ділянки протягом визначеного терміну

за узгодженням у встановленому порядку проектом тощо. Такі особливості методологічного підходу до формування обмежень у використанні земель та земельних ділянок, обумовлюють необхідність розроблення індивідуальних підходів до їх класифікації.

Висновок.

Режим землекористування взаємопов'язаний із обмеженнями у використанні земель та інших природних ресурсів, що обумовлює покласти в основу класифікаційних критеріїв щодо обме-

Рис. 1. Логічно-смысловая інституціональна схема методологічного процесу формування обмежень у використанні земель і земельних ділянок

жень просторову організацію, яка формується природокористуванням щодо структури господарства, на основі якої об'єднуються різні функціональні види і типи землекористування які мають загальні тенденції при експлуатації природних ресурсів, використанні та охорони земель. У цьому зв'язку пропонується виділити дві групи природно-ресурсного землекористування: а) *ресурсоспоживаючу* (яка змінює або руйнує) і б) *ресурсозберігаючу*, «ощадливу». Для переходу від загального (*території*) до конкретного (*земельної ділянки*) формування режиму землекористування запропонована *інституціональна схема методологічного процесу* формування обмежень у використанні земель і земельних ділянок.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 року N 962-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/962-15/page>.
2. Дорош Й.М., Дорош О.С. Теоретико-методологічні засади формування обмежень у використанні земель та обтяжень прав на земельні ділянки: [монографія] / Й.М. Дорош, О.С. Дорош. – Херсон: Гринь Д.С., 2016. 606-с.
3. Дорош Й.М., Купріянич І.П. Проблемні аспекти розроблення проектів землеустрою щодо встановлення меж обмежень у використанні земель та їх режимотворюючих об'єктів / Й.М. Дорош, І.П. Купріянич // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. – 2016. - № 4. – С. 11 – 18.
4. Третяк А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: Монографія. – К.: ЗАТ «ВІПОЛ», 2012. – 438 с.

References

1. Law of Ukraine "On Land Protection" of June 19, 2003 N 962-IV [electronic re-

source] - Access: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/962-15/page>.

2. Dorosh Y., Dorosh O. Theoretical and methodological principles of land use restrictions and encumbrances of land rights forming: [monograph] / Y. Dorosh, O. Dorosh. – Kherson: Hrin D., 2016. 606 p.
3. Dorosh Y., Kupriyanych I. Problematic aspects of land use projects development to establish limits of restrictions in land use / Y. Dorosh, I. Kupriyanych, Land management, cadastre and land monitoring. - 2016. - № 4. – p. 11-18.
4. Tretiak A. Land use ecology: theoretical and methodological bases of formation and administration: Monograph. - K.: JSC "VIPOL", 2012. – 438 p.

Tretyak A., Dorosh Y.

PECULIARITIES OF METHODOLOGICAL PROCESS OF FORMING RESTRICTIONS IN LAND USE

The peculiarities of the process of forming of methodological restrictions in land use at the current stage of development of land relations in Ukraine are identified. Institutional scheme of methodological process is proposed.

Keywords. restrictions on land use, types of land use, land-use regime

Третяк А.Н., Дорош И.М.

ОСОБЕННОСТИ МЕТОДОЛОГИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ ОБРЕМЕНЕНИЙ В ИСПОЛЬЗОВАНИИ ЗЕМЕЛЬ И ЗЕМЕЛЬНЫХ УЧАСТКОВ

Раскрыты особенности методологического процесса формирования обременений в использовании земель и земельных участков на современном этапе развития земельных отношений в Украине. Приведена институциональная схема методологического процесса.

Ключевые слова: обременения в использовании земель, типы землепользования, режим землепользования.

ЗЕМЛЕВПОРЯДНИЙ РЕГЛАМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Дорош О.С., доктор економічних наук, професор

Буряк Р.І., доктор економічних наук, доцент

Купріянич І.П., кандидат економічних наук, доцент

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Email: dorosholgas@ukr.net

Обґрунтовано доцільність запровадження на практичному рівні землепорядних регламентів через розроблення проектів землеустрою щодо зонування земель, що сприятиме у поєднанні з містобудівними регламентами досягненню екобезпечності в землекористуванні. Запропоновано методологічний підхід до формування правового режиму землекористування при зонуванні земель за їх категоріями. Наведено авторське визначення землепорядного регламенту.

Ключові слова. Планування землекористування, містобудівний регламент, землепорядний регламент, категорії земель, зонування земель, типи землекористування.

Постановка проблеми.

Для досягнення позитивного результату високої економічної ефективності та екологічної безпеки у землекористуванні маємо забезпечити системність у плануванні його розвитку. Система державного й муніципального управління не відповідає сучасним вимогам сталого (збалансованого) розвитку, про що свідчать наявні проблеми в територіальному управлінні землями. Роз'яснення цьому просте – якщо планування розвитку територій населених пунктів відбувається на основі затвердженої містобудівної документації (генеральних планів), то територія землеволодінь та землекористувань за їх межами не охоплена в повній

мірі розробленням землепорядної документації. У цьому зв'язку поєднання містобудівних і землепорядних регламентів дозволить досягнути позитивних результатів у забезпеченні високоефективного та екологічного землекористування.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій.

Плануванню розвитку територій в Україні присвячено наукові праці багатьох учених, серед яких суттєвий вклад зробили Ю. Білоконь, І. Бистряков, М. Габрель, Й. Дорош, О. Дорош, А. Третяк. Проте ними розглядаються окремі аспекти впливу територіального планування землекористування на просторову діяльність. Тому

є потреба в обґрунтуванні важливості розроблення та впровадження в практику землепорядних регламентів як важливого інструменту планування розвитку землекористування.

Мета статті – обґрунтувати необхідність запровадження землепорядного регламенту як інструменту планування розвитку землекористування й сформулювати змістовні ознаки цього поняття.

Виклад основного матеріалу.

Для викладення основних ідей даного наукового дослідження з'ясуємо сутність понять «містобудівний регламент», «землепорядний регламент».

Настановою про склад та зміст плану зонування території (зонінг), яка є Національним стандартом, визначено поняття **зонування** як встановлення територіальних зон в межах населеного пункту з визначенням відповідних видів використання території, об'єктів нерухомості та встановленням містобудівного регламенту[2].

Інструментом для реалізації зонування є **зонінг** – містобудівна документація, що визначає умови та обмеження використання території для містобудівних потреб у межах визначених зон[2].

А в свою чергу **схема зонування**, як складова містобудівної документації, є картографічним матеріалом, який відображає розташування і типи територіальних зон, що забезпечує надання відповідних умов та обмежень в межах населеного пункту[2].

Надзвичайно важливими є **єдині зональні вимоги** – вимоги до функціонального призначення, параметрів забудови та іншого використання території, що діють в межах кожної територіальної зони, встановленої в

Зонінгу відповідно до містобудівної документації, державних будівельних норм[2].

Також Національним Стандартом визначено поняття містобудівного регламенту, як використання земельних ділянок, що встановлюється у межах відповідних територіальних зон і визначає види переважного та супутнього використання земельних ділянок, граничні параметри дозволеного будівництва, реконструкції об'єктів будівництва і використовується в процесі проектування, забудови та наступної експлуатації об'єктів[2].

Цим стандартом дається роз'яснення термінам, які дозволяють чітко визначати вид та параметри використання земельних ділянок на території населених пунктів. Звернути увагу варто на такі поняття:

- **вид використання території** – використання та забудова території, що поєднуються за подібністю відповідних ознак (розрізняють переважний, супутній та допустимий вид використання)[2];

- **дозволений (переважний та супутній) вид використання території** – використання, яке відповідає переліку переважних та супутніх видів використання та містобудівної документації[2];

- **переважний вид використання території(земельної ділянки)** – вид використання, який відповідає переліку дозволених видів для даної територіальної зони і не потребує спеціального погодження[2];

- **супутній вид використання території (земельної ділянки)** – вид використання, який є дозволеним та необхідним для забезпечення функціонування переважного виду використання земельної ділянки (який не потребує спеціального погодження)[2];

• **допустимий вид використання території (земельної ділянки)** – вид використання, який не відповідає переліку переважних та супутніх видів для даної територіальної зони, але може бути дозволеним за умови спеціального погодження[2].

Отже містобудівний регламент встановлює обмеження в використанні земель (за допомогою зонування визначає режим використання земельних ділянок). Ці обмеження жорстко регламентують використання земельних ділянок і забезпечують функціональну єдність земельних ділянок у визначених зонах.

Відомо, що мали місце спроби запровадження землепорядного регламенту зі схожими завданнями, що забезпечував би можливість планування використання земель шляхом встановлення обмежень, які унеможливлювали б зміну цільового призначення й функціонального подрібнення земель за межами населених пунктів.

Законопроектом України «Про зонування земель» пропонувалось ввести поняття зонування також і для земель, які знаходяться за межами населених пунктів. Визначалось, що під **зонуванням земель** необхідно розуміти поділ земель адміністративно-територіальних утворень відповідно до категорій земель, типів землекористування. У законопроекті наведено визначення **землепорядного регламенту** як затверджених в установленому порядку текстових матеріалів, що визначають параметри дозволеного використання земель (режим землекористування) та допустимі зміни цих параметрів[4].

Цим законопроектом встановлювалось, що землепорядний регламент є невід'ємною частиною проекту землеустрою щодо зонування

земель і розробляється по кожному типу землекористування та містить: 1) перелік видів цільового призначення земель, земельних угідь та функціонального використання земель відповідно до класифікатора цільового призначення земель; 2) вимоги до оптимального співвідношення земельних угідь і допустимі параметри його змін; 3) нормативи показників деградації земель; 4) вимоги режиму використання земель та їх охорони для категорій земель; 5) перелік територіальних обмежень у використанні земель (особливо цінні землі, природоохоронні, історико-культурні, містобудівні, інженерні, санітарно-епідеміологічні тощо)[4].

Також у законопроекті визначались основні терміни та їх визначення, а саме:

• **план зонування земель** – затверджені в установленому порядку графічні матеріали, якими визначаються межі категорій земель та типів землекористування з відповідним режимом землекористування[4];

• **режим землекористування** – встановлені правовими, екологічними та економічними нормами порядок та умови використання за цільовим призначенням та дозволеним використанням земель в межах їх категорій та типів землекористування[4];

• **дозволене використання земель** – визначений на підставі проекту землеустрою щодо зонування земель склад земельних угідь та функціональне використання земель[4].

Беручи до уваги те, що даний законопроект розроблявся майже 10 років тому, то не у повній мірі відповідає сучасним вимогам. У цьому зв'язку науковцями запропоновані й інші терміни та визначення, до яких віднесені:

класифікація цільового призначення земель – типологічний розподіл земель на види (класи) цільового призначення в залежності від правового режиму земельних ділянок; вираження цілі її надання для здійснення конкретного виду господарської діяльності або використання[6];

стале землекористування– форма, та відповідні до неї методи використання земель, що забезпечують оптимальні параметри екологічних і соціально-економічних функцій території, виключення будь-яких деструктивних (деградаційних) змін на землях (грунтах)[6];

функціональне використання земельної ділянки – вид використання земельної ділянки відповідної категорії земель та цільового призначення, встановлений з урахуванням економічної доцільності, що провадиться на ній[6];

правовий режим земельної ділянки–встановлені правовими нормами порядок та умови використання за цільовим призначенням та дозволенням використання земель в межах їх категорій та типів землекористування[6].

Базуючись на діючих законодавчих нормах викладаємо методологічний підхід формування правового режиму землекористування при зонуванні земель за їх категоріями.

Адже еколого-ландшафтне планування розвитку землекористування базується на територіальному плануванні його розвитку (зонування земель за типами (підтипами) в межах територій громад. А це ніщо інше як: 1) розподіл (перерозподіл) земель за основним цільовим призначенням (категоріями земель) за проектами землеустрою; 2) землевпорядні регламенти (територіальні обмеження та

обтяження) у проектах землеустрою з організації території громад та населених пунктів; 3) землевпорядні регламенти (територіальні обмеження та обтяження) у проектах землеустрою з організації території сільськогосподарських та інших підприємств, фермерських господарств і т. ін.

Принципове значення для пізнання особливостей землі як природного ресурсу та товару в ринковій економіці має класифікація земель за категоріями в залежності від цільового призначення, що дозволяє забезпечити диференційований підхід до здійснення ринкових угод. Земельним законодавством України встановлено поділ земельних ресурсів на певні категорії відповідно до цільового призначення та правового режиму їх використання та охорони:

- а) землі сільськогосподарського призначення;
- б) землі житлової та громадської забудови;
- в) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення;
- г) землі оздоровчого призначення;
- г) землі рекреаційного призначення;
- д) землі історико-культурного призначення;
- е) землі лісгосподарського призначення;
- є) землі водного фонду;
- ж) землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

Земельний фонд країни розподілений також за угіддями, функціональним використанням. Земельні угіддя – це ділянки землі, що систематично використовуються або придатні до використання для певних господарських цілей і розрізняються за свої-

ми природно-історичними ознаками. Виділяють сільськогосподарські і несільськогосподарські угіддя. Сільськогосподарські угіддя – землі, які фактично або потенційно використовуються для виробництва сільськогосподарської продукції. До них відносяться: рілля, землі, зайняті багаторічними насадженнями, сіножаті, пасовища та перелоги. До ріллі належать земельні ділянки, систематично оброблювані й використовувані під посіви сільськогосподарських культур, і пари. До багаторічних насаджень належать земельні ділянки, зайняті штучно створеними деревними, чагарниковими або трав'янистими багаторічними насадженнями, здатними давати плодово-ягідну, технічну або лікарську продукцію. До них відносяться: сади, виноградники, ягідники, плодорозсадники, шовковиці, хмільники, плантації чаю та ефіроолійних культур. До сінокосів відносять ділянки, покриті багаторічною трав'янистою рослинністю систематично використовувані для сінокосіння. Пасовищами називають землі, покриті багаторічною трав'янистою рослинністю, систематично використовувані для випасу худоби, не придатні для сінокосіння. Перелогамі вважаються землі, які раніше оралися, але більше року не використовуються для посіву сільськогосподарських культур і не підготовлені під пар. Несільськогосподарські угіддя – землі, які не використовуються в сільськогосподарському виробництві, але необхідні для здійснення господарської діяльності. До них відносяться: землі, зайняті деревами та кущами, лісовими масивами, болотами, водними джерелами, дорогами, прогонами, будівлями і спорудами; порушені землі та інші, які не використовуються в сільському господарстві.

На наш погляд, виділення перелічених вище земель в окремі категорії вважати цілком вдалим рішенням не варто, оскільки визначений їх правовий режим не є системним, а критерії для їх розрізнення не конкретні. Крім того, існуючий поділ земель на категорії не відповідає сучасним вимогам європейської практики. У більшості випадків віднесення земель до певних категорій здійснюється не за їх цільовим призначенням, а за суб'єктами землекористування або територіальним розміщенням. Очевидні недоліки класифікації ставлять під сумнів її подальше ефективне застосування.

Загальні екологічні вимоги мають стосуватись усіх категорій земель, визначених у главі 4 чинного Земельного кодексу України «Склад та цільове призначення земель України» [3]. У цьому зв'язку, поділ земель за категоріями повинен здійснюватися, на наш погляд, на основі еколого-економічних ознак та типів землекористування.

За функціональним призначенням землі, яке вона виконує в економічному розвитку країни, доцільно виділити: 1) антропогенно змінені землі, які використовуються як територіальний базис виробництва; 2) землі з особливим природоохоронним режимом землекористування; 3) землі, які використовуються як основний засіб виробництва. Пропозиції щодо можливого удосконалення розподілу земель за функціональним використанням відображені на рис. 1.

Нові земельні відносини обумовлюють необхідність внесення суттєвих корективів у державну політику щодо використання земель як природного, виробничого і просторового ресурсу, екологічного і ландшафтного середовища, а також наукового обґрунтування особливостей і напрям-

Рис. 1. Логічно-смыслову схему розподілу земель України за функціями використання[1]

ків його охорони в умовах нових ринкових земельних відносин.

Для удосконалення методично-правових підходів до ефективнішого планування використання земель, формування режиму землекористування та здійснення диференційованого підходу до формування й оцінювання вартості земельного капіталу застосовується поняття «типи землекористування» [5]. **Тип землекористування** – це різновид використання земель відповідно до певної типологічної ознаки: суспільних та соціально-економічних потреб, еколого-економічної придатності, основного виду використання земель.

У цьому зв'язку пропонується складовими класифікації земель за їх категоріями визначити: **типи землекористування, цільове призначення земель та дозволене використання земель** у межах законодавчо визначених категорій земель. На рис. 2 наведено поділ земель на зони за типами землекористування, за доцільним

використанням для формування правового режиму та землепорядного регламенту використання земель.

Таким чином, наведений поділ земель за типами і підтипами землекористування дозволить належним чином формувати територіальні обмеження у використанні земель із послідуною диференціацією до земельних ділянок.

Висновок.

Обґрунтовано важливість розроблення та впровадження на практичному рівні землепорядних регламентів як важливого інструменту планування розвитку землекористування. Встановлено, що землепорядний регламент має стати невід'ємною частиною проекту землеустрою щодо зонування земель. Для цього запропоновано методологічний підхід до формування правового режиму землекористування при зонуванні земель за їх категоріями. А поєднання містобу-

9

Рис. 2. Логічно-смыслову схему методології формування правового режиму землекористування при зонуванні земель за їх категоріями [5, с 290]

дівних і землепорядних регламентів сприятиме досягненню сталого (збалансованого) землекористування.

На підставі проведених досліджень вважаємо, що під **землепорядним регламентом** слід розуміти порядок використання земель, який встановлюється в межах відповідних територіальних зон із визначенням правового режиму території землекористування, в якому зазначаються граничні розміри земельної ділянки, обмеження у використанні земель та види й параметри дозволеного використання земель, види переважного та супутнього використання земельних ділянок, в яких зазначаються заборонені види діяльності й обов'язки щодо вчинення певних дій.

Список використаних джерел

1. Дорош Й.М., Дорош О.С. Теоретико-методологічні засади формування обмежень у використанні земель та обтяжень прав на земельні ділянки:

[монографія] / Й.М. Дорош, О.С. Дорош. – Херсон: Гринь Д.С. – 656 с.

2. ДСТУ-Н Б Б.1.1-12:2011 Настанова про склад та зміст плану зонування території (зонінг) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dnaop.com/html/29582/doc-%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3-%D0%9D_%D0%91_%D0%91.1-12_2011
3. Земельний кодекс України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
4. Проект ЗУ «Про зонування земель» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=34800&pf35401=137690>.
5. Третяк А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: [монографія] / А.М. Третяк. – Херсон: Гринь Д.С. – 440 с.
6. Третяк А.М., Дорош Й.М. Класифікація земель за категоріями, типами землекористування, цільовим призначенням та дозволене використання земель / А.М. Третяк, Й.М. Дорош // Землепоряд. вісн. – 2009. – № 5. — С. 21 – 31.

References

1. I. Dorosh, O. Dorosh, Theoretical and methodological principles of formation of restrictions on land use and encumbrances of rights to land plots: [monograph] / I. Dorosh, O.S. Dorosh – Kherson: D. Grin– 656 s.
2. DSTU-N B 5.1.1-12: 2011 Instruction on the composition and content of the zoning plan (zoning) – [Electronic resource]. – Access: http://dnaop.com/html/29582/doc-%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3-%D0%9D_%D0%91_%D0%91.1.1-12_2011
3. The Land Code of Ukraine – [Electronic resource]. –Access: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
4. Draft Law «On land zoning» – [Electronic resource]. – Access: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=34800&pf35401=137690>.
5. A. Tretyak, Ecology of land use: theoretical and methodological foundations of formation and administration: [monograph] / A.Tretyak– Kherson: D. Grin – 440 s.
6. A. Tretyak, I. Dorosh, Classification of land by categories, types of land use, intended purpose and permitted land use / A. Tretyak, I. Dorosh // LandVisn - 2009. – No. 5. – P. 21 - 31.

O. Dorosh, R. Buriak, I. Kupriyanchyk
LAND MANAGEMENT REGULATION
AS AN INSTRUMENT FOR PLANNING
IN UKRAINE

The expediency of introducing land management regulations at the practical level through the development of land manage-

ment projects on land zoning is substantiated, which, in combination with urban planning regulations, will contribute to the achievement of ecological safety in land use. The methodological approach to the formation of the legal regime of land use by land zoning by their categories is proposed. The author's definition of land management regulations is given.

Key words: *land use planning, urban planning regulations, land management regulations, land categories, land zoning, types of land use*

Дорош О.С., Буряк Р.И.,
Куприянич И.П.

ЗЕМЛЕУСТРОИТЕЛЬНЫЙ РЕГЛАМЕНТ
КАК ИНСТРУМЕНТ ПЛАНИРОВАНИЯ РАЗ-
ВИТИЯ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Обоснована целесообразность введения на практическом уровне землеустроительных регламентов путем разработки проектов землеустройства по зонированию земель, что будет способствовать в сочетании с градостроительными регламентами достижению экобезопасности в землепользовании. Предложено методологический подход к формированию правового режима землепользования при зонировании земель по их категориям. Приведены авторское определение землеустроительного регламента.

Ключевые слова: *планирование землепользования, градостроительный регламент, землеустроительный регламент, категории земель, зонирование земель, типы землепользования*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ В УМОВАХ НОВИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ТА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

Капінос Н.О., аспірантка*,

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління

E-mail: nniesco@ukr.net

Розкрито методологічні проблеми узгодження містобудівного та землепорядного планування розвитку землекористування на місцевому рівні в умовах нових земельних відносин і децентралізації влади.

Ключові слова. *Планування розвитку землекористування, землеустрій на місцевому рівні, містобудівна та землепорядна документація.*

Постановка проблеми.

Кардинальні зміни земельних відносин, які склались за період здійснення земельної реформи в незалежній Україні і нові соціально-економічні і природоохоронні проблеми визначили новий характер і зміст землеустрою. У період земельної реформи в Україні перед землеустроєм постали нові завдання, які орієнтовані на здійснення земельної політики держави і кардинальну зміну земельних відносин. Відповідно, перед землеустроєм постали нові завдання [1]

Сьогодні при проведенні заходів щодо децентралізації влади виникли нові об'єкти землеустрою - території об'єднаних територіальних громад для яких необхідно визначати перспективу організації використання та охорони земель та інших природ-

них ресурсів. Разом з тим, чинне земельне законодавство відповіді на це завдання не дає. Натомість є спроба унормування питань, пов'язаних з підвищенням якості розроблення документації з просторового планування (містобудівної документації), встановленням порядку розроблення планів об'єднаних територіальних громад, введенням місцевих правил регулювання забудови для встановлення порядку планування, забудови та іншого використання територій та об'єктів, вдосконаленням проведення громадських слухань для врахування громадських інтересів та зняття напруги при плануванні територій і будівництві об'єктів.

Разом з тим, містобудівна документація не вирішує проблем перспективного розвитку із організації використання та охорони земель і

* Науковий керівник доктор економічних наук, професор Третяк В.М.

інших природних ресурсів. Також є необхідність розмежувати об'єкти територіального містобудівного планування і землеустрою. Це обумовлено тим, що містобудівні регламенти охоплюють в основному дві категорії земель (*населених пунктів; промисловості, транспорту, зв'язку та іншого призначення*), не рахуючи земель сільськогосподарського призначення, де розміщуються об'єкти капітального будівництва. Разом з тим вони складають по Україні всього 4,2% загальної території. Для решти семи категорій земель (сільськогосподарського призначення, лісового, водного фондів, природоохоронного, рекреаційного, оздоровчого призначення) планування використання земель та їх охорони повинно здійснюватися на основі землепорядної документації.

Основною метою статті є дослідження методологічних проблем узгодження містобудівного та землепорядного планування розвитку землекористування на місцевому рівні в умовах нових земельних відносин і децентралізації влади.

Виклад основного матеріалу.

Оскільки чинне законодавство передбачає можливість планування раціонального використання земель та їх охорони на основі містобудівної та землепорядної документації, нами розглянута необхідність взаємопов'язаної і інформаційно узгодженої розробки схем територіального планування зі схемами і проектами землеустрою на місцевому рівні.

Логічно-сміслова модель містобудівного та землепорядного планування (проектування) в системі управління земельними ресурсами для цілей територіального плануван-

ня розвитку землекористування сільських територій наведена на рис. 1.

Як видно з рис. 1, основні цілі і завдання при плануванні розвитку землекористування сільських територій в схемах територіального планування і землеустрою на рівні сільського адміністративного району взаємопов'язані.

Проте, в межах населених пунктів містобудівна і землепорядна документація дуже розпорошена і переплітається у вирішенні конкретних завдань. Розглянемо більш детально їх мету та зміст.

Містобудівна документація визначена законом України «Про регулювання містобудівної діяльності» [2]. Так статтею 2 «Планування і забудова територій» визначено, що планування і забудова територій це діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб, яка передбачає крім містобудівних завдань землепорядні: 1) обґрунтування розподілу земель за цільовим призначенням; 2) взаємоузгодження державних, громадських та приватних інтересів під час планування і забудови територій; 3) визначення і раціональне взаємне розташування зон житлової та громадської забудови, виробничих, рекреаційних, природоохоронних, оздоровчих, історико-культурних та інших зон і об'єктів; 4) встановлення режиму забудови територій, на яких передбачено провадження містобудівної діяльності.

Статтею 16 «Планування територій на місцевому рівні» визначено, що планування територій на місцевому рівні здійснюється шляхом розроблення та затвердження генеральних планів населених пунктів, планів зонування територій і детальних планів територій.

Рисунок 1. Логічно-смысловая модель містобудівного та землевпорядного проектування в системі територіального планування розвитку землекористування сільських територій

Відповідно до положень статті 17, генеральний план населеного пункту є основним видом містобудівної документації на місцевому рівні, призначеної для обґрунтування довгострокової стратегії планування та забудови території населеного пункту. Невід'ємною частиною генерального плану населеного пункту є план земельно-господарського устрою цього населеного пункту.

Відповідно до положень статті 18 закону України «Про містобудівну діяльність», план зонування території розробляється на основі генерального плану населеного пункту (у його складі або як окремий документ), плану земельно-господарського устрою та містобудівного кадастру з метою визначення умов та обмежень використання території для містобудівних потреб у межах визначених зон. Невід'ємною складовою плану зонування території (у складі генерального плану чи окремо) є проект землеустрою щодо впорядкування території населеного пункту. План зонування території розробляється з метою створення сприятливих умов для життєдіяльності людини, забезпечення захисту територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, запобігання надмірній концентрації населення і об'єктів виробництва, зниження рівня забруднення навколишнього природного середовища, охорони та використання територій з особливим статусом, у тому числі ландшафтів, об'єктів історико-культурної спадщини, а також земель сільськогосподарського призначення і лісів. План зонування території встановлює функціональне призначення, вимоги до забудови, ландшафтної організації території. Зонування території здійснюється з дотриманням крім містобудівних також і землевпорядних

таких вимог: встановлення для кожної зони умов та обмежень з визначенням видів використання земельних ділянок та об'єктів нерухомості; узгодження меж зон з межами територій природних комплексів, смугами санітарно-захисних, санітарних, охоронних та інших зон обмеженого використання земель, червоними лініями.

На відміну від містобудівного планування, яке має чітку свою структуру, землевпорядне планування на місцевому рівні не можна охарактеризувати такою чіткістю. Зокрема, структура і зміст планування використання земель визначені главою 30 Земельного кодексу України [3]. Вона включає загальнодержавні програми використання та охорони земель (ст. 177), регіональні програми використання та охорони земель (ст. 178), природно-сільськогосподарське районування земель (ст. 179), зонування земель (ст. 180), яке здійснюється відповідно до закону і який на даний час відсутній.

Разом з тим, статтею 182 «Мета землеустрою» Земельного кодексу України [3] визначено, що мета землеустрою полягає в забезпеченні раціонального використання та охорони земель, створенні сприятливого екологічного середовища та поліпшенні природних ландшафтів. Статтею 183 земельного кодексу визначено основні завдання землеустрою, до яких віднесено:

а) реалізація політики держави щодо науково обґрунтованого перерозподілу земель, формування раціональної системи землеволодіння і землекористувань з усуненням недоліків у розташуванні земель, створення екологічно сталих ландшафтів і агросистем;

б) інформаційне забезпечення правового, економічного, екологічного і містобудівного механізму регулю-

вання земельних відносин на національному, регіональному, локальному, господарському рівнях шляхом розробки пропозицій по встановленню особливого режиму і умов використання земель;

в) встановлення на місцевості меж адміністративно-територіальних одиниць, територій з особливим природоохоронним, рекреаційним і заповідним режимами, меж земельних ділянок власників і землекористувачів;

г) здійснення заходів щодо прогнозування, планування, організації раціонального використання та охорони земель на національному, регіональному, локальному і господарському рівнях;

г) *організація територій сільськогосподарських підприємств із створенням просторових умов, що забезпечують еколого-економічну оптимізацію використання та охорони земель сільськогосподарського призначення, впровадження прогресивних форм організації управління землекористуванням, удосконалення співвідношення і розміщення земельних угідь, системи сівозмін, сінокосо- і пасовищезмін;*

д) розробка системи заходів по збереженню і поліпшенню природних ландшафтів, відновленню і підвищенню родючості ґрунтів, рекультивації порушених земель і землюванню малопродуктивних угідь, захисту земель від ерозії, підтоплення, висушення, зсувів, вторинного засолення і заболочення, ущільнення, забруднення промисловими відходами і хімічними речовинами та інших видів деградації, по консервації деградованих і малопродуктивних земель, попередженню інших негативних явищ;

е) організація територій несільськогосподарських підприємств, організацій і установ з метою створення

умов ефективного землекористування та обмежень і обтяжень у використанні земель.

Таким чином, планування розвитку землекористування на місцевому рівні відноситься до сфери землеустрою.

Розділ V «Землеустрій на місцевому рівні» закону України «Про землеустрій» [4] визначає такі види документів, що мають відношення до планування розвитку землекористування на місцевому рівні: Проекти землеустрою щодо приватизації земель державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій (ст. 49), Проекти землеустрою щодо організації території земельних часток (паїв) (ст. 49-1), Проекти землеустрою щодо впорядкування території для містобудівних потреб (ст. 51), Проекти землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь (ст. 52), Проекти землеустрою щодо впорядкування території населених пунктів (ст. 53).

Разом з тим, відсутні такі види документів із землеустрою щодо планування розвитку землекористування на місцевому рівні як:

- місцеві програми використання і охорони земель, схеми землеустрою і техніко-економічні обґрунтування використання та охорони земель по відношенню до територій рад і населених пунктів;

- проекти землеустрою щодо встановлення (зміни) меж населених пунктів;

- проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісгосподарського

призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об'єктів;

- проекти землеустрою щодо створення нових та впорядкування існуючих землеволодінь і землекористувань.

Як показує аналіз земельного законодавства, система землевпорядних дій включає прогнозування, планування, проектування та здійснення землеохоронних заходів. Комплексний характер природоохоронних заходів, необхідність аналізу змін, що проводяться у використанні земель і їх якісний стан, пошук найбільш ефективних напрямків охорони земель, використання трудових і грошово-матеріальних ресурсів викликають потребу в спеціальних прогнозних розробках, цільових загальнодержавних і регіональних програмах використання і охорони земель. Основне завдання прогнозів - дати вичерпний науковий аналіз стану та тенденцій розвитку різних негативних процесів (*ерозії, опустелювання, засолення, заболочування, втрат ґрунтової родючості і т.п.*) і на цій основі запропонувати і оцінити різні шляхи охорони земель і інших природних ресурсів та організації їх раціонального використання. Прогнозні опрацювання повинні служити головної інформаційною базою для розробки місцевих програм використання та охорони земель, що визначають пріоритетні напрямки в охороні земель і поліпшення землекористування. На відміну від прогнозів ці програми повинні представляти собою ув'язаний за ресурсами, в тому числі за джерелами фінансування, виконавцями і термінами здійснення, повний комплекс соціально-економічних, виробничих, природоохорон-

них, організаційно-господарських, науково-дослідних і інших заходів. За характером їх слід поділяти на програми захисту земель від ерозії, боротьби з опустелюванням, підвищення родючості ґрунтів, консервації деградованих земель, здійснення природоохоронних заходів і т.п. Для ув'язки системи заходів з охорони землі з перспективами розвитку різних галузей господарства, формування різноманітних форм землеволодінь і землекористувань з урахуванням здійснення природоохоронних заходів необхідно розробляти схеми використання та охорони земельних ресурсів або схеми землеустрою. Вони повинні бути основними передплановими і передпроектними землевпорядними розробками і давати основу для поетапного планування та здійснення заходів з охорони і раціонального використання землі і інших природних ресурсів.

В цьому зв'язку А.М. Третьяком та В.М. Другак [5] запропонований в системі землеустрою метод еколого-ландшафтного землеустрою. Разом з тим, планування розвитку землекористування через розроблення документації із землеустрою не завжди (*в своїй більшості*) не узгоджується із системою природоохоронного планування, яке базується на еколого-ландшафтному плануванні.

Зокрема, відповідно до статті 15 «Схеми формування екомережі» закону України «Про екологічну мережу України» [6], проектування екомережі здійснюється шляхом розроблення регіональних схем формування екомережі областей, а також місцевих схем формування екомережі районів, населених пунктів та інших територій України. До об'єктів екомережі відносяться території та об'єкти природ-

но-заповідного фонду, водного фонду, лісового фонду, сільськогосподарські угіддя екстенсивного використання (пасовища, сіножаті) тощо.

Отже, для обґрунтованого вирішення питань сталого розвитку землекористування сільських територій необхідно одночасно і технологічно взаємопов'язано розробляти схеми територіального планування, схеми землеустрою та схеми формування екомережі в межах територій рад.

В цьому зв'язку, нами пропонується змінити ідеологію (*концепцію*) територіального планування розвитку землекористування, направивши її на першочергове вирішення землевпорядних задач в складі документації із землеустрою на територію рад, в тому числі об'єднаних територіальних громад, у якій повинні: оцінити земельно-ресурсний та інший природно-ресурсний потенціал території; пов'язати і узгодити територіальні та земельно-майнові інтереси держави і територіальних громад, населення та бізнесу, дати пропозиції щодо вдосконалення місцевих систем і моделей землекористування; встановити збалансоване використання властивостей землі як природного об'єкта, природного ресурсу і нерухомого майна.

Вивчення зарубіжного досвіду [7, 8] територіального планування і землевпорядного проектування, дозволило систематизувати різні види містобудівної і землевпорядної документації щодо планування використання та охорони земель в сільській місцевості та на урбанізованих територіях (рис. 2).

Як видно із рис. 2 в європейських країнах узгоджується містобудівне, ландшафтне та інше спеціальне планування із землевпорядним.

Таким чином, доказом необхідності удосконалення територіаль-

но-просторового планування розвитку землекористування є той факт, що підвищення ефективності управління землекористуванням сформованого на різних правах на землю та інші природні ресурси в системі землеустрою прямо пропорційно підвищенню фінансової, соціально-економічної та екологічної стійкості (*збалансованості*) територіальної громади. За час проведення земельної реформи кількість рад в Україні зросла, кількість населених пунктів зменшилася, в зв'язку з чим недоліки формування територій рад, що проводилося в ході реформи без необхідного землевпорядного забезпечення, почали проявлятися повсюдно. Відновити стійкість територій слід в рамках територіального планування, яке необхідно випереджати комплексом землевпорядних робіт. Цим обумовлено, що територія територіальної громади (*в межах сільської, селищної ради*) є найважливішим об'єктом сучасного землеустрою.

Висновок.

Таким чином, сьогодні, в умовах нових земельних відносин та децентралізації влади, виникла гостра необхідність змінити ідеологію (*концепцію*) територіального планування розвитку землекористування, направивши її на першочергове вирішення землевпорядних задач в складі документації із землеустрою на територію рад, в тому числі об'єднаних територіальних громад, у якій необхідно: оцінити земельно-ресурсний та інший природно-ресурсний потенціал території; пов'язати і узгодити територіальні та земельно-майнові інтереси держави, територіальних громад, громадян і бізнесу, дати

Рисунок 2. Логічно-сміслова узагальнена схема методологічного процесу територіального планування і землепорядного проектування в зарубіжних країнах

пропозиції щодо вдосконалення місцевих систем і моделей землекористування; встановити збалансоване використання властивостей землі як природного об'єкта, природного ресурсу і нерухомого майна

Список використаних джерел

1. Третяк А.М., Третяк В.М., Третяк Н.А. Земельна реформа в Україні: тенденції та наслідки у контексті якості життя і безпеки аселення: [монографія] / А.М. Третяк, В.М. Третяк, Н.А. Третяк // під заг. ред. А.М. Третяка. – Херсон: Гринь Д.С., 2017. – 522 с.
2. Про регулювання містобудівної діяльності Верховна Рада України; Закон від 17.02.2011 № 3038-VI. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, N 34, ст.343)
3. Земельний Кодекс України № 2768-III від 25.10.2001 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, N 3-4.
4. Про землеустрій: закон України від 22 травня 2003 року № 858-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – 5 вересня. – С. 282.
5. Третяк А.М., Другак В.М., Гулько Л.А., Гетьманчик Л.П. Землепорядне проектування: організація території сільськогосподарських підприємств методом еколого-ландшафтного землеустрою. Навчальний посібник. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2013. – 260 С.
6. Закон України «Про екологічну мережу України» 24 червня 2004 року N 1864-IV (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, N 45, ст.502.
7. Волков С. Н. Землеустройство. Т. 7. Землеустройство за рубежом. — М.: Колос. 2005. — 408 с.

8. Третяк А.М. Землеустрій в Україні: теорія, методологія: Монографія. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2013.– 488 с.

8. Tretiak AM Land Management in Ukraine: Theory, Methodology Monograph. - Khereson: Alden-PLUS, 2013.- 488 p.

References

1. Tretiak AM, VM Tretiak, Tretiak NA Land reform in Ukraine: Trends and implications in the context of quality of life and safety aselennya [monograph] / AM Tretiak, VM Tretiak, NA Tretiak // under Society. Ed. AM Tretiak. - Kherson: Green DS, 2017. - 522 p.
2. On the regulation of urban development Parliament of Ukraine; Act of 17.02.2011 number 3038-VI. (Supreme Council of Ukraine (VVR), 2011, N 34, st.343)
3. Land Code of Ukraine № 2768-III dated 25.10.2001 // Supreme Council of Ukraine (VVR), 2002, N 3-4.
4. On Land Management: the law of Ukraine on May 22, 2003 № 858-IV // Supreme Council of Ukraine. - 2003. - № 36. - 5 September. - S. 282.
5. AN Tretiak, Druhak VM Gunko LA, LP Hetmanchyk Land Management Design: organization of the territory of agricultural enterprises by environmental and land management landscape. Tutorial. - Kherson: Alden-PLUS, 2013. - 260 S.
6. Law of Ukraine "On ecological network of Ukraine" June 24, 2004 N 1864-IV (Supreme Council of Ukraine (VVR), 2004, N 45, st.502.7. SN Volkov Land.
7. T. Zemleustroystvo abroad. - М .: Kolos. 2005. - 408 p.

N. Kapinos

METHODOLOGICAL PROBLEMS OF LAND USE PLANNING LOCALLY IN TERMS OF NEW LAND RELATIONS AND DECENTRALIZATION OF POWER

Methodological problems of coordination of urban and land use planning of land use at the local level in terms of new land relations and decentralization of power.

Keywords. *Planning of land use, land management at the local level, city planning and land use documentation.*

Капинос Н.А.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПЛАНИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ НА МЕСТНОМ УРОВНЕ В УСЛОВИЯХ НОВЫХ ЗЕМЕЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ И ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ ВЛАСТИ

Раскрыты методологические проблемы согласования градостроительного и землеустроительного планирования развития землепользования на местном уровне в условиях новых земельных отношений и децентрализации власти.

Ключевые слова. *Планирование развития землепользования, землеустройство на местном уровне, градостроительная и землеустроительная документация.*

ЗЕМЕЛЬНИЙ КАДАСТР

УДК 332.64

УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ДАНИХ ПРО РЕЖИМ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА ЗЕМЕЛЬНІ ДІЛЯНКИ У НОВИХ ОБЛІКОВИХ ФОРМАХ ДЕРЖАВНОГО ЗЕМЕЛЬНОГО КАДАСТРУ

Ковалишин О.Ф., кандидат економічних наук, доцент
Львівський національний аграрний університет
E-mail: Kovalyshynlesya@ukr.net

Перебудова системи економічної інформації обліку і статистики до міжнародних стандартів зумовлює удосконалення одержання їх даних в Державному земельному кадастрі. В зв'язку з цим у державі запроваджуються нові методичні підходи та облікові форми накопичення даних. Принцип їх формування побудований за схемою перенесення інформації з реєстраційної системи та старих форм у нові, шляхом їх верифікації. У статті проаналізовано структурні недоліки нових форм обліку земель, обґрунтовано напрями удосконалення формування даних про режим землекористування і земельні ділянки у нових облікових формах державного земельного кадастру.

Ключові слова. Державний земельний кадастр, основний, поточний облік, форми обліку, угіддя, реєстрація земельних ділянок.

Постановка проблеми.

Перебудова системи економічної інформації обліку і статистики до міжнародних стандартів зумовлює удосконалення одержання їх даних в Державному земельному кадастрі. В зв'язку з цим у державі запроваджуються нові методичні підходи та облікові форми накопичення даних. Принцип їх формування побудований за схемою перенесення інформації з реєстраційної системи та старих форм

у нові, шляхом їх верифікації. Необхідність інтеграції України у світові економічні відносини та перебудова системи економічної інформації обліку і статистики відповідно до міжнародних стандартів, зумовлює удосконалення одержання облікових даних у системі Державного земельного кадастру (далі ДЗК). У зв'язку із цим у державі запроваджуються нові методичні підходи до одержання облікових даних. У статті проаналізовано структурні недоліки нових форм обліку зе-

мель та необхідність їх усунення з метою одержання достовірної та повної інформації про режим землекористування та земельні ділянки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемами удосконалення ведення системи обліку у системі державного земельного кадастру в Україні висвітлена у роботах широкого кола вітчизняних науковців, таких як А.С. Даниленко, Д.С. Добряк, Т.О. Євсюков, Ю.О. Карпінський, В.В. Кулініч, А.А. Лященко, А.М. Муховиков, А.Г. Мартин, Л.Я. Новаковський, М.Г. Ступень, А.М. Третяк, В.М. Третяк, А.Д. Юрченко та інших.

Метою статті є дослідження стану та напрямів удосконалення формування даних про режим землекористування і земельні ділянки у нових облікових формах державного земельного кадастру.

Матеріали і методи дослідження.

Матеріалами дослідження є нові облікові форми звітності, затверджені наказом № 337 від 30 грудня 2015 року Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Про затвердження нових форм адміністративної звітності з кількісного обліку земель» та Інструкції щодо їх заповнення. Дослідження повноти відображення земельно-кадастрових даних побудовані на методичних прийомах наукової абстракції, синтезу та аналізу елементів.

Результати дослідження та їх обговорення.

Призначення державного земельного кадастру полягає у забезпеченні необ-

хідною інформацією органів державної влади та органів місцевого самоврядування, зацікавлених підприємств, установ і організацій, а також громадян з метою регулювання земельних відносин, раціонального використання та охорони земель, визначення розміру плати за землею і цінності земель у складі природних ресурсів, контролю за використанням і охороною земель, економічного та екологічного обґрунтування бізнес-планів та проектів землеустрою [1].

Стаття 1 Закону України «Про державний земельний кадастр» трактує, що ДЗК – єдина державна геоінформаційна система відомостей про землі, розташовані в межах державного кордону України, їх цільове призначення, обмеження у їх використанні, а також дані про кількісну і якісну характеристику земель, їх оцінку, про розподіл земель між власниками і користувачами [3]. Зазначимо, що дана інформаційна система створюється в розрізі земельних ділянок під час їх формування та реєстрації у системі ДЗК і реєстрі речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Така інформація формується спорадично, в залежності від потреб громадян в узаконенні відповідних прав на земельні ділянки.

Проте, основними завданнями ведення ДЗК є:

- а) забезпечення повноти відомостей про всі земельні ділянки;
- б) застосування єдиної системи просторових координат та системи ідентифікації земельних ділянок;
- в) запровадження єдиної системи земельно-кадастрової інформації та її достовірності [1].

Достовірність відомостей забезпечується в процесі формування та реєстрації земельних ділянок у системі Державного земельного кадастру в Поземельних книгах, повнота

– при проведенні обліку кількості та якості земельних угідь [6, 7].

Згідно ст. 203 Земельного кодексу: «Облік кількості земель – це відображення у відомостях і документах даних, які характеризують кожну земельну ділянку, а також землі за площею та складом земельних угідь, розподіл земель за власниками, землекористувачами» [1].

Основним завданням обліку кількості земель є надання характеристики кожній земельній ділянці, землеволодінню та землекористуванню щодо їх фактичного використання. Тобто це накопичення та систематизація інформації про розміри, склад угідь, їх підвидів відповідно до прийнятої класифікації та господарське використання земельних ділянок і їх природний стан [8].

До 1 січня 2016 року облік кількості земель в Україні проводився у формах 6-зем, 6а-зем, 6б-зем, 2-зем відповідно до «Інструкції з заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель», яка затверджена наказом Держстандарту України від 05.11.98 «Про затвердження форм державної статистичної звітності з земельних ресурсів та Інструкції з заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель (форми № 6-зем, 6а-зем, 6б-зем, 2-зем)» [2].

Такому обліку підлягали усі землі України. Підставою для формування даних у зазначені форми були картографічні і текстові матеріали, які створювалися проектами формування меж відповідних адміністративно-територіальних утворень [6]. Облік вівся від часткового до загального, поділявся на основний і поточний. Результати основного обліку фіксувалися в строго встановлених зазначених вище земельно-кадастрових документах. Поточний облік передбачав система-

тичне внесення змін до результатів кількісного обліку у міру їх виникнення. Остаточне юридичне оформлення результатів поточного обліку проводилося станом на 1 січня кожного року і узагальнювалося на наступних рівнях в автоматизованому режимі програмного комплексу «Земля».

Одним з головних недоліків існуючого земельного кадастрового обліку слід вважати його статистичний характер, який характерний радянській системі. Просторові характеристики обліковувалися з недостатньою точністю та ретельністю. Тому 30 грудня 2015 року Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України наказом № 337 «Про затвердження нових форм адміністративної звітності з кількісного обліку земель» запровадило форми №№ 11-зем, 12-зем, 15-зем, 16-зем та Інструкції щодо їх заповнення [5]. Згідно нього Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру була зобов'язана до 01 липня 2016 року забезпечити перенесення даних державної статистичної звітності з кількісного обліку земель (форми № 6-зем, 6а-зем, 6б-зем, 2-зем) до нових форм звітності з кількісного обліку земель, згідно з цим наказом (форми № 11-зем, 12-зем, 15-зем, 16-зем) та забезпечити з 1 липня 2016 року ведення кількісного обліку земель, згідно з затвердженими цим наказом формами адміністративної звітності. Отже, цим наказом затверджено такі нові форми звітів, які подано у табл. 1.

Ці звіти складаються державними кадастровими реєстраторами на різних адміністративно-територіальних рівнях.

Перенесення даних державної статистичної звітності із кількісного обліку земель з форм № 6-зем, 6а-зем, 6б-зем, 2-зем до нових форм звітності

1. Нові форми адміністративної звітності з кількісного обліку земель

Назва звіту	Основний зміст
«Звіт про землі та земельні ділянки за цільовим призначенням і формами власності» (форма № 11-зем (квартальна))	Передбачає розподіл за категоріями земель, земельних ділянок за їх цільовим призначенням, за формами власності на землю
«Звіт про землі та земельні ділянки за власниками та користувачами, формами власності» (форма № 12-зем (річна))	Відображає розподіл земель між фізичними особами, фізичними особами – підприємцями, юридичними особами (власників та користувачів земельних ділянок) за організаційними формами суб'єктів економіки, визначеними відповідно до Статистичного класифікатора організаційних форм суб'єктів економіки, та видами економічної діяльності, визначеними відповідно до національного класифікатора ДК 009:2010 «Класифікації видів економічної діяльності», (далі – КВЕД), формами власності на землю. Форма звітності складається окремо для кожного виду цільового призначення земель
«Звіт про землі та земельні ділянки за цільовим призначенням та угіддями» (форма 15-зем (квартальна))	Відображає розподіл за категоріями земель, земельними ділянками за їхнім цільовим призначенням, за видами земельних угідь
«Звіт про землі та земельні ділянки за власниками та угіддями» (форма № 16-зем (річна))	Відображає розподіл земель між фізичними особами, фізичними особами – підприємцями, юридичними особами (власників та користувачів земельних ділянок) за організаційними формами суб'єктів економіки, визначеними відповідно до Статистичного класифікатора організаційних форм суб'єктів економіки, та видами економічної діяльності, визначеними відповідно до національного класифікатора ДК 009:2010 «Класифікації видів економічної діяльності», (далі – КВЕД), формами власності на землю., видами земельних угідь. Форма звітності складається окремо для кожного виду цільового призначення земель

сті (форми № 11-зем, 12-зем, 15-зем, 16-зем) у вказані терміни не відбулося. За такий короткий час провести заплановані заходи самостійно кадастровому реєстратору не можливо.

Принцип формування даних у нових формах має більш технічний характер, який побудований за схемою перенесення даних з реєстраційної системи та старих облікових форм у нові, шляхом їх верифікації. Тобто,

формування даних здійснюється від часткового до загального, від «земельної ділянки» до «всього земель» відповідного рівня. Загальні дані повинні відповідати даним балансовим стрічкам формам попередньої звітності.

Поряд із позитивними зрушеннями у затвердженні нових форм є недоліки стосовно їх змісту. До нових форм повинна бути внесена інформація, яка ніколи або частково не збира-

лася у системі ДЗК. Коди видів економічної діяльності та статистичні коди організаційних форм суб'єктів економіки взагалі відсутні, що зумовлює одержання їх з інших джерел та проведення значних пошукових робіт. Сьогодні необхідно внести зміни до інформаційної бази електронного документа формату XML у частині внесення зазначеної інформації.

Недоцільно у формах 11-зем, 12-зем, 15-зем, 16-зем прив'язувати кількість власників землі і кількість земельних ділянок у логічне поєднання визначення суми. У власності однієї фізичної особи може бути кілька земельних ділянок.

У графі 4-10 форм 15-зем, 16-зем зазначена інформація про площі сільськогосподарських угідь, де окремо подана «рілля», з можливими варіантами її використання та «рослинний покрив земель і ґрунти», де виділено сіножаті, пасовища та багаторічні насадження. Постає питання: «Чому останні сільськогосподарські угіддя стали «рослинним покривом і ґрунтом» і до чого тут інформація про ґрунти?» Ґрунти не є угіддями, мають власну класифікацію та назви. У «Інструкції...» не вказано про їх облік.

Не доцільно ґрунтові дороги обліковувати у графі 38 як «землі під дорогами, зокрема під ґрунтовими» у «землях, які використовуються для транспорту». У «Інструкції...» мова йде про «капітальні дороги та відомчі шляхи, які розміщені на землях інших категорій» і нічого не говориться про ґрунтові дороги. Відомчі шляхи і ґрунтові дороги – це ідентичні поняття?

При цьому у графі 34 «у землях під громадською забудовою» виділено окремо вулиці, бульвари, набережні площі. По класу доріг вони є вищими ніж ґрунтові. Сьогодні, для прикладу, ґрун-

тові дороги для обслуговування земельних (часток) паїв виділено на місцевості не всюди і обробіток їх ведеться єдиними масивами. А при консолідації, об'єднанні виділених у натурі паїв ґрунтові дороги будуть залучатися до сільськогосподарського обробітку, що є не можливим для покращених доріг транспорту. «Землі під сільськогосподарськими та іншими господарськими будівлями і дворами» вносяться окремою 46 графою, після «земель під промисловою забудовою». У такому разі, доцільно виділити окремо сільськогосподарські землі та облікувати в них сільськогосподарські (рілля..., сінокоси, пасовища, багаторічні насадження) та несільськогосподарські (ґрунтові дороги та господарські будівлі і двори) угіддя за принципом форми 6-зем.

Графа 35 «землі під соціально-культурними об'єктами» об'єднує площі земель об'єктів, які несуть різне змістове і фінансове навантаження. Сума значень спотворить інформацію щодо використання об'єднаних земель під різними об'єктами. Для прикладу, амбулаторія і до неї прирівняні магазини та торговельні центри, ресторани і ін. У формах не виділено однієї із важливих бюджетно наповнюючих характеристик землекористування «для комерційного використання». Варто виділити окремо їх у окрему графу, щоб було зрозуміло під якими об'єктами, якої площі земельні ділянки і яке на них фіскальне навантаження.

У графі 38 «землі під дорогами, зокрема під ґрунтовими» вказуються площі земель, які використовуються для капітальних доріг, включаючи «органи управління дорогами та допоміжними службами». Органи управління та допоміжні служби розташовані не на капітальних дорогах, а займають будівлі, споруди, визначену

територію та виконують функції з будівництва та їх ремонту. Доцільніше зазначити їх у графі 39 – «землі під будівлями та спорудами транспорту», де внесено площі земель автотранспортних підприємств.

Також відсутня характеристика щодо земельних ділянок «під сміттєзвалищами та відводом стічних вод». Не обліковуються природоохоронні обмеження у використанні земель, що пов'язані із природно-заповідним фондом, деградацією земель тощо.

І останнє, облік земель та земельних ділянок ведеться в першу чергу для стягування плати за землю і здійснення управління землекористуванням на місцевому рівні територіальними громадами. Проте в територіальних громадах інформація відсутня за прийнятою класифікацією земель і земельних ділянок. Постає питання на кого розрахована така складна і недостатньо досконала процедура обліку.

Ведення цих форм покладається на кадастрового реєстратора різних рівнів, який виконує значну роботу щодо реєстрації земельної ділянки. Полегшення їхньої роботи можливе при налагодженні програмного взаємозв'язку даних форм і електронного документа земельної ділянки формату XML.

Висновки.

Врахування зазначених недоліків у структурній побудові нових форм та удосконалення механізмів формування даних у них підвищать достовірність та прозорість отримання облікових даних про режим землекористування та земельні ділянки у ДЗК. Від їх повноти залежить в подальшому ефективність роботи фіскальної та системи управління землекористуванням на місцевому рівні, забезпеченість інформацією

зацікавлені організації у її використанні та регулюванні земельних відносин і адмініструванні землекористування.

Список використаних джерел

1. Земельний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dazru.gov.ua>.
2. Інструкція з заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель (форми №№ 6-зем, 6а-зем, 6б-зем, 2-зем). – К.: Держкомзем України, 1998.
3. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2013 №3613 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
4. Про Порядок ведення Державного земельного кадастру: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.10.2012 № 1051 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Про затвердження форм адміністративної звітності з кількісного обліку земель (форми №№ 11-зем, 12-зем, 15-зем, 16-зем) та Інструкцій щодо їх заповнення: Наказ Міністерства від 30.12.2015 № 337 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua>.
6. Ковалишин О. Ф. Облік кількості земель, земельних ділянок та землекористування юридичних осіб сформованих на різних правах: стан та проблеми в умовах євро інтеграційних процесів / О. Ф. Ковалишин // Землевпорядний вісник. – 2016. – № 8 – С. 37–42.
7. Ковалишин О. Ф. Проблеми обліку земельних ділянок у системі ДЗК [Електронний ресурс] / О. Ф. Ковалишин, Н. І. Кришеник // Використання й охорона земельних ресурсів: матеріали Міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф. молодих вчених (Львів, 18 травня 2016 р.). – Режим доступу: <http://www.ua.z-pdf.ru>.
8. Третяк А. М. Концептуальні засади розвитку багатофункціональної моделі земельного

кадастру в Україні / А. М.Третяк // Землевпорядний вісник. – 2014. – №4 – С. 22-26.

References

1. Land Code of Ukraine (2001). [Electronic resource]. – Access: <http://www.dazru.gov.ua>.
2. Instructions for filling out the state statistical report quantifying land (forms №№ 6-earth, 6a-earth, 6b-earth, 2-earth) (1998). – К.: SLC Ukraine.
3. On State Land Cadastre: Law of Ukraine (2013). [Electronic resource]. – Access: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
4. On the Procedure of the State Land Cadastre: Cabinet of Ministers of Ukraine (2012). [Electronic resource]. – Access: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. On approval of administrative report quantifying land (forms №№ 11 earth, 12- earth, 15-earth, 16-earth) and instructions for filling them out (2015). [Electronic resource]. – Access: <http://www.minregion.gov.ua>.
6. Kovalyshyn, O. F. (2016). The reported number of lands, land and land use in legal entities formed in various laws: state and problems in terms of European integration processes. *Land Management Journal*, 8, 37-42.
7. Kovalyshyn, O. F., Kryshenyk, N. I. (2016). Problems of land accounting system in SLC [Electronic resource]. – Access: <http://www.ua.z-pdf.ru>.
8. Tretiak, A. M. (2014). Conceptual framework of multi-model land cadastre in Ukraine. *Land Management Journal*, 4, 22 – 26.

Kovalyshyn O.

IMPROVEMENT OF DATA FORMATION IN THE MODE OF LAND USE AND LAND PLOTS IN THE NEW REGISTRATION FORMS OF THE STATE LAND CADASTRE

Restructuring of economic information and statistics keeping with international standards

leads to improvement of obtaining their data in the State Land Cadastre. Therefore, new methodological approaches and registration forms of data acquisition are implemented. The main principle of their functioning considers data transfer from registration system and old forms into new ones by doing verification.

The structural drawbacks of new forms of land account, directions of improvement of data formation mode of land use and land plots in the new forms of the State Land Cadastre have been justified in the article.

Key words: *State Land Cadastre, the main, current account, accounting forms, land, land registration.*

Ковалишин А.Ф.

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ДАННЫХ О РЕЖИМЕ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ И ЗЕМЕЛЬНЫХ УЧАСТКОВ В НОВЫХ УЧЕТНЫХ ФОРМАХ ГОСУДАРСТВЕННОГО ЗЕМЕЛЬНОГО КАДАСТРА

Перестройка системы экономической информации учета и статистики с международными стандартами обуславливает совершенствование получения их данных в Государственном земельном кадастре. В связи с этим в государстве вводятся новые методические подходы и учетные формы накопления данных. Принцип их формирования построен по схеме переноса информации из регистрационной системы и старых форм в новые, путем их верификации. В статье проанализированы структурные недостатки новых форм учета земель, обоснованы направления совершенствования формирования данных о режиме землепользования и земельные участки в новых учетных формах Государственного земельного кадастра.

Ключевые слова: *Государственный земельный кадастр, основной, текущий учет, формы учета, угодья, регистрация земельных участков.*

ОЦІНКА ЗЕМЕЛЬ

УДК 332.54

ВАРТІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В ЕКОНОМІЧНИЙ ОБІГ

*Стецюк М.П., кандидат економічних наук,
Нагорна Л.Р., аспірант
Національний авіаційний університет
E-mail: liliia-nahorna@ukr.net*

Досліджено місце і значення вартості земельних ресурсів в економічному середовищі. Обґрунтовано структуру формування вартості, розглянуто комплекс процесів, що впливають на неї. Визначено шляхи імплементації вартісних ознак в ринкове середовище, що поєднують заходи консервативного значення та інноваційні підходи.

Ключові слова. *Земельні ресурси, вартісні характеристики, імплементація, економічний обіг.*

Постановка проблеми.

Природно-ресурсний потенціал у сучасних умовах поступово інтегрується до економічних процесів. На відміну від попередніх періодів, природні ресурси наразі не розглядаються як такі, що мають обмеження стосовно використання. Натомість, цей ресурс набуває нових ознак, котрі генеруються відповідно до вимог часу та об'єктивних обставин. Насамперед йдеться про вартісні характеристики, котрі відображають цінність ресурсу у контексті використання, його значення як важливого елементу економічного обігу.

Аналогічне стосується і земельних ресурсів як важливого елементу при-

родно-ресурсного потенціалу держави. Як свідчить досвід країн G7, вартісні характеристики цих ресурсів є потужним стимулятором щодо їх залучення в економічну сферу. Без розуміння вартості такого важливого активу неможливо визначити шляхи та напрями його інтеграції до економічної площини. За умов сформованих параметрів вартості земельні ресурси можуть бути включені до таких процесів, як капіталізація, корпоратизація тощо. На відміну від держав з високим рівнем розвитку, процеси створення вартості як базису залучення ресурсу до економічного обігу в Україні перебувають на стадії розробки, що й зумовлює актуальність відповідних досліджень.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій.

Формування вартісних ознак земельних ресурсів є новим напрямом дослідження в Україні, що перебуває на етапі опрацювання.

Аналізуючи розробки з цього питання, варто акцентувати увагу на тому, що публікації можливо розподілити на дві групи – ті, що формують концептуальне бачення у сфері фінансових характеристик земельних ресурсів та специфічні, у галузі вартісних ознак. До числа праць першої групи можливо зарахувати розробки А.М. Третяка [9], Ю.О. Лупенка [5], В.П. Галушко [2], О.І. Дребот [3]. У роботах цієї групи формуються базові уявлення про особливості використання земельних ресурсів, становлення ринку землі, підходи до розуміння терміну земельного капіталу. Однак, незважаючи на новизну, можливо виділити низку наукових праць, де визначено основні засади цього процесу. Зокрема, до таких належать розробки В.П. Руденка [8], С.І. Дорогунцова [6], М.А. Хвесика [10], І.М. Бобух [1]. У найновіших дослідженнях вартісні характеристики суттєво розширені та враховують актуальні сучасні процеси [2].

Водночас малодослідженими залишаються питання формування нових елементів вартості земельних ресурсів та можливостей їх залучення до ринкових процесів.

Отже, *метою статті* є окреслення методологічних і прикладних засад створення такої вартості векторів її імплементації до економічного простору.

Виклад основного матеріалу.

Земельні ресурси є одними з пріоритетних у забезпеченні сталого розвитку держави в цілому та її адміністративних

одиниць зокрема. Їх істотна залученість та інтегрованість у більшість сфер функціонування, позиціонування як фактора розміщення продуктивних сил і вагоме значення для життєзабезпечення населення дають можливість вважати ці ресурси унікальними і ключовими для країни. Таким чином, за своїми характеристиками вони є особливими й виконують низку важливих функцій для природного середовища, держави та окремого індивіда.

Поточна ситуація в Україні виявила, що земельні ресурси поступово залучаються до економічного обігу. Однак це відбувається переважно шляхом прямого використання земель (сфера АПК, переробки тощо). Йдеться, зокрема, про консервативні підходи. Перспективним є більш широке впровадження нових методів, що базуються, зокрема, на вартісних характеристиках. У таких умовах земельні ресурси набувають ознак і здатності генерувати ринкову вартість. Вони поступово включаються до діяльності окремих секторів економіки та сприяють значному розвитку бізнес-процесів. Таким чином, широке використання вартісних ознак пов'язане з новими, інноваційними підходами (на противагу консервативному інструментарію у сфері земельних ресурсів).

У цьому прослідковується аналогія між процесом залучення ресурсу до економічної сфери та можливостями використання вартісних характеристик – через вплив консервативних та нових тенденцій (рис. 1). Крім того, інтеграція ресурсу до економічної сфери перебуває у контексті впливу ендо- та екзогенних факторів.

З методологічного погляду питання вартісних ознак напряму пов'язане з проблемою *економічної оцінки*

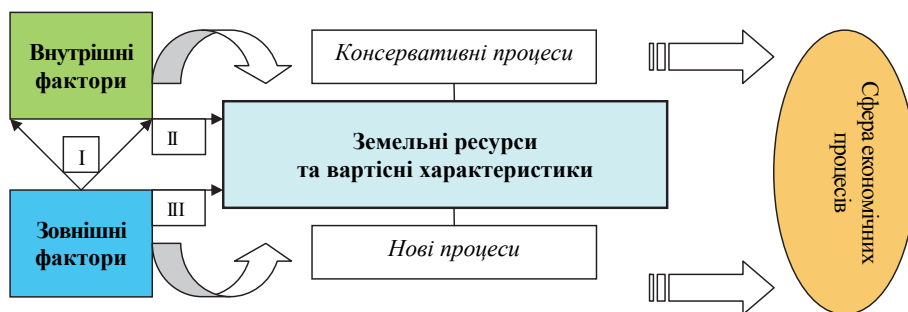

Рисунок 1. Вплив факторів на можливості інтеграції земельних ресурсів до сфери економічних процесів та використання вартісних характеристик:

I – вплив зовнішніх факторів на внутрішні; II – вплив внутрішніх факторів на сферу земельних ресурсів; III – вибіркового вплив зовнішніх факторів на сферу земельних ресурсів

– характеристикою, яку отримують у результаті одночасного й узгодженого вивчення сукупних параметрів, котрі відображають основні аспекти зміни й розвитку явищ і процесів. Вона містить загальні висновки про результати діяльності об'єкта дослідження. У процесі багатокритеріального аналізу (багатофакторних систем) важко виокремити узагальнюючий показник – критерій оцінювання, а витрати на проведення аналітичних робіт часто не покриваються їх результативністю. Завдання економічної оцінки зводяться до визначення інтегрального параметра на основі агрегування різних способів кількісного й якісного аналізу.

Аналізуючи земельні ресурси у площині економічних процесів, доцільно розглядати їх *властивості як економічні категорії*. Набуття земельними ресурсами ознак капіталу, який здатний формувати додатковий прибуток, можливе тільки за умов їх залучення до економічного обігу. Як свідчить досвід, найбільш поширеним сьогодні механізмом такого перетворення вважають діяльність

трастових фондів та сек'юритизацію, які повинні базуватись на даних достовірної комплексної оцінки земельних ресурсів [4]. У цілому методики цих процедур перебувають на стадії формування, тому доцільно використовувати зарубіжний досвід.

Водночас зазначимо, що досягти прийняттого рівня капіталізації можливо завдяки використанню й інших інструментів регулювання. На нашу думку, до них доцільно включити окремі додаткові засоби (якщо розглядати капіталізацію як ширший процес).

Крім того, важливим аспектом є *врахування територіальних (просторових) особливостей*. Згідно з оцінкою регіональних особливостей, земельні ресурси України значно диференційовані за своїми фізичними та економічними характеристиками, що впливає на формування як вартісних характеристик, так і їх залучення до економічного обігу. Зокрема, якщо земельна ділянка розташована у Волинській області, то залежно від природних властивостей ґрунту, географічного розташування, віддаленості від потужних економічних центрів вона ма-

тиме іншу вартість, ніж, наприклад, ресурс з більш високими продуктивними властивостями поблизу великих промислових міст (рис. 2).

Важливим є питання *структури формування вартості*. Так, категорія вартості залежить від усталених та новітніх процесів, що необхідно враховувати у процесі дослідження вартісних ознак земельних ресурсів.

З методологічного погляду до усталених (ординарних) вартісних ознак земельних ресурсів належить нормативна оцінка як основа визначення вартості земельних угідь. Як свідчить аналіз вартості 1 га ріллі та перелогів за станом на 01.01.2015 р. (згідно з інформацією Державної служби з питань геодезії, картографії і кадастру), нормативна грошова оцінка 1 га по Україні становить 25 773,14 грн. Можна виділити групу регіонів, значення яких перевищують загальноукраїнське. Зокрема, це АР Крим (як тимчасово окупована територія), Черкаська, Донецька та інші області. На іншому вартісному полюсі локалізуються регіони з найнижчими показниками – Житомирська і Чернігівська області (див. рис. 2).

Незважаючи на це, така оцінка не відображає реальної ринкової вартості земельних ресурсів, навіть у регіонах з найвищими показниками. При цьому багатьма унікальними властивостями українських угідь просто нехтують.

Вагоме значення у структурі вартості відіграють платежі за використання земельних ресурсів – рентні відрахування. Зрозуміло, що, чим вищі такі платежі, то підвищуються і вартісні характеристики земельних ресурсів.

Аналіз оцінки показників номінальних надходжень плати за землю до зведеного бюджету за період 1999–2015 рр., вказує на наявний зростаючий тренд (за винятком окремих точок зміни тенденції). В цілому існування таких процесів вказує на сприятливі тенденції, однак, враховуючи існуючий потенціал, платежі за використання земельних ресурсів могли б бути значно більшими. Питання полягає у порядку формування таких платежів та низьких існуючих нормах, які стягуються із користувачів земельних ресурсів.

Якщо провести аналіз досвіду справляння рентних платежів у країнах ЄС, то можна відзначити, що

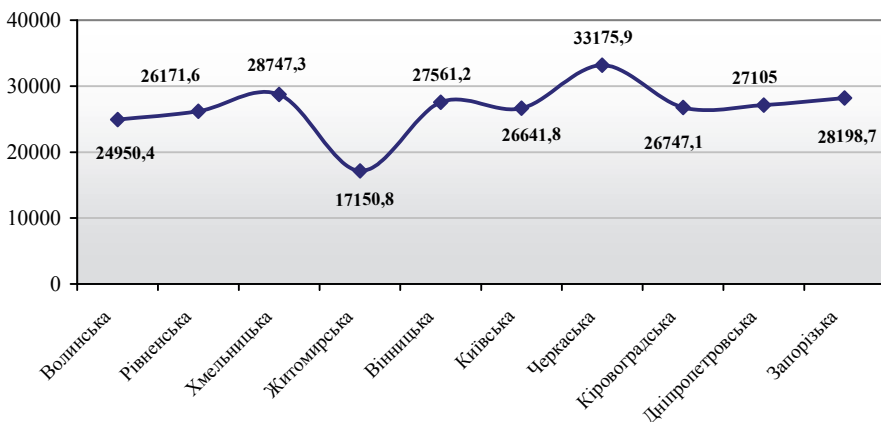

Рисунок 2. Показники нормативної грошової оцінки 1 га ріллі та перелогів в Україні по регіонах, за станом на 01.01.2015 р., грн.

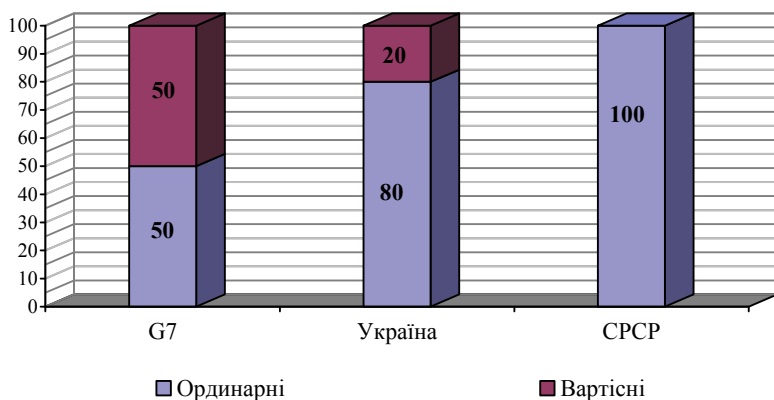

Рисунок 3. Експертна оцінка можливостей використання ординарних та нових вартісних ознак земельних ресурсів, %

фінансові потоки, які формуються завдяки їм, є значно вищими від українських.

Варто зазначити, що значна частина прибутку, що формується в АПК, генерується за рахунок експорту зернових. Тому існує потенціал підвищення плати за використання ресурсу. У цьому випадку основний тягар щодо рентних платежів повинні нести структури, які отримують найбільші прибутки від використання земельних ресурсів. Про потенціал диференційованого підвищення платежів свідчить і зростання чистого прибутку підприємств галузі (зокрема, більше, ніж у 4 рази у 2015 р. до 2014 р.). Крім того, у галузі близько 88 % підприємств отримують прибуток (2015 р.).

Одним з інструментів вирішення зазначеної проблеми можна вважати врахування потенційних ознак вартості, що активуються під впливом нових процесів, а саме: капіталізації, корпоратизації, сек'юритизації тощо.

Як свідчить досвід оцінки природних ресурсів, за таких умов фінансові потоки суттєво перевищують усталені

(ординарні) вартісні ознаки. Коли ці вартості активовані, вони гармонійно доповнюють ординарну вартість і функціонують разом з нею, розподіляючи зони впливу та характеристики. Варто зазначити, що активація нових процесів можлива за високого рівня економічного розвитку держави.

Як свідчать результати експертної оцінки співвідношення ординарних та нових вартісних ознак (рис. 3), ситуація у державах G7, Україні та колишньому Радянському Союзі суттєво відрізняється. Так, у перших ці дві групи вартості мають практично рівноцінне значення. У СРСП, де взагалі не йшлося про приватний бізнес, переважала ординарна вартість. Україна ж займає проміжну позицію, коли домінуюча ординарна вартість доповнюється новими вартісними ознаками.

У цьому зв'язку виникає питання щодо можливих шляхів активації в Україні нових вартісних ознак, адже для їх упровадження необхідні сформовані правові та інституційні передумови, прозорість економіки. На нашу думку, нові вартості включаються до загальної опосередковано.

Наприклад, значна частина земельних ресурсів нашої держави перебуває під операційним контролем агрохолдингів, що являють собою корпоративні структури. Великі обсяги вирощених зернових і технічних культур спрямовуються на експорт, унаслідок чого формуються валютні потоки, які посилюють фінансові позиції агрохолдингів. Тому перед останніми стоїть завдання подальшого залучення фінансів для розширення виробництва, збільшення площ, що можливе, зокрема, через випуск акцій, який приводить до зростання капіталізації агрохолдингів. Отже, культури, котрі вирощуються завдяки земельним ресурсам, стають фактором посилення капіталізації, яка є елементом нової вартості земельних ресурсів.

На нашу думку, імплементація вартісних характеристик земельних ресурсів в економічну сферу можлива кількома напрямками.

По-перше, показники вартості земельних ресурсів розглядаються насамперед як інструменти реалізації державної економічної політики. Вони повинні бути орієнтирами профільних міністерств і відомств у процесі впровадження державних реформ, програм тощо.

По-друге, вартісні характеристики можуть бути передумовою використання нових підходів та інструментів фінансово-економічного регулювання. Проте це не означає відмову від існуючих результативних підходів. Стосовно економічної сфери, то їй необхідні нові ресурси, які важко залучити за допомогою консервативного інструментарію. Принципи платежів за використання, надходжень за екологічні послуги, залучення земельних ресурсів до сфери капіталізації та інші інструменти потребують

реального обґрунтування цінних характеристик земельно-ресурсного потенціалу.

По-третє, вартісні показники розглядаються як орієнтир для приватних інвесторів, котрі прагнуть чітко розуміти потенційні вигоди, що ґрунтуються на здатності генерувати вартість. Їх можливо визначити на основі як загальних, так і галузевих цінних показників.

Земельним ресурсам належить особливе місце у структурі природно-ресурсного потенціалу держави. Визначаючись високими вартісними показниками, вони є привабливими для українських та зарубіжних інвесторів. Крім ординарного використання, вартісні характеристики (особливо ті, що ґрунтуються на нових процесах) формують сприятливі передумови для активного використання ресурсу як середовища залучення капіталу.

Висновок.

Формування вартісних характеристик земельних ресурсів, докорінно залежить від результатів економічної оцінки, властивостей як економічної категорії та територіальних характеристик. Одним із базових аспектів є вплив консервативних та нових тенденцій, які визначають можливість врахування ординарних і нових вартісних ознак. З методологічного погляду, усталеними (ординарними) вартісними ознаками можна вважати нормативну оцінку, новими – вартісні потоки, що формуються завдяки процесам капіталізації, корпоратизації та іншим. Визначено ймовірно шляхи імплементації вартісних характеристик земельних ресурсів в економічну сферу. **Напрямами подальших**

досліджень можуть бути такі: активізація нових процесів в Україні та інструменти їх контакту із земельними ресурсами, поглиблення теорії вартості земельних ресурсів та системи факторів впливу, аналіз зарубіжного досвіду формування вартісних характеристик земельних ресурсів.

Список використаних джерел

1. Бобух І.М. Пропозиції та перспективи формування національного багатства України : [монографія] / Ірина Миколаївна Бобух; НАН України; Інститут економіки та прогнозування. – К., 2010. – 372 с.
2. Галушко В.П. Формування ринку землі в Україні / [В.П. Галушко, Ю.Д. Білик, А.С. Даниленко та ін.] ; ред.: А.С. Даниленко, Ю.Д. Білик ; Державний комітет України по земельним ресурсах. – К. : Урожай, 2002. – 277 с.
3. Дребот О.І. Еколого-економічне забезпечення раціонального використання земельних ресурсів України / О.І. Дребот, М.Я. Височанська // Таврійський науковий вісник. – Херсон : Гринь Д.С., 2014. – Вип. 88. – С. 268–274.
4. Економічна оцінка природного багатства України : [монографія] / за заг. ред. акад. НАН України, д.е.н., проф. С.І. Пирожкова; акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. – 396 с.
5. Лупенко Ю.О. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.
6. Національне багатство України / [за ред. С.І. Дорогунцова]. – К. : РВПС України НАН України, 2005. – 123 с.
7. Пилипів В.В. Управління відтворенням територіальних економічних систем у фінансовому просторі / В.В. Пилипів. – К. : РВПС України НАН України, 2010. – 400 с.
8. Руденко В.П. Природно-ресурсний потенціал України / В.П. Руденко. – К. : Либідь, 1994. – 150 с.
9. Третяк А.М. Земельний капітал: теоретико-методологічні основи формування та функціонування : [монографія] / А.М. Третяк. – Л. : СПОЛОМ, 2011. – 520 с.
10. Хвесик М.А. Економічна оцінка природних ресурсів: основні методологічні підходи / М.А. Хвесик, Н.В. Збагерська. – Рівне : РДТУ, 2000. – 194 с.

References:

1. Bobuh I.M. (2010). Proposytsii ta perspektyvu formyvannya natsionalnogo bagatstva [Proposals and the prospects for forming a national wealth of Ukraine]. NAS of Ukraine: Institute for Economics and forecasting, 372
2. Galushko V.P., Danilenko A.S., Bilik Yu. D. (2002). Formuvannya rinky zemli v Ukraini [Formation of land market in Ukraine]. Kiev, Ukraine: Urojaui, 277
3. Drebot A.I., Vysochanskaya M. Ya. (2014). Ecolo-go-economachne zabezpechennya vykorystannya zemelnyh resursiv Ukrainu [Ecological-economac sustainable management of land resources of Ukraine] Taurian scientific bulletin, 88, 268-274
4. Pirozhkova S.I., Hvesik M.A. ed. (2015). Economachna otsinka pryrodnoho bagatstva Ukrainu [Economac evaluation of natural wealth of Ukraine]. Ukraine: DU IEPSPR NAN, 369
5. Lupenko Yu. A., Mesel'- Veselyaka V.Y. ed. (2012). Strategichni napryamy rozvytku sil'skogo gospodarstva Ukrainy na period do 2020 roky [Strategic direction for the development of agriculture in Ukraine for the period up to 2020]. Kiev: NNTs "IAE", 182
6. Doroguntsova S.I. (2005). Natsional'ne bagatstvo Ukrainy [National wealth of Ukraine]. RVPS Ukraine NAN, 123
7. Pilipov V.V. (2010). Upravlinnya vidtvorennyam terytorial'nyh system u phinansovomu prostori [Playback control of territorial

- economic systems in the financial space]. RVPS, Ukraine NAN, 400
8. Rudenko V.P. (1994). Pryrodno-resursnyi potentsial Ukrainy [Natural-resource potential of Ukraine]. Lybid', 150
 9. Tretiak A.M. (2011). Zemel'nyi kapital teoretyko-metodologichni osnovy formyvannya ta funktsionuvannya [Capital of land theoretical and methodological bases of formation and operation]. L. SPOLOM, 520
 10. Hvesik N.A., Zbagers'ka N.V. (2000). Economachna otsinka pryrodnyh resursiv: osnovni metodologichni pidhody [Economic valuation of natural resources: the main methodological approaches]. Rivne. Ukraine: RDTU, 194

M. Stetsyuk, L. Nahorna

VALUE CHARACTERISTICS OF LAND RESOURCES AND WAYS OF THEIR IMPLEMENTATION IN THE ECONOMIC TURNOVER

The research was held of the place and value of land resources in the economic environment. The structure of value formation was explained. The complex processes were investigated that

influenced of the value's structure. The way of implementation cost of the signs to areas of market processes was formed, which combine as a set of measures of conservative values and innovative approaches.

Key words: land resources, cost characteristics, the implementation of the economic circulation.

М.П. Стецюк, Л.Р. Нагорна

ХАРАКТЕРИСТИКИ СТОИМОСТИ ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ И ПУТИ ИХ ИМПЛЕМЕНТАЦИИ В ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ОБОРОТ

Исследовано роль и значения стоимости земельных ресурсов в экономической среде. Обосновано структуру формирования стоимости. Проанализировано комплекс процессов, оказывающих влияние на структуру стоимости. Определены пути имплементации стоимостных признаков в рыночные процессы, которые объединяют как мероприятия консервативного значения, так и инновационные подходы.

Ключевые слова: земельные ресурсы, стоимостные характеристики, имплементация, экономический оборот.

ПРО ПРОБЛЕМИ ПРОДАЖУ ПРАВА ОРЕНДИ НА ЗЕМЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Кустовська О.В., кандидат економічних наук, доцент;
Гринчук А.Ю., магістр,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
k.ksysha@bigmir.net

Проаналізовано досвід та особливості міжнародного регулювання ринку землі та встановлено, що кожна країна має свої особливості які направлені на оптимізацію сільськогосподарського землекористування.

Оцінено результати проведення аукціонів на території досліджуваних об'єктів (Черкаська та Чернігівська області).

Ключові слова. *Земельна ділянка, аукціон, оренда, ринок земель, організація торгів.*

Актуальність проблеми.

Унікальний земельно-ресурсний потенціал України обумовлює її особливе місце серед інших європейських країн.

Однією з найбільш вагомих проблем української економіки є формування цивілізованого ринку землі. Доводиться констатувати, що процес становлення приватної власності на землю в Україні набув затяжного й невизначеного характеру. Чергове запровадження в Україні мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення зумовлено неврегульованістю багатьох питань земельних відносин і не сформованістю ринкової інфраструктури. Адже, для основної маси виробників сільськогосподарської продукції питання продажу права оренди є новачком. Про продаж права оренди до сих пір вони майже не чули, а тим більше

не використовували на практиці, хоча можливість розпорядження майновими правами, до яких, належить і право оренди, надається нормами Цивільного кодексу України.[7, с. 27]

Питання проведення земельних торгів (аукціонів) є вельми актуальним, оскільки законодавство України встановило пріоритет такого способу торгів при купівлі – продажу або передачі в оренду земель. [2, с. 3] Аукціон є відкритим та прозорим способом відчуження земельних ресурсів територіальної громади, тобто виключає вплив корупційних дій, а надходження коштів до місцевих бюджетів додає можливість вкладати їх в економіку населених пунктів та сільського господарства. Серед економічних переваг для розвитку галузі стає поліпшення інвестиційного клімату, поповнення бюджетів всіх рівнів та наближення до рівня країн Євросоюзу

в питаннях землеустрою. Проведення аукціонів є дуже привабливим з точки зору наповнення місцевого бюджету, продаж землі має свої переваги, а саме швидкі та значні надходження.

Право оренди може відчужуватися у відповідності до норм чинного законодавства України і окремого законодавчого врегулювання не потребує.

Стан вивченості проблеми. Питанням формування та розвитку ринку земель в Україні присвячено роботи таких науковців як: В.М. Будзяк, А.С. Даниленко, Д.С. Добряк, С.І. Дорогунцов, А.Г. Мартин, В.М. Месель-Веселяк, Б.Й. Пасхавер, І.А. Розумний, П.Т. Саблук, В.М. Трегобчук, А.М. Третяк, М.М. Федоров, О.М. Шпичак та ін.

Але ще не у достатній мірі розроблені організаційно-економічні засади державного регулювання ринку земель сільськогосподарського призначення як провідного інструменту забезпечення інтересів суспільства в умовах ринкових земельних відносин. Створення ефективного ринку сільськогосподарських земель в Україні залишається питанням стратегічної важливості, від реалізації якого залежить динаміка соціально-економічного розвитку АПК, земельних відносин та національної економіки в цілому.

Метою дослідження є аналіз проблем продажу права оренди на землі сільськогосподарського призначення державної власності на земельному аукціоні.

Результати досліджень та їх обговорення.

Функціонування ринку сільськогосподарських земель у господарському, природному та правовому

аспектах вимагає дотримання низки принципів, що мають бути основою, центральною ідеєю і фундаментом ринкової земельної системи. Основними принципами формування та стабільного функціонування ринку сільськогосподарських земель повинні бути: державне регулювання, саморегулювання власності, свобода діяльності суб'єктів господарювання, самофінансування, економічна відповідальність за результати господарювання, конкуренція на земельному ринку.

Загальна площа сільськогосподарських земель, переданих в оренду за договорами, складає 16,5 млн га. Середня орендна плата за рік зросла на 27%. Це хороша динаміка, але у абсолютних цифрах вартість оренди все ще залишається критично низькою та не співставною із доданою вартістю, яку генерує земля. [4, с. 2]

У середньому за останній рік державні землі здавалися майже вдвічі дорожче, ніж приватні, що абсолютно нетипове для держсектору, а перевищення в ефективності приватних власників пояснюється впровадженням загальної практики передачі земель в користування виключно на відкритих земельних торгах. [1, с. 2] Для порівняння, орендна плата земель державної власності, наданих у користування на безконкурентних засадах за договорами минулих періодів становить 940 грн./га. Держгеокадастр ініціював перегляд договорів для приведення умов користування державними землями до середніх по ринку.

Одним із драйверів зростання оренди приватних сільськогосподарських земель може стати відкритий ринок землі в Україні, який створить альтернативу для власника ділянки та

зробить земельні відносини в державі більш конкурентними. Станом на 1 січня 2017 в Україні укладено 4,8 млн договорів оренди земельної частки (паю), із них з фермерськими господарствами – 0,73 млн договорів. Більшість договорів (2,2млн) укладено на 8-10 років. У грошовому еквіваленті річна орендна плата по цим угодам складає 1249686,1 тис. грн., детальніше по досліджуваним об'єктам подано в табл. 1.

Порівнюючи проведення земельних аукціонів на території досліджуваних об'єктів, з 01.01.2016р по 01.02.2017р. – близько 97 аукціонів, встановлено, що найбільше було продано лотів, площею 15514,61га, земельних ділянок або права на них, цільове призначення яких - для введення товарного сільськогосподарського виробництва.

Станом на 24.02.2017 року, включено до переліку земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності для продажу права на них на земельних торгах: у Черкаській області – 580, у Чернігівській – 192, по Україні - 5265. Частка сільськогосподарських угідь підприємств, що контролюється холдингами, становить 30-45%. Земельний

банк, що контролюють агрохолдинги становить близько 400-600 тис.га в Чернігівській області та 200-400 тис. га в Черкаській.[1, с. 2]

Поетапний запуск ринку готує Держгеокадастр, адже для цього вже розробили Проект Закону «Про обіг земель сільськогосподарського призначення» від 13.12.2016р. та інтерактивну публічну кадастрову карту України з окремою опцією «Розпорядження сільськогосподарськими землями». Спершу продаватимуть землі державної та комунальної власності, а через два роки перейдуть до приватних ділянок. З одного боку, така послідовність дозволить скоригувати процедуру, проте з іншого — знову затримуватиме реалізацію прав власників. [1, 5; с. 1]

Мінагрополітика має альтернативний сценарій: запускати ринок у форматі продажу прав оренди. Механізм полягає в тому, що власники залишатимуться незмінними, а орендарі використовуватимуть власні угоди для продажу. Таке право може стати новим видом банківської застави й допоможе залучити інвестиції у сільське господарство, що, відповідно, спричинить незначне зростання

1. Дані про оренду та продажу права оренди земельних ділянок на території досліджуваних об'єктів

Адміністративно-територіальна одиниця	Кількість укладених договорів оренди земельної частки (паю), тис.	Площа переданих в оренду за договорами, тис. га.	Плата за оренду земельних часток (паїв) в грошовому еквіваленті на один рік, тис. грн.	Перелік земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності для продажу права на них на земельних торгах	
				Кількість ділянок	Площа, га
Черкаська	296,71	789,1	88516,9	580	7834,74
Чернігівська	244,25	796,1	476422,1	192	7679,87
Всього по Україні	4800	16500	1249686,1	5265	107038,83

податкових надходжень. Щоправда, банки мовчать щодо перспектив так само, як досі не реагували на можливість запуску ринку землі. [4, с. 1]

Основних переваг проведення земельних торгів багато: аукціон дозволяє залучити значні додаткові кошти; на аукціон виставляється земельна ділянка з уже готовою землепорядною документацією, тобто набувач не витрачає час на самостійне проходження процедур відведення та погодження; продаж земельних ділянок на аукціоні є способом планування забудови території населеного пункту; серед економічних переваг для розвитку галузі стає поліпшення інвестиційного клімату, поповнення бюджетів всіх рівнів та наближення до рівня країн Євросоюзу в питаннях землеустрою, а за рахунок переходу незадіяних земельних ділянок у власність або оренду суб'єктів господарювання збільшується кількість робочих місць.

Процедура проведення земельних аукціонів, згідно Земельного кодексу України, включає в себе такі етапи:

1. Організатор земельних торгів (орган державної влади або орган місцевого самоврядування) визначає перелік земельних ділянок державної чи комунальної власності та прав на них, які виставляються на земельні торги окремими лотами.

2. Прийняття рішення органу державної влади чи органу місцевого самоврядування про проведення земельних торгів.

3. Підготовка лотів до проведення земельних торгів, що включає: виготовлення, погодження та затвердження проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки (у разі зміни цільового призначення земельної ділянки та у разі, якщо межі земельної ділянки не встановлені в

натурі (на місцевості); державну реєстрацію земельної ділянки; державну реєстрацію речового права на земельну ділянку; отримання витягу про нормативну грошову оцінку земельної ділянки відповідно до Закону України «Про оцінку земель» у разі продажу на земельних торгах права оренди на неї; проведення експертної грошової оцінки земельної ділянки відповідно до Закону України «Про оцінку земель», крім випадків продажу на земельних торгах права оренди на неї; встановлення стартової ціни продажу земельної ділянки, яка щодо земель державної та комунальної власності не може бути нижчою за експертну грошову оцінку земельної ділянки; встановлення стартового розміру річної орендної плати, який щодо земель державної та комунальної власності не може бути меншим за розмір орендної плати, визначений Податковим кодексом України;

4. Укладення договору між організатором земельних торгів та виконавцем земельних торгів (суб'єктом господарювання, який має ліцензію на проведення земельних торгів) щодо проведення торгів.

5. Публікація у друкованих ЗМІ, а також на офіційному веб-сайті Держгеокадастру України оголошення із зазначенням дати проведення торгів та переліку лотів. [3, с. 1]

У разі порушення встановлених правил проведення аукціону його результати можуть бути скасовані.

Введення землі в економічний оборот сприятиме становленню нових форм господарювання на селі, зростанню обсягів сільськогосподарського виробництва, надходженню інвестицій в аграрний сектор економіки.

Вивчено досвід міжнародного регулювання ринку землі та встановле-

но, що кожна країна має свої особливості, зокрема: у **Болгарії** придбати землі можуть громадяни Болгарії та ЄС, а також юридична або фізична особа, яка перебуває більше 5 років на території країни; у **Польщі** уряд обмежив площу - на одну фізособу 500 га орних земель; у **Румунії**, щоб стати власником земельної ділянки, досить мати професійну кваліфікацію, диплом, досвід управління аграрним сектором, при цьому допустима площа для фізособи – 100 га, громадянам ЄС дозволена купівля на умовах прямого цільового використання, а середня ціна - \$ 6,1 тис. за 1 га; в **Австрії** вартість 1 га вражає - \$ 42 тис.; **Ірландія** дотує населення, видаючи довгострокові кредити, що дозволило сконцентрувати 90% земель у приватній власності (особливістю ірландського земельного ринку є існування короткострокових, сезонних договорів оренди, що не потребують реєстрації), при продажу оплачується мито державі 1-8% від вартості землі, що становить \$ 39,3 тис. за 1 га; в **Іспанії** мораторій на продаж орного угіддя відсутній, що призвело до подорожчання земель до \$ 16,1 тис. за 1 га; **Німеччина** славиться традиційно високим рівнем автоматизації, механізації, впровадженням екологічних технологій в аграрному виробництві (податок при продажу оплачує покупець, його розмір не більше 3,5% від ціни угоди, земельні обмеження для своїх та іноземних громадян повністю відсутні); **Швейцарія** - одна з країн, де 100% земельної власності знаходиться у приватній власності, де зміна цільового призначення ділянки після продажу суворо заборонена, середня вартість землі по кантонах (провінціях) становить \$ 70 тис. за 1 га.

Кожна країна по своєму знайшла свій підхід розвитку земельних відносин, раціонального використання та охорони земель. Як свідчить досвід європейських країн, інституціональне середовище здійснення обігу земельних ділянок сільськогосподарського призначення направлене на оптимізацію сільськогосподарського землекористування.[6, с. 31]

Висновки.

Аналіз досвіду європейських країн свідчить про те, що інституціональне середовище здійснення обігу земельних ділянок сільськогосподарського призначення направлене на оптимізацію сільськогосподарського землекористування. Разом з тим, в Україні цей досвід поки що і не розглядається, особливо при проведенні земельних аукціонів.

Список використаних джерел

1. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру: офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://land.gov.ua>
2. Закон України «Про внесення змін до Земельного кодексу України щодо порядку проведення земельних торгів у формі аукціону» від 05.07.2012 № 5077-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5077-17>
3. Земельні торги та етапи їх проведення. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.berdychiv-zem.gov.ua>
4. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua>
5. Проект Закону України «Про обіг земель сільськогосподарського призначення»

- від 13.12.2016р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60724
6. Третяк А. Проблеми реформування інституціонального середовища ринку пайових земельних ділянок та роль землеустрою у їх вирішення / А. Третяк, В.Третяк // Землевпорядний вісник. – 2015. - №6. – С. 28-32.
 7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

References

1. Ukraine State Service of Geodesy, Cartography and Cadastre. Available at: <http://land.gov.ua>
2. The law of Ukraine «On amendments to the land code regarding the procedure for holding land tenders in the form of an auction» from 05.07.2012 № 5077-VI. Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5077-17>
3. The land auction and stages. Available at: <http://www.berdychiv-zem.gov.ua>
4. The Ministry of agrarian policy and food of Ukraine. Available at: <http://minagro.gov.ua>
5. The draft law of Ukraine «On the circulation of lands of agricultural purpose» from 13.12.2016р. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60724
6. Tretiak, A., Tretiak, V. (2015). Problemy reformuvannya instytutsionalnoho seredovyshcha rynku payovykh zemelnykh dilyanok ta rol zemleustroyu u yikh vyirishennya [Restructuring institutional environment market share

land and land a role in their decision]. Land Management Journal, 6, 28-32.

7. The civil code of Ukraine from 16.01.2003 № 435-IV. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Kustovska O., Grinchuk A.

BEFORE THE SALE RIGHTS TO AGRICULTURAL LAND

Proved the importance and benefits of the procedure of land auctions. The experience and features international regulation of land market and found that each country has its own peculiarities. Reviewed the results of auctions on the territory of the objects (Cherkasy and Chernihiv region).

Keywords: land, auction, lease, land market, the organization bidding.

Кустовская О.В., Гринчук А.Ю.

К ВОПРОСУ ПРОДАЖИ ПРАВ НА ЗЕМЛИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАЗНАЧЕНИЯ

Обоснована важность, преимущества и процедура проведения земельных аукционов. Проанализирован опыт и особенности международного регулирования рынка земли и установлено, что каждая страна имеет свои особенности. Оценены результаты проведения аукционов на территории исследуемых объектов (Черкасская и Черниговская области).

Ключевые слова: земельный участок, аукцион, аренда, рынок земель, организация торгов.

ЕКОНОМІКА ТА ЕКОЛОГІЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

УДК 631.15:631.582

ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЧЕРГУВАННЯ КУЛЬТУР ЯК СПОСІБ ЗАПОБІГАННЯ ДЕГРАДАЦІЇ АГРОЛАНДШАФТУ

Шевченко О.В., кандидат економічних наук,

Опенько І. А., кандидат економічних наук

Цвях О. М., здобувач

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: shevchenko_ov90@ukr.net

Висвітлено економічні передумови впровадження чергування культур як способу запобігання деградації агроландшафтів, які, на противагу існуючим, ґрунтуються на порівнянні економічного ефекту, одержуваному при фактичній і оптимальній структурі посівних площ у сівозмінах.

Ключові слова. Чергування культур, сівозміна, деградація агроландшафту, додатковий дохід.

Постановка проблеми.

Реформування земельних відносин в Україні, починаючи з 90-х років минулого століття, значною мірою вплинуло на розміри та розвиток землекористування сільськогосподарських підприємств. Було зруйновано систему використання земельних ресурсів в агроландшафтах, що передбачала впровадження науково обґрунтованої сівозміни сільськогосподарських культур і ґрунтозахисний спосіб землеробства.

В утворених агроформуваннях нового типу, заснованих на різних

формах власності на землю, використання земель сільськогосподарського призначення та розміщення на них сільськогосподарських культур відбуваються переважно за кон'юктурою ринку й за відсутності заходів, які б забезпечували охорону земель і підвищення родючості ґрунтів. Тому однією з найважливіших складових організаційно-територіальних основ ведення наукової системи землеробства й ефективного використання орних земель є чергування культур, тобто організація сівозмін. Саме підбором найпридатніших для

умов кожного сільгосппідприємства культур та їхнім чергуванням можна розв'язати два глобальних завдання, які стоять перед землекористувачами, – вирощувати високі й сталі врожаї сільськогосподарських культур і одночасно з цим зберігати та підвищувати родючість ґрунту. Лише за наявності раціональних сівозмін створюються умови для зростання ефективності використання сільськогосподарської техніки, трудових і матеріальних ресурсів.

Мета статті – обґрунтувати економічні передумови впровадження чергування культур як способу запобігання деградації агроландшафтів.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій.

Сучасні науково-теоретичні положення щодо впровадження чергування культур як способу запобігання деградації агроландшафтів знайшли відображення у працях таких учених Д.І. Бабміндра, П.І. Бойко, С.Ю. Булигін, Д.С. Добряк, О.П. Канаш, В.О. Єщенко, В.М. Кривов, Н.П. Коваленко, А.Г. Мартин, В.В. Медведєв, О.Г. Тараріко, М.М. Федоров та ін. Водночас динамічні процеси в аграрній сфері обумовлюють необхідність удосконалення методичних підходів до визначення еколого-економічної ефективності впровадження чергування культур.

Виклад основного матеріалу.

Як відомо, впровадження і дотримання чергування культур забезпечують поповнення та краще використання поживних речовин ґрунту, поліпшення й підтримку його спри-

ятливих фізичних властивостей, попереджають появу бур'янів, шкідників і збудників хвороб вирощуваних культур, а також запобігають виснаженню ґрунту та розвитку деградаційних процесів.

Нині в Україні дедалі частіше простежується ситуація, коли землекористувачі ведуть землеробство без запровадження науково обґрунтованих сівозмін, що спричинює значні негативні наслідки. Головними причинами недотримання сівозмін є:

1. Перехід від планового ведення рослинницької галузі до непланового, внаслідок чого структуру посівних площ розробляють на кілька років, орієнтуючись щорічно на попит рослинницької продукції на ринку її реалізації. Така ситуація призводить до неможливості заздалегідь підготувати попередники до сівби озимих культур.

2. Розподіл культур на товарні й нетоварні, на прибуткові та збиткові. Через високу собівартість одержуваної продукції й відносно низьку реалізаційну ціну на зовнішньому ринку та майже відсутність внутрішнього ринку площі сільськогосподарських культур, особливо гороху, за останні роки суттєво скоротилися. На зміну приходять інша зернобобова культура – соя, яка має більший попит і високо цінується на зовнішньому ринку. Але у структурі попередників для озимих зернових соя – дуже ризикований агротехнічний захід [3].

3. Насіви і пересіви озимини після озимої пшениці, кукурудзи на зерно, соняшнику і цукрових буряків за відсутності опадів у до- та післяпосівний осінньо-весняний період [4].

4. Недотримання рекомендованих строків повернення культур на попереднє місце вирощування. Наприклад, для картоплі, кукурудзи

і озимих зернових колосових він є найкоротшим (1–2 роки), тому для цих культур допускаються також повторні посіви [5]. Але за сучасних ринкових умов дотриматися рекомендованого строку повернення культур на поле складно. У зв'язку з цим доводиться практикувати повторні посіви, внаслідок чого зростатиме кількість бур'янистої рослинності, різних шкідників і хвороб, виникатиме ґрунтовтома.

5. Руїнація тваринницької галузі в Україні, через що з різким зменшенням поголів'я тварин значно скоротилися посіви кормових культур. Унаслідок цього із структури посівних площ зникли багаторічні трави як гарант відновлення родючості ґрунту. Адже багаторічні трави нагромаджують у ґрунті 100–200 кг/га фіксованого з ґрунтового повітря азоту, а також майже 100 ц/га рослинних решток [2].

6. Відсутність в орендаря земельних часток (паїв) постійного землекористування, оскільки договори оренди укладаються між землевласниками переважно на короткий термін, тому будь-якої миті земельні частки (паї) можуть бути відкликані. Така ситуація ускладнює ведення сівозмін, що мають ґрунтуватися на постійній структурі посівних площ. виправити це можна лише на законодавчому рівні, збільшивши мінімальний строк оренди до 20 років.

7. З урахуванням потреб сучасної кон'юнктури ринку в структурі посівних площ землекористувачі збільшують площі рентабельних культур, які разом із тим є енергонасиченими. Так, соняшник як основна олійна культура в лісостепових і степових районах країни, що характеризується значним попитом і високою ціною

реалізації, дедалі частіше стала траплятися у повторних посівах. Якщо раніше соняшник займав не більше одного поля в 10-пільній сівозміні, то тепер кількість полів цієї культури залишається такою ж самою або навіть зростає, проте вже у три-п'ятипільних сівозмінах. Найстрашніше те, що дехто в землеробстві навіть практикує й повторні посіви соняшнику, що призводить, не тільки до виснаження ґрунту та поширення вовчка соняшникового, але й до непридатності орних земель для вирощування інших культур.

Сучасне законодавство вже розпочало роботу щодо розв'язання вищенаведених проблем недотримання землекористувачами науково обґрунтованих сівозмін. Зокрема, Кабінет Міністрів України прийняв Постанову «Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах». Згідно з цією Постановою, в умовах нинішнього сільськогосподарського виробництва встановлюються нормативи оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах, а також допустимі нормативи періодичності вирощування різних культур на одному полі.

Слід зазначити, що ще раніше з метою підвищення продуктивності сільськогосподарських угідь, збереження й відтворення родючості ґрунтів, а також запровадження системи раціонального та ефективного використання земель сільськогосподарського призначення був розроблений і затверджений наказ Мінагрополітики та НААН «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо оптимального співвідношення сільськогоспо-

дарських культур у сівозмiнах рiзних ґрунтово-клiматичних зон України». Вiдповiдно до цих Методичних рекомендацiй розроблено i рекомендовано системи сiвозмiн, якi пройшли тривалий термiн випробування й розрахованi на рiзноманiтну спецiалiзацiю господарств з обов'язковим урахуванням зональних принципiв розвитку землеробства в Україні.

Беручи до уваги вищезгаданi Методичнi рекомендацiї, нами було дослiджено спiввiдношення сiльськогосподарських культур Київської областi в розрiзi адмiнiстративних районiв i встановлено їхню економiчну ефективнiсть.

Так, з урахуванням посiвних площ та врожайностi основних сiльськогосподарських культур в згаданiй областi у 2013 році визначено фактичний вихiд валової продукцiї рослинництва, через який, беручи до уваги середнi цiни реалiзацiї сiльськогосподарської продукцiї та собiвартiсть їхнього виробництва, обчислено фактичний валовий прибуток вiд реалiзацiї продукцiї рослинництва з урахуванням витрат на виробництво основних сiльськогосподарських культур у 2013 році [6]. Вiдповiдно фактичний розмiр реалiзацiї продукцiї рослинництва з урахуванням витрат на їхнє виробництво в Київській областi становить близько 2703,4 млн грн.

Враховуючи те, що Київська область розташована у двох природно-сiльськогосподарських зонах – на Полiссi та Лiсостепу, вiдповiдно кожний адмiнiстративний район було вiднесено до належної природно-сiльськогосподарської зони [6]. У тому разi, коли межа природно-сiльськогосподарської зони не збiгалася з межею адмiнiстративного району, тобто

дiлила його, адмiнiстративний район належав до тiєї природно-сiльськогосподарської зони, в якiй переважав за посiвною площею. Також визначено найпоширенiший напрям спецiалiзацiї господарств кожного адмiнiстративного району з урахуванням переваг посiвних площ вiдповiдних сiльськогосподарських культур.

Беручи до уваги природно-сiльськогосподарськi зони адмiнiстративних районiв та напрями спецiалiзацiї їхнiх сiльгоспiдприємств, а також згiдно з вищезгаданими Методичними рекомендацiями фактичну структуру посiвних площ основних сiльськогосподарських культур в областi у 2013 році приведено до оптимального спiввiдношення (табл.).

Користуючись вищезгаданим механiзмом, але уже виходячи з оптимальних посiвних площ основних сiльськогосподарських культур, визначено валовий прибуток вiд реалiзацiї продукцiї рослинництва з урахуванням витрат на виробництво основних сiльськогосподарських культур у 2013 році [6]. Таким чином, проектний розмiр реалiзацiї продукцiї рослинництва з урахуванням витрат на їхнє виробництво становить понад 3075,8 млн грн.

Варто наголосити, що нами пропонується оптимальне спiввiдношення посiвних площ основних сiльськогосподарських культур на рiвнi рiгiону вiдповiдно до згаданих Методичних рекомендацiй. Проте на рiвнi конкретних господарств при подiбному приведеннi оптимальних посiвних площ необхідно брати до уваги ЕТГ та придатнiсть ґрунтiв.

Отже, виходячи з вищенаведених розрахункiв, можна стверджувати, що адмiнiстративнi райони, дотримуючись вищезгаданих Методичних ре-

**Відповідність структури посівних площ основних
сільськогосподарських культур у Київській області оптимальній
(за даними 2013 року), % ***

Район	Зернові культури			Технічні культури			Картопля і овоче-баштанні культури			Кормові культури					
	фактичний стан	оптимальний стан	відмінність	фактичний стан	оптимальний стан	відмінність	фактичний стан	оптимальний стан	відмінність	фактичний стан	оптимальний стан	відмінність	у тому числі багаторічні трави		
Баришівський	63	60	+3	23	20	+3	9	–	+9	5	20	–15	2	–	+2
Білоцерківський	54	60	–6	32	20	+12	6	–	+6	8	20	–12	3	–	+3
Богуславський	56	60	–4	28	20	+8	11	–	+11	5	20	–15	2	–	+2
Бориспільський	58	60	–2	23	20	+3	13	–	+13	6	20	–14	2	–	+2
Бородянський	40	50	–10	14	–	+14	29	25	+4	17	25	–8	12	10	+2
Броварський	45	60	–15	19	20	–1	25	–	+25	11	20	–9	5	–	+5
Васильківський	50	60	–10	32	20	+12	13	–	+13	5	20	–15	2	–	+2
Вишгородський	25	45	–20	11	–	+11	46	25	+21	18	30	–12	13	20	–7
Володарський	54	60	–6	31	20	+11	6	–	+6	9	20	–11	3	–	+3
Згурівський	60	60	0	29	20	+9	6	–	+6	5	20	–15	2	–	+2
Іванківський	40	50	–10	25	–	+25	13	20	–7	22	30	–8	19	20	–1
Кагарлицький	52	60	–8	29	20	+9	8	–	+8	11	20	–9	3	–	+3
Києво-Святошинський	23	40	–17	4	–	+4	51	25	+26	22	35	–13	9	20	–11
Макарівський	52	50	+2	13	–	+13	13	20	–7	22	30	–8	12	20	–8
Миронівський	48	60	–12	38	20	+18	7	–	+7	7	20	–13	2	–	+2
Обухівський	45	60	–15	28	20	+8	14	–	+14	13	20	–7	5	–	+5
Переяслав-Хмельницький	59	60	–1	28	20	+8	7	–	+7	6	20	–14	3	–	+3
Поліський	85	50	+35	5	–	+5	5	20	–15	5	30	–25	2	10	–8
Рокитнянський	51	60	–9	29	20	+9	11	–	+11	9	20	–11	2	–	+2
Сквирський	54	60	–6	33	20	+13	6	–	+6	7	20	–13	2	–	+2
Ставищенський	58	60	–2	31	20	+11	5	–	+5	6	20	–14	2	–	+2
Таращанський	50	60	–10	35	20	+15	8	–	+8	7	20	–13	3	–	+3
Тетіївський	51	60	–9	30	20	+10	6	–	+6	13	20	–7	2	–	+2
Фастівський	54	60	–6	25	20	+5	14	–	+14	7	20	–13	2	–	+2
Яготинський	68	60	+8	22	20	+2	5	–	+5	5	20	–15	1	–	+1

Примітка. * Розраховано автором за статистичними даними

комендацій щодо оптимального співвідношення сільськогосподарських культур у сівозмінах різних ґрунто-

во-кліматичних зон України, можуть одержувати щорічно додатковий дохід. Тому необхідність запровадження

науково обґрунтованих сівозмін не викликає сумнівів, оскільки їхній економічний ефект в області становить понад 372,4 млн грн, а додатковий дохід з 1 га посівної площі – 322,8 грн.

Як уже згадувалося, ще одним кроком до розв'язання проблеми запровадження науково обґрунтованих сівозмін на законодавчому рівні стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження родючості ґрунтів», згідно з яким власників і користувачів земельних ділянок зобов'язано розробити проекти землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь. Порядок розроблення таких проектів землеустрою встановлюється Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь».

Нині дуже мала кількість сільгосп-підприємств в Україні, які використовують земельні ділянки сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва й мають проекти еколого-економічного обґрунтування сівозмін і впорядкування угідь [6]. Тому слід зазначити, що введення адміністративної відповідальності не приводить до повномасштабного розроблення вищевказаних проектів землеустрою, інакше кажучи, не розв'язує проблеми запровадження землекористувачами науково обґрунтованих сівозмін. Серед головних причин зазначеного – висока собівартість виготовлення проектів землеустрою, складність одержання вихідної інформації для проектування та значна кількість обтяжливих дозвільних процедур.

Враховуючи вищезазначене, існує нагальна потреба в удосконаленні законодавства з питань запровадження землекористувачами науково обґрунтованих сівозмін, що має сформувати за ринкових умов господарювання та значної динамічності землекористування чіткий механізм зростання ефективності системи заходів щодо запобігання ґрунтової, збереження та підвищення родючості ґрунтів.

Отже, дотримання науково обґрунтованих сівозмін має важливе значення для ефективного ведення сільськогосподарського виробництва, забезпечення раціонального використання та охорони земель, створення сприятливого екологічного середовища в агроландшафтах. У сучасному землеробстві сівозміни є основою високої продуктивності сільськогосподарських культур, оскільки науково обґрунтовані сівозміни забезпечують одержання врожаю в середньому на 20–30 % більше, ніж у беззмінних посівах [1].

За дотримання раціонального чергування культур у сівозміні рекомендованими попередниками та нормативів періодичності вирощування культури на одному й тому ж самому полі найкраще проявляється потенціальна можливість вирощування рослин. При цьому раціональне чергування культур дає змогу зменшити до мінімуму не тільки кількість застосовуваних пестицидів, але й мінеральних добрив і одержувати екологічно чисту сільськогосподарську продукцію.

Сівозміна створює сприятливі передумови для успішного захисту рослин від хвороб, шкідників, бур'янів, поліпшення фізико-хімічних властивостей ґрунту та його водного і поживного режимів, раціонального використання поживних речовин та

вологи ґрунту, забезпечуючи тим самим умови для підвищення родючості ґрунту, вирощування сталих і високих урожаїв сільськогосподарських культур за найменших затрат праці та засобів на одиницю продукції.

Висновки.

На підставі проведеного нами дослідження можна стверджувати, що за дотримання оптимальної структури посівів у сівозмінних із відповідним набором культур, співвідношенням і науково обґрунтованим їхнім розміщенням економічний ефект науково обґрунтованих сівозмін у Київській області, як уже згадувалося, становить понад 372,4 млн грн. При цьому, не враховуючи тих витрат, які могли б бути зекономлені за рахунок зменшення витрат як на добрива, так і на боротьбу з бур'янами, шкідниками та хворобами.

Значні площі сільськогосподарських посівів знижують свою продуктивність унаслідок деградації земель, через що розпоршується, змивається, видувається ґрунтовий покрив і забруднюються його продуктами водойми. Відповідно деградаційні процеси завдають великої еколого-економічної шкоди. Один із шляхів розв'язання цієї проблеми – ґрунтозахисні сівозміни, які є дійовим механізмом запобігання деградації агроландшафтів. Тому потреба в запровадженні їх очевидна, оскільки еколого-економічна ефективність сівозмін беззаперечна.

Список використаних джерел

1. Бойко П.І. Екологічно збалансовані сівозміни – основа біологічного землеробства / П.І. Бойко, В.О. Бородань, Н.П. Ко-

валенко // Вісник аграрної науки. – 2005. – № 2. – С. 9–13.

2. Гордиенко В.П. Современные проблемы севооборотов / В.П. Гордиенко // Проблемы устойчивого развития АПК Крыма. – Симферополь, 2003. – С. 100–105.
3. Єщенко В.О. Місце науково обґрунтованих сівозмін у сучасному землеробстві / В.О. Єщенко // Вісник Уманського національного університету садівництва. – 2014. – № 2. – С. 3–6.
4. Єщенко В.О. Сівозмінні проблеми сьогодення / В.О. Єщенко // Сучасні аграрні технології. – 2013. – № 4. – С. 12–18.
5. Землеробство: [підручник] / В.О. Єщенко, П.Г. Копитко, А.П. Бутило, В.П. Опришко; за ред. В.О. Єщенка. – К.: Лазурит-Поліграф, 2013. – 376 с.
6. Шевченко О.В. Економічна ефективність ґрунтоохоронних заходів при використанні земель сільськогосподарського призначення: Монографія / О.В. Шевченко, А.Г. Мартин. – К.: ЦП «Компринт», 2016. – 332 с.

References

1. Boiko P.I. Ekologichno zbalansovani sivozminy – osnova biolohichnoho zemlerobstva / P.I. Boiko, V.O. Borodan, N.P. Kovalenko // Visnyk ahrarnoi nauky. – 2005. – № 2. – S. 9–13.
2. Hordyenko V.P. Sovremennye problemy sevooborotov / V.P. Hordyenko // Problemy ustoichyvoho razvytyia APK Kryma. – Symferopol, 2003. – С. 100–105.
3. Ieshchenko V.O. Mistse naukovo obgruntovanykh sivozmin u suchasnomu zemlerobstvi / V.O. Yeshchenko // Visnyk Umanskoho natsionalnoho universytetu sadivnytstva. – 2014. – № 2. – S. 3–6.
4. Ieshchenko V.O. Sivozminni problemy s hodennia / V.O. Yeshchenko // Suchasni ahrarni tekhnolohii. – 2013. – № 4. – S. 12–18.
5. Zemlerobstvo: [pidruchnyk] / V.O. Yeshchenko, P.H. Kopytko, A.P. Butylo, V.P.

Opryshko; za red. V.O. Yeshchenka. – K.: Lazuryt-Polihrad, 2013. – 376 s.

6. Shevchenko O.V. Ekonomichna efektyvnist gruntookhoronnykh zakhodiv pry vykorystanni zemel silskohospodarskoho przyznachennia: Monohrafiia / O.V. Shevchenko, A.H. Martyn. – K.: TsP «Kompriynt», 2016. – 332 s.

**Shevchenko O., Openko I., Tsviakh O.
ECONOMIC BACKGROUND CROP
ROTATION AS A WAY TO PREVENT THE
DEGRADATION OF AGRICULTURAL
LANDSCAPES**

Deals with the economic prerequisites implementing crop rotation as a way to prevent the degradation of agricultural landscapes, which, in contrast to existing, based on a comparison of economic benefit obtained by the actual and optimal structure acreage in rotation.

Keywords: crop rotation, crop rotation, degradation of agricultural landscapes, extra income.

**Шевченко А.В., Опенько И.А.,
Цвях О.Н.**

**ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ
ЧЕРЕДОВАНИЯ КУЛЬТУР КАК СПОСОБ
ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ ДЕГРАДАЦИИ АГРО-
ЛАНДШАФТА**

Освещены экономические предпосылки внедрения чередования культур как способ предотвращения деградации агроландшафтов, которые, в противоположность существующим, основываются на сравнении экономического эффекта, получаемом при фактической и оптимальной структуре посевных площадей в севооборотах.

Ключевые слова: чередование культур, севооборот, деградация агроландшафта, дополнительный доход.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОСНОВНИХ МЕДОНОСНИХ КУЛЬТУР ЗА ДАНИМИ ДИСТАНЦІЙНОГО ЗОНДУВАННЯ ЗЕМЛІ

Москаленко А.А., кандидат технічних наук

Дьоміна І.І., студентка

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: A-Moskalenko@it.nubip.edu.ua

Розглянуто можливості застосування деяких методів класифікації багатоспектральних космічних знімків для визначення кормової бази бджільництва. Здійснено порівняння точності методів класифікації даних ДЗЗ для ідентифікації пилко- та нектароносних культур. Визначено оптимальний період ідентифікації сільськогосподарських медоносних культур кормової бази бджільництва.

Ключові слова. *Кормова база бджільництва, багато-спектральні зображення, класифікація зображень.*

Вступ.

В Україні є досить поширене бджільництво [1], що може ефективно розвиватися лише за умови стабільності кормової бази. Однак площі медоносних ресурсів, як сільськогосподарських культур так і деревних культур, щорічно змінюються, деякі землевласники та землекористувачі не дотримуються сівозмін, що унеможливорює планування площ кормової бази бджільництва. Для ефективного розвитку бджільництва необхідно здійснювати ідентифікацію та облік нектаро- та пилконосних культур з точки зору оцінки кормової бази.

За оглядовістю, швидкістю отримання та об'єктивністю дані дистанційного зондування Землі (ДЗЗ) можуть бути важливим джерелом геопросторової інформації для визначення площ кормової бази бджільництва та її картографування на великих територіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання покращення ефективності кормової бази бджільництва були і є предметом вивчення багатьох вчених: Г.М. Гречка, А.І. Черкасова та ін. [1-2].

Питання застосування даних ДЗЗ при тематичному дешифруванні агро-

ресурсів було висвітлено у працях С.С. Кохан, М.П. Слободяник, В.С. Антоценка, В.І. Зацерковного та ін. [3-7]. Ідентифікація культур за даними дистанційного зондування Землі передбачає оцінку вірогідності класифікації створених тематичних зображень. За даними ряду авторів вірогідність ідентифікації різних культур варіює від 0,5 до 0,97 при використанні даних TERRA [6] і до 0,81 – Landsat [8].

В дослідженні [9] було розглянуто можливість ідентифікації площ кормової бази бджільництва за даними дистанційного зондування Землі, водночас не було визначено оптимального періоду для ідентифікації та картографування медоносних ресурсів.

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягає у визначенні оптимального періоду ідентифікації сільськогосподарських медоносних культур кормової бази бджільництва за даними космічного апарата (КА) Landsat 8.

Для досягнення мети було поставлені такі завдання: визначення вегетаційних індексів культур кормової бази бджільництва за даними КА Landsat 8; порівняння точності методів класифікації даних ДЗЗ для ідентифікації пилко- та нектароносних культур; обрання оптимального періоду та методу для ідентифікації та картографування медоносних ресурсів.

Методи дослідження. Для досягнення поставлених завдань та мети дослідження було використано методи тематичної обробки даних дистанційного зондування Землі (ідентифікація медоносних культур); статистичний (оцінка якості отриманих даних); картографічний (аналіз інформації геопросторових даних).

У дослідженні застосовувались модулі з цифрової обробки знімків програмного засобу Idrisi Selva.

Інформаційною базою роботи є наземні дослідження та дані КА Landsat 8 (сенсор OLI: синій (0,433-0,453 мкм), зелений (0,450-0,515 мкм), червоний (0,525-0,600 мкм) та три ближніх інфрачервоних канали (0,630-0,680 мкм, 0,845-0,885 мкм та 1,560-1,660 мкм)).

Виклад основного матеріалу.

В дослідженні кормової бази бджільництва обрано сільськогосподарські культури, з яких бджоли однаково беруть нектар і пилок – гречка та соняшник, а також пилконос – кукурудза.

Для бджільництва найважливішим періодом вегетації є фаза цвітіння – період утворення рослинами пилку та нектару, тому для ідентифікації кормової бази бджільництва аналізувався період вегетації від сходів до цвітіння (включно). Дані КА Landsat 8 на територію поблизу смт Калита Броварського району Київської області за вегетаційний період 2016 року були отримані станом на: 10.05, 26.05, 27.06, 13.07 та 29.07.

Календарно оптимальні строки сівби соняшника припадають на період з 15 квітня по 15 травня, сході при сприятливому температурному режимі з'являються через 9-10 діб [10]. Період сівби гречки настає в Поліссі в третій декаді квітня та першій декаді травня, сході з'являються через 6-10 днів після сівби [11]. В умовах Західного Лісостепу і Полісся календарні строки сівби кукурудзи припадають на період третя декада квітня – перша декада травня. При оптимальних умовах сході з'являються за 7-8 днів [12].

Станом на 10 та 26 травня 2016 року виокремити площі кормової бази бджільництва серед обраних сільсько-

господарських культур за даними ДЗЗ неможливо, оскільки жодна з них не має 100% проективного покриття.

На основі аналізу спектрів відбиття досліджуваних об'єктів, здійснено розрахунок вегетаційних індексів NDVI (рис. 1), що широко застосовують під час оцінювання стану рослинного покриття [13]. NDVI є простим кількісним показником кількості фотосинтетично активної біомаси, який обчислюється за двома найбільш стабільними ділянками спектральної кривої відбиття рослин: у червоній області спектра (0,6-0,7 мкм) лежить максимум поглинання сонячної радіації хлорофілом рослин, а в інфрачервоній області (0,7-1,0 мкм) знаходиться область максимального відбиття клітинних структур листа [14].

Значення вегетаційних індексів протягом періоду проведення дослідження коливаються, що вказує на зміну кількості зеленої біомаси. Так станом на 26.05.2016 вегетаційні індекси майже однакові у сільськогосподарських культур, які мають пізніші строки сівби та широкі міжряддя (відсутнє 100% покриття ґрунту рослинами). Від 26.05.2016 до 27.06.2016 йде

стрімкий набір біомаси в рослин з пізнішими строками посіву та поступове зниження в пшениці. За наземними дослідженнями 29 липня всі досліджувані рослини цвіли, а отже бджоли могли збирати пилок і нектар.

Побудова тематичних карт культур кормової бази бджільництва виконана за методикою керованої класифікації. Для дослідження обраних сільськогосподарських культур навчальні вибірки побудовані за даними наземних досліджень та обирались не тільки для нектаро- та пилюконосних рослин, а й для інших об'єктів – «фону»: вода, забудова, дороги та рослини, що не мають медоносної цінності.

З множини алгоритмів керованої класифікації для ідентифікації та картографування кормової бази бджільництва було розглянуто можливість використання «жорстких класифікаторів»: методів мінімальної спектральної відстані, аналіз лінійних дискримінант, максимальної правдоподібності, паралелепіпедів та k-найближчих сусідів (табл. 1).

Класифікація космічних знімків проводилась окремо для кожної з дат

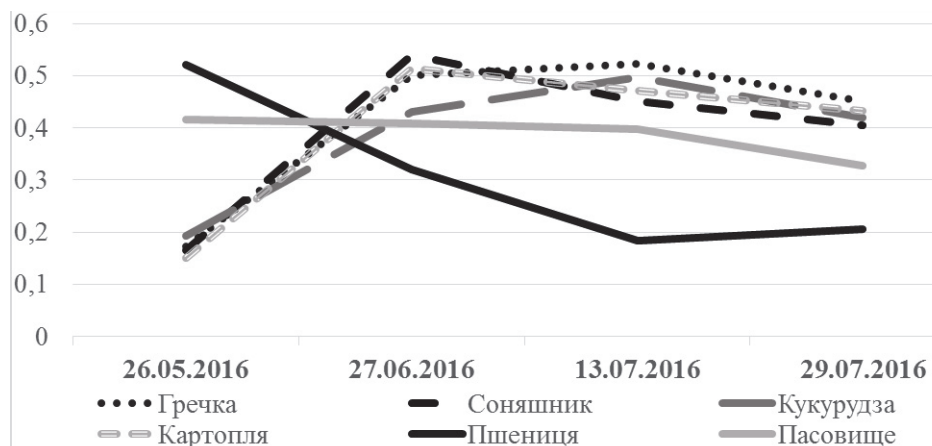
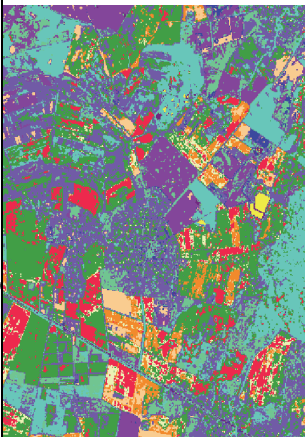
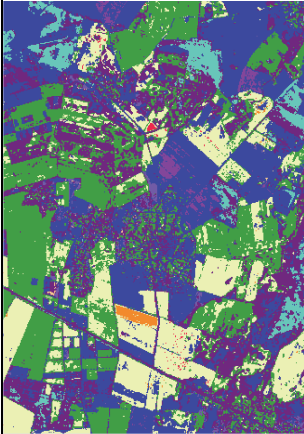
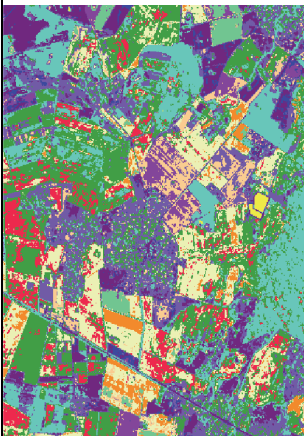
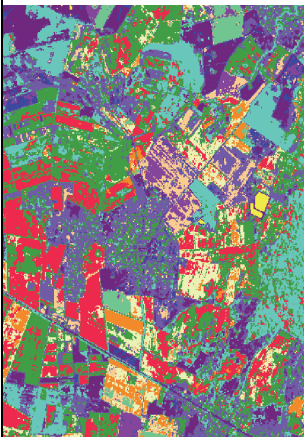

Рис. 1. Значення вегетаційних індексів

1. Результати класифікації

	Максимальної подібності	k-найближчихсусідів	Мінімальної нормалізованої спектральної відстані												
13.07.2016															
29.07.2016															
<table><tr><td>Гречка</td><td>Картопля</td><td>Ліси</td><td>Ячмінь</td></tr><tr><td>Соняшник</td><td>Пшениця</td><td>Води</td><td>Пасовище</td></tr><tr><td>Кукурудза</td><td>Овес</td><td>Населений пункт</td><td>Дороги</td></tr></table>				Гречка	Картопля	Ліси	Ячмінь	Соняшник	Пшениця	Води	Пасовище	Кукурудза	Овес	Населений пункт	Дороги
Гречка	Картопля	Ліси	Ячмінь												
Соняшник	Пшениця	Води	Пасовище												
Кукурудза	Овес	Населений пункт	Дороги												

знімань (13.06. та 29.06.2016), що відповідає періодам цвітіння та перед ним.

Порівнюючи дані класифікації за методом мінімальної спектральної відстані за два періоди можна відмітити, що за візуальною оцінкою соняшник краще розпізнаний станом на 29 липня.

При використанні методу мінімальної нормалізованої спектральної відстані найкращий результат візуально є в ідентифікації стерні та картоплі (див. табл. 1).

Наступний метод керованої класифікації, що був застосований до даних КА Landsat 8, це метод максимальної подібності: візуально застосування цього методу дає кращий результат для розпізнання гречки, соняшника та кукурудзи, дещо гірший для стерні (змішується з населеним пунктом). Поле гречки за цим методом розпізнається найкраще (станом на 13.07.2016).

Ще один застосований модуль керованої класифікації – аналіз лінійних дискримінант. Саме цей метод дав найкращий результат для визначення полів соняшника та кукурудзи станом, як на 13 так і на 29 липня.

При застосуванні методу паралелепіпедів було виявлено відсутність пікселів, що належать класу гречки та помилковість розпізнання полів з соняшником. А застосовуючи візуальну оцінку отриманих тематичних зображень за методом k-найближчих сусідів – кращий результат виявлено для стерні.

Оцінку вірогідності класифікації, що встановлює можливість застосування її результатів, здійснено шляхом порівняння одержаних в результаті класифікації растрів з еталоном, створеним на основі наземних даних.

Для оцінки вірогідності класифікації та врахування поправки на випадковість обрано коефіцієнт Каппа. Вважають, що якість класифікації задовільна, якщо Каппа 0,75 [13].

Станом на 13.07.2016 року метод максимальної подібності став кращим для визначення посівів гречки (понад 0,8) та дав задовільну якість визначення кукурудзи і соняшника (понад 0,77). Аналіз лінійних дискримінант дав задовільну якість визначення кукурудзи і соняшника (понад 0,86), однак визначення полів гречки за цим методом було незадовільним (лише 0,27).

Результати порівняльного аналізу значень коефіцієнта Каппа для різних алгоритмів та цільових культур подано на рис. 2.

За класифікацією станом на 29 липня 2016 року метод мінімальної нормалізованої спектральної відстані став кращим для визначення посівів гречки, однак не дав задовільної якості (лише 0,6) та дав задовільну якість визначення кукурудзи (понад 0,9). Для визначення соняшника найкращим був метод аналізу лінійних дискримінант (понад 0,88) та дав задовільну якість визначення кукурудзи (понад 0,78), однак визначення полів гречки за цим методом було не задовільним.

Якщо порівняти дані рис. 2-а і 2-б, то можна зробити висновок, що класифікація з метою визначення посівів гречки буде більш ефективною в середині липня, а для визначення посівів кукурудзи – кращим періодом є кінець липня. Соняшник добре ідентифікується і перед цвітінням, і в період цвітіння. Найстабільніші показники якості класифікації були виявлені для методу максимальної подібності.

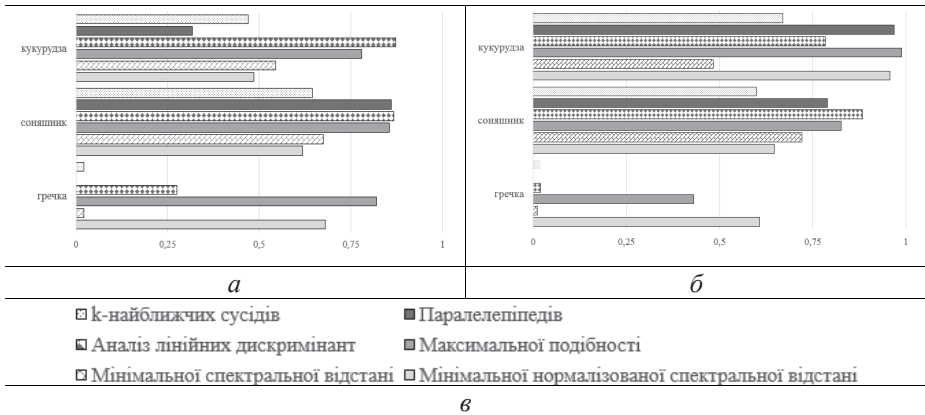

Рис.2. Значення коефіцієнта Каппа: а – станом на 13.07.2016;
б – станом на 29.07.2016; в – умовні позначення.

За даними Landsat 8 створено тематичні карти масштабу 1:100000 і дрібніше. Такі карти дозволять оцінити кормову базу бджільництва на територію окремого району, групи районів або області. За тематичними картами методами геоінформаційного аналізу визначаються віддалі льоту бджоли для збору нектару та пилку та оптимальне розташування пасік.

Висновки.

В ході дослідження визначено, що космічні знімки Landsat 8 можуть використовуватись для ідентифікації кормової бази бджільництва, зокрема для визначення площ нектарних та пилових культур. При цьому класифікація з метою визначення посівів гречки буде більш ефективною в середині липня, а для визначення посівів кукурудзи – кращим періодом є кінець липня; соняшник добре ідентифікується і в період бутонізації, і в період цвітіння. Найстабільніші показники якості класифікації були виявлені для методу максимальної подібності.

Перспектива подальших досліджень в даному напрямку полягає у

вивченні можливості використання даних ДЗЗ для ідентифікації та картографування кормової бази бджільництва в різні періоди вегетації та обрання оптимального періоду для оцінки деревних медоносних ресурсів (акації, липи, груші, каштану, верби та ліщини).

Список використаних джерел

1. Сучасний медозбір і його використання бджолиними сім'ями / Г. М. Гречка. Режим доступу: <https://sites.google.com/site/ukrainskaastepnaa/uceny-ob-ukrainskoj-stepnoj-porode-pcel/sucasnij-medozbir-i-jogo-vikoristanna-bdzolinimisim-ami>
2. Черкасова А.І. Бджільництво / А.І. Черкасова, В.М. Блонська, П.О. Губа, І.К. Давиденко, О.М. Яцун, П.А. Возний, Н.В. Мукович. – К.: «Урожай», 1989.
3. Кохан С.С. Особливості класифікаторів зображень при вивченні стану сільськогосподарських культур / С.С. Кохан, А.А. Москаленко // Біоресурси і природокористування – 2011. - №1-2. – С. 198-204.
4. Кохан С.С. Застосування вегетаційних індексів на основі серії космічних знімків IRS-1D LISS-III для визначення стану посівів сільськогосподарських культур / С.С.

- Кохан // Космічна наука і технологія – 2011. – Т.17.№5. – С.58-63.
5. Слободяник М.П. Прогнозування врожайності сільськогосподарських культур за матеріалами ДЗЗ та вегетаційними індексами / М.П. Слободяник // Вісник геодезії та картографії – 2014 № 6 – С 16-20.
6. Conrad, C. per-field irrigated crop classification in arid central Asia using SPOT and ASTER data / C. Conrad, S. Fritsch, J. Zeidler, G. Rocker, S. Dech // Remote Sens. – 2010. – 2. – P.1035-1056.
7. Kokhan S. Application of multi-spectral remotely sensed imagery in agriculture / ISPRS technical commission VII. Thematic processing, modeling and analysis of remote sensed data. – Vienna University of Technology. – 2010. – P. 337-341.
8. Turker, M. Sequential masking classification of multi-temporal Landsat ETM+ images for field crop mapping in Karacebey / M. Turker, M. Arican // Turkey Int. J. Remote Sens. – 2005. – 26. – P. 3813-3830.
9. Moskalenko A.A. Bee forage mapping based on multispectral images Landsat / A.A. Moskalenko // Землеустрій, кадастр і моніторинг – 2016. – №4. – С. 34-40.
10. Андрієнко А.Л., Як вірно вибрати строки сівби соняшнику / А.Л. Андрієнко // Агроном. – 2013. – №1. – С. 358-361.
11. Грищенко Р.Є., Продуктивність сортів гречки за різних сортів і способів сівби / Р.Є.Грищенко, О.Г.Любич, // Міжвідомчий тематичний науковий збірник “Землеробство”. – 2012. – С. 88-89
12. Танчик С. Строки сівби та продуктивність кукурудзи / С. Танчик, Л. Центило, А. Бабенко // Пропозиція нова: український журнал з питань агробізнесу: інформаційний щомісячник. – 2014. – N 2. – С. 48-50
13. Кохан С.С. Дистанційне зондування Землі: теоретичні основи / С.С. Кохан, А.Б. Востоков. – К.: Вища шк., 2009. – 511 с.
14. Verhulst, N. Using NDVI and soil quality analysis to assess influence of agronomic management on within-plot spatial variability and factors limiting production / N. Verhulst, B. Govaerts, K.D. Sayre, J. Deckers, L.Dendooven // Plant and Soil – 2009, 317: 41-59.
-
- ### References
1. Hrechka, H. M. Suchasnyy medozbir i yoho vykorystannya bdzholynymy simyamy [Modern nectar resources and use of bees]: <https://sites.google.com/site/ukrainskaastepnaa/ucenye-ob-ukrainskoj-stepnoj-porode-pcel/sucasnij-medozbir-i-jogo-vikoristanna-bdzolinimi-sim-ami>.
 2. Cherkasova, A.I., Blons'ka., V.M., Huba, P.O., Davydenko, I.K., Yatsun, O.M., Voznyy, P.A., Mukvych, N.V. (1989). Beekeeping, K., 304.
 3. Kokhan, S.S. Moskalenko, A.A. (2011). Osoblyvosti klasyfikatoriv zobrazhen' pry vyvchenni stanu silskohospodarskykh kultur [Features classifications images in the study of agricultural crops]. Bioresursy i pryrodokorystuvannya, 1-2, 198-204.
 4. Kokhan, S.S. (2011). Zastosuvannya vehetatsiynykh indeksiv na osnovi seriyi kosmichnykh znmkiv IRS-1D LISS-III dlya vyznachennya stanu posviv silskohospodarskykh ku'tur [Application of vegetation indexes derived from satellite images IRS-1D LISS-III for determination of crop status]. Kosmichna nauka i tekhnolohiya, 17 (5), 58-63.
 5. Slobodyanyk, M.P. (2014). Prohnozuvannya vrozhaynosti sil's'kohospodars'kykh kul'tur za materialamy DZZ ta vehetatsiynymy indeksamy [Forecasting crop yields based on RS and vegetation index]. Visnyk heodeziyi ta kartohrafiyi, 6, 16-20.
 6. Conrad C., Fritsch S., Rocker G., Dech S. (2010) Per-field irrigated crop classification in arid central Asia using SPOT and ASTER data. Remote Sens, 2, 1035-1056.
 7. Kokhan S. (2010) Application of multi-spectral remotely sensed imagery in agriculture / ISPRS technical commission VII. Thematic

- processing, modeling and analysis of remote sensed data. – Vienna University of Technology, 337-341.
8. Turker M., Arican M. (2005) Sequential masking classification of multi-temporal Landsat ETM+ images for field crop mapping in Karacebey / M. Turker, // Turkey Int. J. Remote Sens, 26, 3813-3830.
 9. Moskalenko A. (2016) Bee forage mapping based on multispectral images Landsat 8 – Zemleustriy, kadastr i monitorynh, 4, 34-40.
 10. Andriyenko A. (2013) Yak virno vybraty stroky sivby sonyashnyku [How to choose right sowing sunflower]. Ahronom, 1, 358-361.
 11. Hryshchenko R., Lyubchych O (2012) Produktivnist' sortiv hrechky za riznykh sortiv i sposobiv sivby [Productivity buckwheat varieties in different varieties and planting methods]. Mizhvidomchyy tematychnyy naukovyy zbirnyk "Zemlerobstvo", 88-89.
 12. Tanchyk S., Tsentylo L., Babenko A. (2014) Stroky sivby ta produktyvnist' kukurudzy [Sowing corn and performance]. Propozyt-siya nova: ukrayins'kyi zhurnal z pytan' ahrobyznesu: informatsiynyy shchomisyachnyk, 2, 48-50.
 13. Kokhan, S.S., Vostokov, A.B. (2009). Dys-tantsiynе zonduvannya Zemli: teoretychni osnovy [Remote sensing: the theoretical basics]. Kyiv, 511.
 14. Verhulst, N., B. Govaerts, K.D. Sayre, J. Deckers, L.Dendooven. (2009). Using NDVI and soil quality analysis to assess influence of agronomic management on within-plot spatial variability and factors limiting production. Plant and Soil, 317: 41-59.

A. Moskalenko, I. Domina**IDENTIFICATION OF THE MAIN HONEY CROPS BASED ON REMOTE SENSING DATA**

The possibilities of applying some methods of multispectral images classification for determining of the bee forage have been shown in the research. The accuracy of classification methods of remote sensing data for identification of pollen and nectars crops was compared. The optimum period use remote sensing data for identification agricultural crops of bee forage is determined.

Keywords: bee forage, multispectral images, classification of images.

Москаленко А.А., Деміна І.І.**ИДЕНТИФИКАЦИЯ ОСНОВНЫХ МЕДОНОСНЫХ КУЛЬТУР ПО ДАННЫМ ДИСТАНЦИОННОГО ЗОНДИРОВАНИЯ ЗЕМЛИ**

Рассмотрены возможности применения некоторых методов классификации многоспектральных космических снимков для определения кормовой базы пчеловодства. Проведено сравнение точности методов классификации данных ДЗЗ для идентификации пыльце- и нектароносных культур. Определен оптимальный период идентификации сельскохозяйственных медоносных культур кормовой базы пчеловодства.

Ключевые слова: кормовая база пчеловодства, многоспектральные изображения, классификация изображений.

ОПТИМІЗАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ В ЕРОЗІЙНО НЕБЕЗПЕЧНИХ АГРОЛАНДШАФТАХ

Тимошевський В.В., кандидат економічних наук, доцент

Литвиненко Т.П., кандидат технічних наук, доцент

Ільченко В.В., кандидат технічних наук, доцент

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

E-mail: tymoshevskiy@gmail.com

Надмірна розораність та освоєність території призвела до порушення науково обґрунтованого співвідношення між орними землями і природними біоценозами, що спричинило активний розвиток деградаційних процесів в агроландшафтах, порушення екологічної рівноваги, загострення соціальних проблем.

Метою статті є дослідження оптимальних напрямів використання і охорони земель в ерозійно небезпечних агроландшафтах.

Одним з основних інструментів щодо забезпечення економічно доцільного, екологічно безпечного та соціально орієнтованого використання земель є землеустрій.

Оптимізація використання і охорони земель в ерозійно небезпечних агроландшафтах можлива через розробку і впровадження проектів землеустрою з урахуванням важливості екологічних та соціальних складових.

Впровадження проектів землеустрою, зокрема з агроландшафтною організацією території, забезпечить значне уповільнення та припинення антропогенно прискорених деградаційних процесів та підвищить економічну ефективність використання земель. При розробці проектів землеустрою щодо організації використання та охорони земель на агроландшафтній основі необхідно забезпечувати використання сільськогосподарських угідь та розміщення сільськогосподарських культур відповідно до ґрунтового покриття та рельєфу місцевості, дотримання безпечного ухилу відведення поверхневого стоку, розміщення лінійних елементів організації території узгоджено з рельєфом місцевості тощо. Використання такого підходу дозволить мінімізувати втрати ґрунту внаслідок протікання ерозії, що позитивно вплине на підвищення екологічної стійкості агроландшафтів, зменшення прямих та опосередкованих збитків від ерозійних процесів.

Ключові слова. *Використання земель, агроландшафти, деградація земель, ерозія, змив ґрунту, землеустрій, охорона ґрунтів.*

Актуальність.

Надмірна розораність сільськогосподарських угідь призвела до порушення науково обгрунтованого співвідношення між орними землями і природними біоценозами. Це спричинило активний розвиток ерозійних процесів та порушення екологічної рівноваги. Еродованість сільськогосподарських угідь в середньому складає 38,4 %, а в окремих регіонах значно переважає середнє значення. В результаті протікання ерозійних процесів втрачається ґрунт, знижується вміст гумусу і як наслідок знижується урожайність сільськогосподарських культур.

Забезпечення комплексного підходу щодо планування використання і охорони земель є складовою «Порядку денного XXI століття», Стратегії сталого розвитку «Україна -2020» та Цілей сталого розвитку України 2016-2030.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Широке коло питань щодо створення умов раціонального використання та охорони земель, забезпечення економічно доцільного та екологічно безпечного землекористування розглядається в роботах таких вчених як Д.І. Бабміндри, С.Ю. Булигіна, Д.С. Добряка, Й.М. Дороша, С.І. Дорогунцова, С.В. Герасимова, В.В. Волошина, А.М. Каштанова, В.М. Кривова, Л.Я. Новаковського, А.Я. Сохничя, А.М. Третяка, А.Г. Тихонова та ін., а також в роботах закордонних вчених Д. Гікса, М. Гріффіна, С. Братца, Е. Кларка, Р. Лала, К. Нічоллса, С. Трімбла, А. Чеппела та ін. Та все ще на шляху до створення оптимальних умов використання земель в ерозійно небезпечних агроландшафтах ціла низка проблем залишається не вирішеною.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження напрямів оптимізації використання та охорони земель в ерозійно небезпечних агроландшафтах. Відповідно до поставленої мети в статті передбачається вирішити такі завдання: проаналізувати розвиток деградаційних процесів в агроландшафтах, удосконалити методичні підходи щодо організації використання і охорони земель в ерозійно небезпечних агроландшафтах.

Матеріали та методи дослідження.

У процесі дослідження застосовувалися такі методи: монографічний (аналіз наукових праць з досліджуваної проблеми), абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків), діалектичний (поточний стан об'єкта дослідження та пропозиції щодо подальшого його розвитку), розрахунково-конструктивний (дослідження й аналіз особливостей використання сільськогосподарських угідь), графічний (наочне відображення результатів дослідження).

Результати дослідження.

Із всього обсягу негативних явищ, що зазнають сільськогосподарські землі у процесі їх використання, значну питому вагу посідає ерозія. Види, типи і інтенсивність ерозійних процесів багато в чому визначаються кліматом, складом ґрунтів та ґрунтотвірної породи, рельєфом місцевості, рослинним покривом, рівнем господарського використання земель тощо [1-3].

Антропогенні процеси, що обумовлюють сучасну ерозію, пов'язані головним чином із інтенсивністю обробітку ґрунту, значним освоєнням ерозійних небезпечних земель, порушенням системи сівозмін, що викликано різким

підвищенням в структурі посівів площ просапних культур і скороченням посівів багаторічних трав, безсистемним використанням природних кормових угідь, що значно впливає на зниження протиерозійної стійкості агроландшафтів. Тому вплив природних чинників на інтенсивність ерозійних процесів необхідно розглядати в нерозривному зв'язку із господарською діяльністю людини.

В контексті нової кліматичної угоди прийнятої Паризькою конференцією, де відзначаються заходи щодо збереження і наросування об'ємів поглиначів і накопичувачів парникових газів [4], слід відмітити роль ґрунту як наземного регулятора вуглецевого і азотного циклів. Зокрема, А. Чеппел відзначає, що ґрунт після океанів займає друге місце за об'ємами накопиченого вуглецю і впливає на коливання атмосферного вуглецю [5]. Високу здатність до поглинання вуглецю мають деградовані ґрунти в процесі відновлення їх властивостей. Потенціал ґрунтів щодо поглинання і утримування вуглецю може підвищуватись за рахунок ґрунтовідтворювальних методів ведення сільського господарства, зокрема шляхом попередження ерозії ґрунтів (агротехнічні та лісомеліоративні заходи), впровадження чергування культур, використання пожнивних решток та гною [6, 7].

Ерозійні процеси наносять як безпосередньо шкоду самій земельній ділянці, де протікають, знищуючи верхній ґрунтовий шар, вимиваючи органічні і мінеральні поживні речовини з ґрунту, приводячи до зменшення урожайності сільськогосподарських культур, так і опосередковану шкоду, що наноситься прилеглим територіям та суспільству в цілому, змитий ґрунт замулює гідрографічну мережу, знижує якість води, призводячи до загострення екологічної ситуації, створюються перешкоди для

розвитку гідроенергетики, втрачається біорізноманіття, замулюються дренажні системи, заболочується територія тощо. Тому запобігання деградаційним процесам, зокрема ерозії є першочерговою умовою ведення господарювання не лише окремим господарем, а стосується всієї господарської системи в цілому.

Тому ідея щодо захисту земель від ерозійних процесів повинна культивуватися не лише на рівні агроформування, а й на рівні держави. Поширення інформації серед власників землі і землекористувачів щодо протікання ерозійних процесів, інформування щодо наслідків та необхідності не лише боротьби з ерозією, а й попередження її дії повинно бути складовою охорони земель в цілому.

Землеустрій є досить потужним інструментом щодо забезпечення економічно доцільного, екологічно безпечного використання та соціально справедливого розподілу земель. Президент Міжнародної федерації землевпорядників професор Стіг Енемарк відзначив, що система землеустрою поступово еволюціонувала до багатоцільової ролі, яка повинна, зокрема, забезпечити основу для прийняття рішень щодо оптимізації взаємовідносин людини з природою.

Розробка та впровадження проєктів землеустрою щодо організації використання і охорони земель можуть і повинні стати основою для оптимізації структури агроландшафтів, забезпечення їх стійкості. Проєкти землеустрою з агроландшафтною організацією території забезпечать значне уповільнення та припинення антропогенно прискорених процесів ерозії та дефляції, з одного боку, і забезпечать приріст урожаю за рахунок створення сприятливих мікрокліматичних умов, з іншого.

Але навіть усвідомлюючи необхідність застосування протиерозійних за-

ходів, землекористувачі не поспішають їх впроваджувати, оскільки господарювання доцільне до тих пір поки прибуток, що отримується більший ніж витрати на виробництво або витрати пов'язані із використанням протиерозійних заходів, зокрема контурно-меліоративної організації території. Та в майбутньому такий підхід може призвести до економічно неефективного, соціально загрозливого та екологічно небезпечного землекористування.

Проаналізуємо взаємозв'язок між протіканням деградаційних ґрунтових процесів та проведенням заходів зі збереження ґрунтів (рис. 1).

Як видно з рис. 1 оптимальне поєднання щодо економічних зисків і збереження ґрунтів досягається в точці Е на перетині ліній Д-Д' та 3-3'. Якщо система господарювання призводитиме до посилення ерозійних процесів, то лінія Д-Д' зміститься у положення Д'-Д'', при цьому зміщуючи рівновагу між екологічними і економічними чинниками у точку Е'. У результаті чого відбудеться погіршення стану ґрунту (переміщення з точки Г₁ до точки Г₂), що призведе до загострення екологічної ситуації та зниження економічних показників господарювання.

Та крім втрат частини урожаю, мова може йти про питання пов'язані із використанням земельного ресурсу в перспективі. Оскільки земля наділена рядом функцій, які її суттєво вирізняють з поміж інших ресурсів (засіб виробництва та предмет праці в сільському та лісовому господарстві, базис розташування інших галузей економіки, екологічний та соціальний регулятор тощо), то закономірно виникає необхідність у збереженні і покращенні її властивостей для майбутніх поколінь.

Для уникнення ситуації з прогресуючою деградацією необхідно інве-

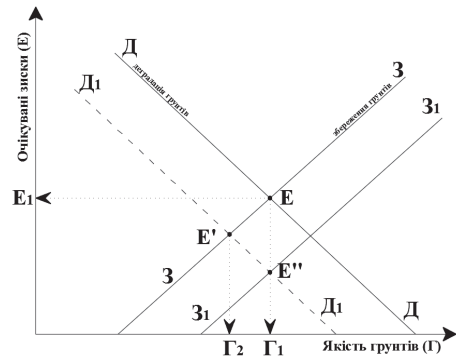

Рис. 1. Залежність якості ґрунтів від процесів деградації і охорони

* складено за джерелами 8-10

стувати у ґрунтоохоронні заходи, на графіку (рис. 1) це означатиме переміщення лінії 3-3' у положення 3'-3'' до перетину з лінією Д'-Д'' у точці Е'' у результаті чого якість ґрунту повернеться знову до попереднього стану (переміщення з точки Г₂ до точки Г₁).

Природним фактором, що справляє вирішальний вплив на розвиток ерозійних процесів, є рельєф місцевості, до основних елементів якого відносяться глибина місцевих базисів ерозії, розчленованість території яружно-балковою мережею, крутість, довжина, форма та експозиція схилів тощо [209]. Крутість схилу можна вважати вирішальним серед інших морфологічних показників рельєфу щодо інтенсивності прояву ерозійних процесів. Науковими дослідженнями встановлено, що при збільшенні крутості схилу з 2° до 3° ерозія ґрунту збільшується приблизно в 1,3 рази, а із збільшенням крутості схилу на 1° урожайність сільськогосподарських культур знижується на 1,4 - 1,7 ц/га [11, 12].

Рослинний покрив є ефективним засобом у боротьбі з ерозією та дефляцією ґрунтів. Ерозійним процесам в першу чергу піддаються ті ділянки земної поверхні, які позбавлені добре розвине-

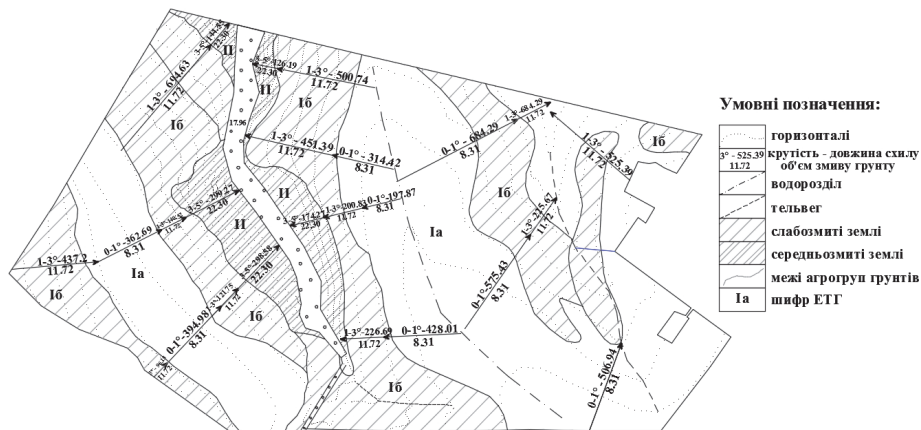

Рис. 2. Зонування території орних земель

ної деревної і трав'янистої рослинності. Численними дослідженнями встановлено, що сільськогосподарські культури мають різне протиерозійне значення. Просапні культури володіють слабкою ґрунтозахисною здатністю; добре захищають ґрунт від змиву, розмиву і дефляції озимі культури, багаторічні трави і природна трав'яниста рослинність.

Тому, при розробці проектів землеустрою на агроландшафтній основі важливе значення відводиться зонуванню території сільськогосподарських угідь і виділення еколого-технологічних груп орних земель (рис. 2), відповідно до яких приймається рішення щодо подальшого використання сільськогосподарських угідь та розробки комплексу протиерозійних заходів.

На землях I ЕТГ підгрупи Ia (рівнинні землі зі схилами крутістю до 1^0 з не еродованими та слабо еродованими ґрунтами) застосовують польові сівозміни без обмежень у виборі напрямків обробітку ґрунту та сівби, переважає прямолінійна організація території; на землях I ЕТГ підгрупи Ib (схилі землі з крутістю $1-3^0$ з не еродованими та слабо еродованими ґрунтами), розміщують польові сіво-

зміни з обмеженням на просапні, на цих землях рекомендується дотримуватись основного обробітку ґрунту упоперек схилів або контурно з допустимим схилом до горизонталей місцевості, застосовується прямолінійна організації території в поєднанні з контурною. На землях II ЕТГ (схилі землі з крутістю $3-5^0$ зі слабо еродованими та середньо еродованими ґрунтами) розміщують ґрунтозахисні сівозміни, застосовується контурно-смугова організація території; землі III ЕТГ (схилі землі з крутістю понад 5^0 зі середньо еродованими та сильно еродованими ґрунтами) відводять під консервацію.

Надійно захищає ґрунт від водної і вітрової ерозії дерево-чагарникова рослинність. Для забезпечення ерозійної стійкості агроландшафту важливе значення має розміщення таких елементів як полезахисні лісосмуги, буферні смуги тощо [13, 14].

Академік В.Р. Вільямс надавав велике значення лісовій рослинності і вважав її могутнім регулятором вологості ґрунту. Ліс, за В.Р. Вільямсом, повинен бути неодмінним компонентом сільськогосподарських угідь кожного райо-

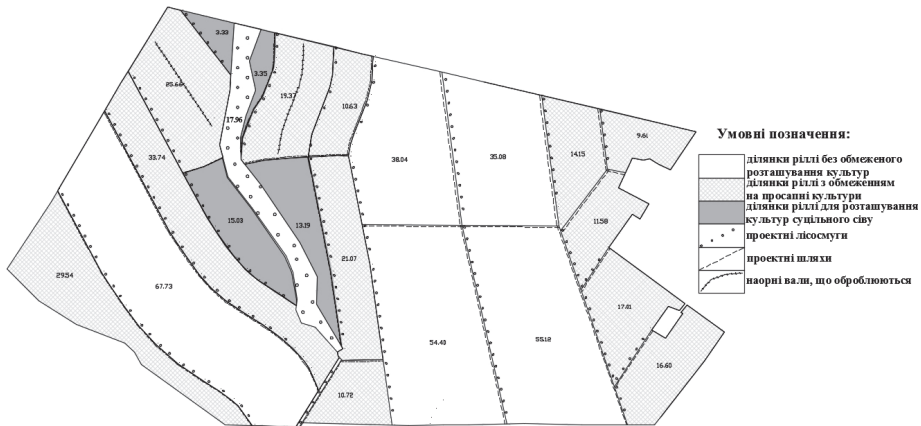

Рис. 3. Фрагмент організації території на агроландшафтній основі

ну країни, тому необхідно передбачати створення системи лісомеліоративних заходів, що забезпечують в комплексі з іншими угіддями надійний захист ґрунтів від ерозії, дефляції і суховіїв [15].

В працях А.М. Каштанова висвітлені рекомендовані відстані між лісосмугами на різних типах ґрунтів, так наприклад для чорноземів звичайних, що розміщені на схилах 0-2⁰ рекомендована відстань між лісосмугами складає 250-290 м, 2-3⁰ – 210-240 м, 3-5⁰ – 210-190 м [16, с. 80].

Крім того, для зменшення лінії та енергії стоку води між лісосмугами на схилових землях з крутістю 3-5⁰ можуть розміщуватись наорні вали, що оброблюються. Відстань між валами визначається крутістю схилу, формою схилу та довжиною лінії стоку.

Підсумовуючи вище викладене, при розробці проекту землеустрою на агроландшафтній основі (рис. 3) необхідно

враховувати наступні вимоги: диференційне використання сільськогосподарських угідь відповідно до ґрунтового покриву та рельєфу місцевості; дотримання безпечного ухилу відведення поверхневого стоку; залуження вздовж схилових каналів відведення стоку; розміщення системи полезахисних та водорегулюючих лісосмуг тощо.

Однією з важливих умов для оптимізації використання і охорони земель в агроландшафтах є дотримання умови мінімізації змиву ґрунту в наслідок протікання ерозійних процесів. Якщо відсутні безпосередні виміри ерозійних втрат ґрунту, то для оцінки інтенсивності ерозії використовується метод математичного прогнозу, який виконується на базі математичної моделі ерозії.

Модель, що характеризує розвиток ерозійних процесів слугує для прогнозу можливих втрат ґрунту від ерозії. Прогноз змиву (т/га) виконується за формулою [17-19]:

$$gx_2T = 0.011 \times \gamma \times \omega \times d \left[\frac{308 \times \delta^{0.6} \times l^{0.6} \times i^{0.7} \times m_1^{1.4} \times n_0^{0.6} \times X_2^{1.6}}{V_{\Delta}^2 \partial on} + \frac{0.000013 \times V_{\Delta}^{3.32} \partial on}{l \times \delta \times i^{1.16} \times m_1^{2.32} \times n_0} - X_2 \right] \frac{T}{X_2} \quad (1)$$

де γ – щільність ґрунту, т/м³;
 ω – середня частота коливань швидкості, с⁻¹;
 d – середній діаметр відривних ґрунтових часток, м;
 l – середня інтенсивність опадів, м/с;
 σ – коефіцієнт стоку;
 i – ухил поверхні (tg α);
 m_1 – коефіцієнт, який враховує відхилення рідинного стоку на схилі;
 n_o – коефіцієнт шорсткості, який визначається за формулою:

$$n_o = \frac{(0.7\bar{d})^{1/6}}{22.2} \quad (2)$$

$$V_{\Delta} \text{ don} = 1.55 \sqrt{\frac{g}{1.46 \times \gamma_0} (\gamma - \gamma_0) \times \left(1 - \frac{P}{100}\right)} \times \bar{d} (\cos \alpha - \sin \alpha) \quad (4)$$

$\bar{d}$ – середньозважений діаметр водотривких агрегатів, м;
 P – шпаруватість структурних агрегатів;
 α – кут нахилу, град;
 γ – щільність твердої фази ґрунту;
 γ_0 – щільність води.

Для аналізу обсягу ґрунту, що втрачається внаслідок протікання ерозійних процесів на земельному масиві (рис. 2, 3) за приведеною методикою, було розраховано фактичний змив ґрунту у результаті ерозії без застосування протиерозійних заходів та змив ґрунту з впровадженням протиерозійних заходів (табл. 1).

Як видно з табл. 1, у результаті запровадження комплексу протиерозійних заходів, змив ґрунту з 1 га можна зменшити більше ніж вдвічі. При розрахунках було визначено максимально можливий змив ґрунту, враховуючи агрофон і додаткові агротехнічні заходи, змив ґрунту прогнозовано зменшуватиметься.

З фізичною втратою ґрунту втрачається гумус – основна органічна речо-

де $\bar{d}$ – середньозважений діаметр водотривких агрегатів;

X_2 – довжина схилу, м;
 $V_{\Delta}^2 \text{ don}$ – нерозвиваюча (допустима) швидкість на висоті виступів шорсткості (Δ), яка визначається за значенням розвиваючої донної швидкості ($V_{\Delta p}$):

$$V_{\Delta} \text{ don} = \frac{V_{\Delta p}}{1.4} \quad (3)$$

T – тривалість випадання опадів, с
Донна розвиваюча швидкість визначається за формулою М.С. Кузнєцова [20]:

вина, важливий економічний і екологічний параметр ґрунтового покриву, оскільки саме його вміст у ґрунті обумовлює родючість ґрунту. За дослідженнями С.Ю. Булигіна встановлено, що затрати на поновлення однієї тони гумусу складають близько 200 доларів США [17]. Враховуючи це, для компенсації гумусу, що втрачається внаслідок змиву на земельній ділянці, що досліджується без впровадження комплексу протиерозійних заходів щорічно на 1 га необхідно затратити близько 135,0 доларів США (при вмісті гумусу 2,9% в 1 т ґрунту), а на загальну площу земельної ділянки близько 71 тис. доларів США. З впровадженням протиерозійних заходів цей показник становитиме 63,0 долари США в розрахунку на 1 га і близько 33,0 тис. доларів США на загальну площу земельної ділянки.

Для оцінки змін ґрунтоохоронного ефекту скористаємося розрахунком індексу збереженості ґрунтів (ІЗГ) у родючому стані, який можна обчислити за формулою [17, 19]:

1. Порівняння відомість змиву ґрунту

Еколого-технологічні групи	Площа, га	Змив ґрунту з усієї площі, т			Змив ґрунту з 1 га, т
		сумарний	від сніго-танення	від злив	
На час складання проекту					
За відсутності зонування	529,05	12268,67	8572,79	3695,88	23,19
За проектом					
I ЕТГ (підгрупа Ia, польова сівозміна)	278,62	2315,33	1577,34	737,99	8,31
I ЕТГ (підгрупа Ib, польова сівозміна з обмеженням розміщення просапних)	207,21	2428,50	1786,68	641,82	11,72
ПЕТГ (грунтозахисна сівозміна)	43,22	963,81	665,36	298,44	22,30
Середньозважений					10,79

$$ІЗГ = \frac{H \times 1,1 \times 100}{g x_2 T}, \quad (5)$$

де H – потужність гумусового горизонту, см;

1,1 і 100 – коефіцієнти перерахунку см в т/га;

$g x_2 T$ – річний змив ґрунту, т/га

За значенням ІЗГ прийнято класифікувати стан ерозійної небезпеки агроландшафтів від безпечного до кризового. Відповідно до розрахунків, індекс збереженості ґрунтів на території без впровадження протиерозійних заходів (рис. 2) складає 150 років, що класифікується як передкризовий стан ґрунту, з реальною загрозою ерозійних процесів. З впровадженням запропонованих протиерозійних заходів (рис. 3) значення індексу складатиме 320 років, що розцінюється як безпечна ситуація стосовно розвитку ерозійних процесів.

Висновки і перспективи.

Отже, оптимізація використання і охорони земель в ерозійно небезпечних агроландшафтах можлива через розробку і впровадження проектів землеустрою з урахуванням важливості

екологічних та соціальних імперативів, на відміну від більш традиційної орієнтації переважно на економічні чинники. Землевпорядники повинні бути залученими до розробки і здійснення стратегії щодо організації використання та охорони земель від загальнодержавного до локального рівнів; через систему землевпорядного консалтингу та землевпорядного обслуговування сприяти поширенню інформації щодо необхідності забезпечення раціонального використання та охорони земель тощо.

Система організації використання та охорони земель в ерозійно небезпечних агроландшафтах повинна включати одним з індикаторів динаміку стану ґрунту, що є суттєвою складовою економічної діяльності, екологічною умовою функціонування суспільства.

Список використаних джерел.

1. Остапенко, Б.Ф. Противоэрозионные мероприятия [Текст] / Б.Ф. Остапенко, Б.Л. Величко, А.П. Вервейко. – Харьков: ХСХИ, 1976. – 106 с.
2. Остапенко, Б.Ф. Комплекс мероприятий по защите почв от эрозии в УССР [Текст] / Б.Ф. Остапенко. – Харьков: ХСХИ, 1971. – 260 с.

3. Заславский, М.Н. Руководство по борьбе с эрозией почв [Текст] / М.Н. Заславский. – Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1964. – 337 с.
4. Adoption of the Paris agreement [Electronic resource] / Available at: <https://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/l09r01.pdf>
5. Chappell, A. The global significance of omitting soil erosion from soil organic carbon cycling schemes [Electronic resource] / A. Chappell, J. Baldock, J. Sanderman. – Available at: <http://www.nature.com/nclimate/journal/v6/n2/full/nclimate2829.html>
6. Lal, R. Enhancing eco-efficiency in agro-ecosystems through soil carbon sequestration [Electronic resource] / R. Lal. – Available at: https://dl.sciencesocieties.org/publications/cs/abstracts/50/Supplement_1/S-120
7. Lal, R. Managing soil carbon [Electronic resource] / R. Lal, M. Griffin, J. Apt, L. Lave, M.G. Morgan. – Available at: <http://science.sciencemag.org/content/304/5669/393>
8. Jayasuriya, R.T. Measurement of the scarcity of soil in agriculture [Electronic resource] / R.T. Jayasuriya. – Available at: [http://www.science-direct.com/science/article/pii/S0301-4207\(04\)00034-0](http://www.science-direct.com/science/article/pii/S0301-4207(04)00034-0)
9. Trimble, S.W. Soil erosion rates: myth and reality [Electronic resource] / S.W. Trimble, P. Crosson. – Available at: http://www.wou.edu/las/physci/taylor/g473/refs/trimble_crosson_2000.pdf
10. Blaschke, P.M. Impacts of mass movement erosion on land productivity: a review [Electronic resource] / P.M. Blaschke, N.A. Trustrum, D.L. Hicks. – Available at: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/030913330002400102>
11. Довідник з агрохімічного та агроекологічного стану ґрунтів України [Текст]. – К., 1994. – 242 с.
12. Конокотин, Н.Г. Землеустроительное проектирование в районах эрозии почв [Текст] / Н.Г. Конокотин, А.А. Варламов, К.М. Кирюхин и др. – М: МИИЗ, 1986. – с. 13.
13. Laura, S. Agroecology: What it is and what it has to offer [Electronic resource] / S. Laura. – Available at: <http://pubs.iied.org/14629IIED/>
14. Nicholls, C.I. Agroecology: Principles for the Conversion and Redesign of Farming Systems [Electronic resource] / C.I. Nicholls, M.A. Altieri, L. Vazquez. – Available at: https://www.researchgate.net/publication/303403356_Agroecology_Principles_for_the_Conversion_and_Redesign_of_Farming_Systems
15. Вільямс, В.Р. Почвоведение [Текст] / В.Р. Вільямс. – М.: ОГИЗ. – Сельхозгиз, 1936. – 648 с.
16. Каштанов, А.Н. Почвозащитное земледелие на склонах [Текст] / Под. ред. А.Н. Каштанова. – М.: Колос, 1983. – 527 с.
17. Булыгин, С.Ю. Формирование экологически сбалансированных агроландшафтов: проблема эрозии [Текст] / С.Ю. Булыгин, М.А. Нейринг. – Х.: Сней, 1999. – 272 с.
18. Мирцхулава, Ц.Е. Инженерные методы расчёта и прогноза водной эрозии [Текст] / Ц.Е. Мирцхулава. – М.: Колос, 1970. – 240 с.
19. Булигін, С.Ю. Здійснити науково-методичне обґрунтування протиерозійного районування земель України: Наук. звіт [Текст] / С.Ю. Булигін. – Х., 2005. – 63 с.
20. Кузнецов, М.С. Противозерозионная стойкость [Текст] / М.С. Кузнецов. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 136 с.

References

1. Ostapenko, B.F. Velychko, B.L., Verveiko, A.P. (1976). Protivoerozyonnye meropryyatiya [Erosion control measures]. Khar'kov: KhSKhY, 106.
2. Ostapenko, B.F. (1971). Kompleks meropryyaty po zashchyte pochv ot erozyi v USSR [The complex of measures to protect soil from erosion in the USSR]. Khar'kov: KhSKhY, 260.
3. Zaslavskyy, M.N. (1964). Rukovodstvo po bor'be s erozyey pochv [Guidelines for combating with soil erosion]. Kyshynev: Kartya Moldovenske, 337.

4. Adoption of the Paris agreement (2015). Available at: <https://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/109r01.pdf>
5. Chappell, A., Baldock, J. & Sanderman, J. (2016). The global significance of omitting soil erosion from soil organic carbon cycling schemes. *Nature Climate Change*. Available at: <http://www.nature.com/nclimate/journal/v6/n2/full/nclimate.2829.html>
6. Lal, R. (2010). Enhancing eco-efficiency in agro-ecosystems through soil carbon sequestration. Available at: https://dl.sciencesocieties.org/publications/cs/abstracts/50/Supplement_1/S-120
7. Lal, R., Griffin, M., Apt, J., Lave, L. & Morgan, M.G. (2004). Managing soil carbon. Available at: <http://science.sciencemag.org/content/304/5669/393>
8. Jayasuriya, R.T. (2003). Measurement of the scarcity of soil in agriculture. Available at: [http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301-4207\(04\)00034-0](http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301-4207(04)00034-0)
9. Trimble, S.W., Crosson, P. (2000). Soil erosion rates: myth and reality. Available at: http://www.wou.edu/las/phycsi/taylor/g473/refs/trimble_crosson_2000.pdf
10. Blaschke, P.M., Trustrum, N.A., Hicks, D.L. (2000). Impacts of mass movement erosion on land productivity: a review. Available at: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/030913330002400102>
11. Dovidnyk z ahrokhimichnoho ta ahroekolohichnoho stanu gruntiv Ukrainy (1994) [Reference of agrochemical and agroecological soil condition of Ukraine]. Kyiv, 242.
12. Konokotyn, N.H., Varlamov, A.A., Kyryukhyn, K.M. (1986). *Zemlestroytel'noe proektyrovanye v rayonakh erozyi pochv* [Land-use planning in areas of soil erosion]. Moscow: MYYZ, p. 13.
13. Laura, S. (2014). Agroecology: What it is and what it has to offer. Available at: <http://pubs.iied.org/14629IIED/>
14. Nicholls, C.I., Altieri, M.A. & Vazquez, L. (2014). *Agroecology: Principles for the Conversion and Redesign of Farming Systems*. Available at: https://www.researchgate.net/publication/303403356_Agroecology_Principles_for_the_Conversion_and_Redesign_of_Farming_Systems
15. Vil'yams, V.R. (1936). *Pochvovedenye* [Soil Science]. Moscow, OBYZ: Sel'khozhyz, 648.
16. Kashtanov, A.N. (1983). *Pochvozashchyt-noe zemledelye na sklonakh* [Soil-protecting agriculture on the slopes]. Moscow: Kolos, 527.
17. Bulyhin, S.Yu., Nearynh M.A. (1999). *Formyrovanye ekolohychesky sbalansyrovanykh ahrolandshaftov: problema erozyi* [Formation of ecologically balanced agro-landscapes: the problem of erosion]. Kharkov: Yeney, 272.
18. Myrskhulava, Ts.E. (1970). *Ynzhenernye metody raschota y prohnoza vodnoy erozyi* [Engineering methods for calculating and predicting water erosion]. Moscow: Kolos, 240 s.
19. Bulyhin, S.Yu. (2005). *Zdiisnyty nauko-vo-metodychne obgruntuvannia protyero-ziinoho raionuvannia zemel Ukrainy: Nauk. zvit* [To carry out scientific and methodological justification anti-erosion land zoning Ukraine: Scientific Report]. Kharkiv, 63.
20. Kuznetsov, M.S. (1981). *Protyvoerozyon-naya stoykost'* [Anti-erosion resistance]. Moscow: Yzd-vo MHU, 136.

Tymoshevskyi V., Litvinenko T., Ilchenko V.

OPTIMIZATION OF LAND USE AND LAND PROTECTION IN DANGEROUS EROSION AGRICULTURAL LANDSCAPES

The main aims of the article is the research areas of optimization of land use and land protection of agricultural landscapes. According to this in the article analysis of the degradation processes in agricultural landscapes, development of land management projects as a tool for optimization of land use and protection of agricultural landscapes are discussed.

Much attention is given to the negative phenomena of agricultural land use, including water erosion and formation the ways of economically efficient, ecologically safety and socially oriented land use. Studied the experience of foreign countries on the mechanism of land use and providing safety use in dangerous erosion agricultural landscapes.

Land management is quite a tool that has evolved to a multi-role that should provide a basis for decision-making in all areas related with land and land use. Therefore, development and implementation of land management projects of land use and protection can be and should be the basis for the implementation of safety land use in dangerous erosion agricultural landscapes. These projects will provide slowing and stopping anthropogenically accelerated erosion processes from one hand, and ensure efficient economic activity from other.

Therefore, for safety land use in dangerous erosion agricultural landscapes consider the following: the differential use of agricultural land depending of soil cover and relief; observance of safe slope drainage of runoff; meadow slopes along drainage channels; shelterbelts placement systems for water and wind regulatory.

Keywords: *land use, agricultural landscapes, land degradation, erosion, land management, protection of soil.*

Тимошевский В.В., Литвиненко Т.П., Ильченко В.В.

ОПТИМИЗАЦИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ОХРАНЫ ЗЕМЕЛЬ В ЭРОЗИОННО-ОПАСНЫХ АГРОЛАНДШАФТАХ

Чрезмерная распашка и освоенность территории привела к нарушению научно обоснованного соотношения между пахотными землями и природными био-

ценозами, повлекшее активное развитие деграционных процессов в агроландшафтах, нарушение экологического равновесия, обострение социальных проблем.

Целью статьи является исследование оптимальных направлений обеспечения использования и охраны земель в эрозионно опасных агроландшафтах.

Одним из основных инструментов по обеспечению экономически целесообразного, экологически безопасного и социально ориентированного использования земель является землеустройство. Оптимизация использования и охраны земель в эрозионно-опасных агроландшафтах возможна через разработку и внедрение проектов землеустройства с учетом важности экологических и социальных составляющих.

Внедрение проектов землеустройства обеспечит значительное замедление и прекращение антропогенно ускоренных деграционных процессов и повысит экономическую эффективность использования земель. При разработке проектов землеустройства необходимо обеспечивать использование сельскохозяйственных угодий и размещения сельскохозяйственных культур в соответствии с почвенным покровом и рельефом местности, размещение линейных элементов организации территории согласно рельефа. Использование такого подхода позволит минимизировать потери почвы вследствие протекания эрозионных процессов, положительно повлияет на повышение экологической устойчивости агроландшафтов, уменьшит прямые и косвенные убытки от эрозионных процессов.

Ключевые слова: *использование земель, агроландшафты, дегградация земель, эрозия, смыв почвы, землеустройство, охрана почв.*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ДЕГРАДАЦІЇ ТА ОПУСТЕЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ

Мовчан М.М., аспірант

Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління

Мінприроди України

E-mail: nniesco@ukr.net

Висвітлено і обґрунтовано основні напрями вирішення проблем деградації та опустелювання земель в Україні. Запропоновані пріоритетні напрями щодо запобігання деградації та відновлення деградованих земель.

Ключові слова. *Деградація земель, опустелювання, категорії деградованих і малопродуктивних земель, лісомеліорація, напрями дій.*

Актуальність дослідження.

У рішеннях Всесвітньої конференції з навколишнього середовища і сталого розвитку (1992 рік, Ріо-де-Жанейро) було зазначено, що охорона і раціональне використання земель повинні стати центральною ланкою державної політики, оскільки їхній стан визначає характер життєдіяльності людства і вирішальним чином впливає на довкілля.

Земельні ресурси України характеризуються ґрунтовим покривом, який на 60 % складається з чорноземів – унікальних за своєю будовою, властивостями і потенційною родючістю ґрунтів. Їм властивий глибокий гумусований шар, добре виражена зерниста структура, майже ідеальна щільність будови, достатній і помірний запас поживних речовин. На жаль, такі зразкові об'єкти збереглися лише у цілих умовах. Виявилося, що найкращий у світі чорнозем («царь

почв», за В.В. Докучаєвим) дуже вразливий до антропогенного втручання і під дією антропогенних чинників може швидко деградувати [1].

Інформація про екологічний стан земель України, яка міститься у Національній доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні за 2015 рік [2], показує, що в останні десятиріччя спостерігається різке зростання темпів деградації ґрунтів, тому проблема припинення деградації земель залишається в Україні досить актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Сучасні науково-теоретичні положення щодо раціонального використання й охорони земель сільськогосподарського призначення знайшли відображення у працях таких вітчизняних дослідників, як Д.І. Бабміндра, І.К. Бистряков,

С.Ю. Булігін, Д.С. Добряк, Ш.І. Ібатулін, О.П. Канащ, І.П. Ковальчук, В.М. Кривов, Н.В. Кузін, А.Г. Мартин, В.В. Медведєв, І.А. Розумний, А.Я. Сохнич, М.Г. Ступень, О.Г. Тараріко, А.М. Третьак, В.М. Третьак, М.М. Федоров, М.А. Хвесик та інших. Проте питання обґрунтування основних напрямів вирішення проблем деградації та опустелювання земель в Україні залишаються недостатньо дослідженими.

Метою статті є дослідження і обґрунтування основних напрямів вирішення проблем деградації та опустелювання земель в Україні.

Виклад основного матеріалу.

У Посланні комісії ЄС «До тематичної стратегії захисту ґрунтів» визначено 8 головних загроз деградації ґрунтів: ерозія, кількісне і якісне зменшення органічної речовини (гумусу), забруднення, засолення, ущільнення, зсуви та повені, втрата біологічного різноманіття, накриття ґрунту. Крім двох останніх, всі види деградації ґрунтів поширені на території України. За даними ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії», найпоширеніший вид деградації – дегуміфікація (втрата гумусу й поживних речовин), нею вражено 43 % загальної площі. Переущільнення ґрунтів, яке охоплює близько 39 %, це відома в Україні проблема, що супроводжується несприятливими екологічними наслідками і значними економічними збитками. При вирощуванні зернових культур приблизно 20 % ріллі країни мають щільність будови в кореневмісному шарі вище, ніж потребують ці культури [2]. За даними різних дослідників, площа деградованих і малородючих земель,

які є основними для опустелювання, становить від 6,5 до 10 млн. га [3].

Розглянемо основні види деградації земель в Україні, які визначають інтегральну оцінку їх екологічного стану. Площа сільськогосподарських угідь України, які зазнають згубного впливу водної ерозії, становить 13,4 млн. га, у тому числі 10,6 млн га орних земель, вітрової ерозії – 6 млн га, а в роки з катастрофічними пиловими бурями – 20 млн га (за даними проекту *Загальнодержавної програми використання та охорони земель*). Щорічно в Україні від ерозії втрачається до 500 млн. т ґрунту. З продуктами ерозії виноситься до 24 млн. т гумусу, 0,96 млн. т азоту, 0,68 млн. т фосфору, 9,40 млн. т калію (за експертними оцінками), що значно більше, ніж вноситься з добривами. Щорічний приріст еродованих земель досягає 80 – 90 тис. га [2].

Найважливішими факторами, які спричиняють такий стан, є високий ступінь розораності території України (на ріллю припадає 53,8 % її площі), а також стихійне формування нових типів землекористування в умовах незавершеної земельної реформи, відсутність державних, регіональних і місцевих програм охорони земель, дієвих механізмів економічного стимулювання захисту земель від ерозії, майже повна відсутність юридичної відповідальності за недбале землекористування і низький рівень фінансового забезпечення заходів з охорони земель від ерозії.

Таким чином, можна виділити кілька типів деградації земель: водна і вітрова ерозія; хімічна і фізична. Процеси опустелювання та деградації земель є досить для характерні України. При деградації земель ерозія земель є основним фактором, що

впливає на екологічні функції ґрунтового покриву - здатність ґрунтів служити буфером і фільтром для забруднювачів; роль в кругообігу води і азоту, збереження місць проживання та підтримання біорізноманіття. В Україні надзвичайно серйозні процеси деградація землі походять від ерозії ґрунтів, засолення зрошуваних земель, а відповідно і опустелювання. За часів колишнього СРСР в республіці вівся облік деградованих земель, але в 90-х роках минулого століття система облік відмінена. В даний час розглядається питання створення рамкової програми з охорони земель. Відповідно до Закону про охорону навколишнього середовища України, створюється Національна система моніторингу навколишнього середовища, одним з видів якої є моніторинг земель (ґрунтів), що включає моніторинг земельного фонду, агроґрунтовий моніторинг і моніторинг агротехногенно-забруднених земель. Існують різні способи відновлення пустельних і рекультивациі деградованих земель, відновлення продуктивності і родючості ґрунтів. Одним з основних прийомів відновлення таких земель є їх використання в лісовому господарстві з метою створення на них лісу. Відновлення деградованих земель за допомогою їх заліснення, особливо в районах степової зони країни є перспективним методом найбільшого відновлення їх продуктивності і родючості. Уже в даний час вживаються заходи для лісомеліорації таких земель. Так, вже урядом прийнятий національний план дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням [4, 5] де передбачені заходи і по лісомеліорації деградованих земель. Відповідно, передбачається створення

лісових екосистем на деградованих і малопродуктивних землях, які пропонується нами продеферціювати по таких категоріях деградованих і малопродуктивних земель:

- землі, схильні до посиленої і надмірної поверхневої ерозії;
- землі, схильне глибока ерозія (водороїни, яри, висохлі русла);
- землі, порушені активні зсуви, обвали, обриви, грязьові стоки;
- землі з піщаним ґрунтом, схильною до вітрової та водної ерозії;
- землі з домішкою гальки, валуни, наносна порода, обломки скель і дощові намити;
- землі з постійним надлишком вологи;- солончаки;
- землі, забруднене хімічні речовини, нафтопродукти або шкідливий виробничі викиди;
- землі, зайнятий відкриті кар'єри, відвали, звалища виробничий і побутові відходи;
- землі з порушенням або зруйнованими біоценозами;
- непродуктивні землі.

До пріоритетних щодо запобігання деградації та відновлення деградованих земель слід вважати також такі напрямки:

- відновлення боліт і заболочених земель для збереження біорізноманіття, пом'якшення наслідків зміни клімату та поліпшення якості вод;
- екологічно безпечне використання і охорона торфовища;
- стимулювання заліснення та відновлення лісів з метою запобігання деградації земель, відновлення і збереження річкових водозборів, зниження ризику пожеж, патології лісів, поліпшення водного режиму територій;
- створення ландшафтно-адаптивних систем землеробства із контурно-меліоративною організацією те-

риторії в районах розвиненої водної ерозії, заохочення і стимулювання традиційного землекористування як фактора стійкого розвитку місцевих громад;

- розробка і проведення заходів щодо запобігання хімічного забруднення земель (ґрунтів, екологічно безпечного використання добрив, пестицидів і т.д.);

- впровадження органічного землеробства з метою довгострокового збереження і запобігання виснаження ґрунтів, зниження рівня забруднення поверхневих і ґрунтових вод.

Величезні обсяги робіт по лісонасадження мають бути виконані на сільськогосподарських землях з високим рівнем радіоактивного забруднення, переданих в лісовий фонд у попередні 30 років. Має бути відновлений процес заліснення малопродуктивних і еродованих сільськогосподарських земель. Треба буде відновити продуктивність меліорованих лісів і підтоплених лісових земель. Істотну роль в підвищенні родючості сільськогосподарських земель повинні зіграти роботи зі створення захисних лісових насаджень на цих землях, які необґрунтовано згорнуті в останні десятиліття. Невирішеними поки залишаються проблеми відновлення продуктивності заплавлених лісових земель в зонах масового будівництва польдерних систем при осушенні заплавлених великих річок. Перш за все, ця проблема актуальна для басейну річки Дніпро. Треба констатувати, що, незважаючи на вжиті в країні заходи по боротьбі з деградацією і опустелюванням земель, залучення лісового господарства для цих цілей все ще недостатньо. У найближчі роки проблемі лісовідновлення, створення захисних насаджень повинно бути приділено найсерйознішу увагу.

Однією із основних причин погіршення якісного стану земель, особливо сільськогосподарського призначення, є: ігнорування науково обґрунтованих способів землеробства в тому числі недотриманням системи сівозмін та технологій обробітку ґрунту для сільськогосподарських культур [7]. Так на землях підданих водній ерозії припинилися роботи із землеустрою щодо контурно-меліоративної організації території. Для подолання негативних деградаційних процесів, які відбуваються із земельними ресурсами України, необхідно застосовувати обмеження у використанні земель, формування яких забезпечить охорону та раціональне використання земельних ресурсів, лімітування господарської діяльності (*що зумовлює негативні зміни стану земельних угідь і розвиток несприятливих процесів*), а також невиснажливе використання земельних ресурсів.

Висновки.

До пріоритетних напрямів щодо запобігання деградації та відновлення деградованих земель пропонується віднести: стимулювання заліснення та відновлення лісів, особливо захисних лісних смуг; створення ландшафтно-адаптивних систем землеробства із контурно-меліоративною організацією території в районах розвиненої водної ерозії; відновлення боліт і заболочених земель для збереження біорізноманіття, пом'якшення наслідків зміни клімату та поліпшення якості вод. У зв'язку із переважанням в сільському господарстві землекористування сформованого на орендних засадах важливим є встановлення в процесі землеустрою обмежень (обтяжень) у використанні земель.

Список використаних джерел

1. Балюк С.А. Екологічний стан ґрунтів України / С.А. Балюк, В.В. Медведєв, М.М. Мірошніченко, Є.В. Скрильник, Д.О. Тимченко, А.І. Фатєєв, А.О. Христенко, Ю.Л. Цапко // Український географічний журнал. – 2012. – № 2. – С. 38-42.
2. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2014 році / Міністерство екології та природних ресурсів України. – Херсон: ФОП Грін Д.С., 2016. – 350 с.
3. Національна доповідь про стан родючості ґрунтів України. – К.: ТОВ «ВИК-ПРИНТ», 2010. – 111 с.
4. Про затвердження Національного плану дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 року № 271-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/271-2016-p>.
5. Концепція боротьби з деградацією земель та опустелюванням: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 року № 1024-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1024-2014-p>.
6. Мовчан М.М. Окремі аспекти сутності еколого-економічних відносин прав власності на землю у сфері охорони земель / М.М. Мовчан // Проблеми природокористування в процесі реформування відносин власності: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 19 квітня 2017 року. – Херсон: ФОП Грін Д.С., 2017. – 200 с.
7. Третяк А.М. Земельна реформа в Україні: тенденції, наслідки у контексті якості життя і безпеки населення: [монографія] / А.М. Третяк, В.М. Третяк, Н.А. Третяк; під заг. ред. А.М. Третяка. – Херсон: Грін Д.С., 2017. – 522 с.

References

1. Baluk, S.A. Medvedev, V.V. Miroshnichenko, M.N. Skrylnyk, E.V. Timchenko, D.O. Fatyeyev, A.I., Khristenko, A.O. and Hoe Yu.L. (2012), "Ecological condition of soil Ukraine, Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal, vol. 2, pp. 38-42.
2. National Report on the State of Environment in Ukraine in 2014 (2014). The Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine: FOP Grin D.S. - 350 p.
3. The national report on the state of soil fertility Ukraine (2010). VIC-PRINT. – 111 p.
4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the National Action Plan to combat land degradation and desertification"" available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/271-2016-p> (Accessed 11 March 2017).
5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "The concept of combating land degradation and desertification"" available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1024-2014-p> (Accessed 11 March 2017).
6. Movchan, M.M. "Some aspects of the nature of ecological and economic relations of land ownership rights in land protection", Materialy Vseukrainskoi nauково-praktychnoi konferentsii [Problemy pryrodokorystuvannya v protsesi reformuvannya vidnosyn vlasnosti], DEA, Kyiv, Ukraina, pp. 60-62.
7. Tretiak, A.N. Tretiak, V.M. and Tretiak, N.A. (2017), Zemelna reforma v Ukraini: tendentsii, naslidky u konteksti yakosti zhyt-tia i bezpeky naselennia [Land reform in Ukraine: trends, consequences in the context of life quality and safety of population], Kherson, Ukraina.

**M. Movchan Graduate student,
MAIN TRENDS SOLVING THE PROBLEMS
OF DEGRADATION AND DESERTIFICATION
IN UKRAINE**

Deals with studies and the main directions of solving the problems of degradation and desertification of land in Ukraine. The proposed priority areas to prevent degradation and restore degraded lands.

Keywords: land degradation, desertification, categories degraded and unproductive lands lisomelioratsiya, lines of action.

**Мовчан М.М., аспирант
ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РЕШЕ-
НИЯ ПРОБЛЕМ ДЕГРАДАЦИИ И ОПУСТЫ-
НИВАНИЯ ЗЕМЕЛЬ В УКРАИНЕ**

Освещены и обоснованы основные направления решения проблем деградации и опустынивания земель в Украине. Предложенные приоритетные направления по предотвращению деградации и восстановления деградированных земель.

Ключевые слова: деградация земель, опустынивание, категории деградированных и малопродуктивных земель, лесомелиорации, направления действий.

ЗНАЧИМІСТЬ ПРОГРАМ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ЕКОНОМІЧНОМУ ЗРОСТАННІ СІЛЬСЬКИХ РЕГІОНІВ

Дорош А.Й., аспірант

Національного університету біоресурсів і природокористування України

Email: doroshandriy1@ukr.net

Розкрито сутність дефініції «регіон», визначено типи регіонів. На підставі проведеного аналізу запропонованої австрійськими науковцями спіралі негативного розвитку громад або регіонів доведено, що саме погіршення демографічної ситуації в Україні суттєво впливає на їх економічний розвиток. Оцінено роль міжнародних програм регіонального розвитку в країнах ЄС та надано пропозиції із формування довготривалої Національної стратегії розвитку депресивних територій, регіональних програм розвитку як важливих інструментів спрямованих на фокусування людського ресурсу здатного формувати додану вартість у регіонах.

Ключові слова. Регіональний розвиток, сільські регіони, депресивні території, регіональні програми розвитку, Національні стратегії розвитку

Постановка проблеми.

З моменту здобуття Україною незалежності спостерігається поступове скорочення кількості населення. Зокрема, за даними Держстатистики України кількість людей, які проживали на теренах країни в піковому 1993 році складала 52,2 млн осіб, а в 2016 році знизилась до 42,7 млн осіб. Слід врахувати, що дані за 2016 рік наведені без врахування тимчасово окупованих територій, що спотворює загальну картину. З різниці в даних 2014 і 2015 років можна стверджувати, що кіль-

кість людей які проживають на них складає близько 2,5 млн осіб. Тобто, населення в країні скоротилось приблизно на 7 млн. жителів [4].

Така негативна тенденція зумовлена як мінусовим природним приростом, який у середньому становить близько (- 0,2 млн осіб) щорічно, так і еміграцією українців за кордон, яка протягом 90-х та початку 2000-х років складала в середньому (-100 тис. осіб). Починаючи з 2000 року статистика відображає стабільний тренд міграційного приросту населення з середнім значенням +20 тис. осіб на рік.

Щоправда така статистика викликає сумніви в своїй правдивості [4].

Трудових мігрантів насправді набагато більше, ніж відображено в офіційній статистиці, бо вона спирається на кількість зареєстрованих на території України осіб, а більшість заробітчан не скасовує своєї української реєстрації, тому вони враховуються до статистики постійно проживаючого населення. Також багато людей переїжджають до великих міст не змінюючи свого місця реєстрації.

Наприклад, польська влада стверджує, що вже понад 1 млн. українців мають дозвіл на тимчасове проживання та роботу в Польщі [7]. І це не єдиний напрямок еміграції українських громадян.

Трудові мігранти зрілого віку, які мають сім'ї в Україні вважають міграцію етапом свого життя й повертатимуться додому, то молодь набагато категоричніша в своєму бажанні укорінитися в іншій країні. Автор даної публікації – студент одного з віdensьких університетів, мав можливість спілкування з представниками діаспори в Австрії. І найбільшою загрозою для країни є те, що більшість студентів із України не мають бажання повертатися до рідного краю.

Якщо врахувати те, що коефіцієнт народжуваності протягом 1990-2015 років знизився з 1,85 дітей на одну жінку до 1,50 й масовий відтік молодих людей (серед яких принаймні в Австрії жінки складають 2/3), то ситуація лише погіршуватиметься [4].

Тому ймовірно, що фактична кількість населення ще менша. Найбільший відтік працездатних осіб спостерігається із сільських регіонів. Цьому є кілька причин. У процесі реформування держави загалом і ігнорування землеустроєм зокрема, не було

чіткого бачення розвитку в першу чергу сільських територій у перспективі, що сприяло відтоку населення й поступовій монополізації сільсько-господарського ринку, що й ускладнювало розвиток сільських регіонів.

Мета статті – розкрити змістовні складові дефініції «регіон», визначити типи регіонів, дослідити демографічну ситуацію в Україні, як важливого критерію регіонального розвитку. Оцінити роль міжнародних програм регіонального розвитку в країнах ЄС та надати пропозиції із формування довготривалої Національної стратегії розвитку регіонів в Україні як важливого важеля їх економічного зростання.

Виклад основного матеріалу.

Для розкриття поставленої мети розглянемо сутність поняття «регіон». Існує багато наукових поглядів, проте найбільш прийнятним є визначення Я. Верменич: «регіон (від лат. regio – «країна», «область», «царство») – частина земної поверхні із замкненими межами, яка характеризується цілісністю та своєрідністю в певному відношенні. Термін «регіон» має загальний зміст і застосовується для позначення територіальної ділянки будь-якого розміру, виділеної за різними ознаками або комплексом ознак. В залежності від них одна й та ж сама територія може бути поділена на різні за своїм змістом регіони.» [2].

Загалом можна виділити 4 типи регіонів (найчастіше зустрічаються в науковій літературі), що формуються для реалізації завдань за різним спрямуванням: а) *гомогенні регіони* (сформовані на основі спільної характеристики – гірські, економічно розвинені/відсталі і т. ін.); б) *функціональні регі-*

они (сформовані на основі визначення основного типу економічної діяльності – туристичні, сільськогосподарські і т. ін.); в) *адміністративні регіони* (сформовані за попередньо визначеними критеріями для виконання адміністративних функцій на певній території – район, область і т. ін.); г) *регіони особистого сприйняття* (сформовані на основі особистих цінностей – Батьківщина і т. ін.).

Спрямованість цієї публікації зосереджена на дослідженні сільських регіонів. Українське законодавство не дає чіткого визначення сільського регіону. В Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» визначено поняття «сільського району» як району в якому частка зайнятих осіб у сільському господарстві перевищує частку зайнятих у промисловості. Тобто наявна чітка прив'язка до адміністративних меж, що є цілком практичним рішенням законодавця. Регіон як окреме поняття визначений цим законом як територія АР Крим, області чи м. Київ і Севастополь. Дане рішення не найкраще, бо на території однієї області можуть бути різні регіони і рівень їх економічного розвитку може значно різнитися [3].

У іноземних джерелах відсутнє чітке визначення сільського регіону, бо у кожному випадку використовуються різні критерії чи характеристики. Здебільшого території розподіляються або за щільністю забудови та населення, або за розподілом сфер зайнятості населення, але без визначених значень критеріїв.

Аналіз змістовної частини цього закону свідчить, що сформульовані мета та основні засади мають позитивну спрямованість. Зокрема, передбачено розроблення КМ України державної стратегії регіонального

розвитку та регіональних програм розвитку відповідними органами виконавчої влади. Законом передбачена можливість укладення угоди між КМ України та місцевими органами влади (вертикальні угоди). Заслужують на увагу наявні критерії, за якими визначаються депресивні регіони.

З іншого боку, мають місце й недоліки (прив'язаність до конкретних адміністративних меж й співпраця побудована виключно по вертикалі «КМ України – область, область – район», а можливість співпраці на горизонтальному рівні не передбачена). Суттєвим недоліком є те, що розроблення та реалізація програм, а також фінансування проводиться лише органами державної влади та місцевого самоврядування (залучення приватних осіб та громадських організацій на місцях залишається радше декларативною).

Щоб зрозуміти, як цей закон реалізовується на практичному рівні, проаналізуємо угоду з регіонального розвитку, укладену між Кабінетом Міністрів України та Івано-Франківською обласною радою. Угода є за своєю сутністю декларативною, бо не містить посилок на конкретні програми регіонального розвитку та зводиться до необхідності подання обласною радою звіту двічі на рік про стан виконання угоди. Відповідно до угоди на її виконання та програм регіонального розвитку на 2011-2015 роки виділено 1,06 млн грн. [5].

Відзначимо, що загалом цей законодавчий документ створює передумови для розроблення й фінансування програм регіонального розвитку, проте не реалізовується навіть частково (200 тис. грн. на рік для області – виглядають радше невдалим жартом). Тому підходи до реалізації положень закону варто переглянути.

Акцентуючи увагу на сільських регіонах зазначимо, що найвпливовішими причинами їх деградації є економічний занепад та демографічна криза (можуть бути як причинами, так і наслідками одне одного). У цьому зв'язку погіршення демографічної ситуації є найбільшою проблемою, бо без людського ресурсу економічного зростання досягти не вдасться.

Австрійські науковці Г. Вебер та Т. Фішер запропонували своє бачення даної ситуації – розробили спіраль негативного розвитку громад/регіонів. Ця спіраль вказує на взаємозалежність між негативними подіями та їх послідовність. Такий вибір не випадковий, бо спіраль вказує на те, що даний рух є поступальним, що він з часом прискорюється й складність у зупинці негативних процесів зростає не арифметично, а геометрично (рис. 1).

Початковим пунктом цієї спіралі є відсутність робочих місць і можливості себе реалізувати, що провокує втрату прогресивних ідей, робочої сили та репродуктивної здатності

населення. Логічним наслідком цього є зменшення кількості населення та зростання його середнього віку. З часом це веде до падіння платоспроможності місцевих домогосподарств і закриття малого бізнесу. Місцевий бюджет зменшується й інфраструктура спершу не використовується на розрахункову потужність і починає занепадати через недостатність фінансування. Наступним етапом є вимирання ознак суспільного життя й більшість людей звикають з думкою, що «тут немає майбутнього», яка призводить до втрати «критичної маси» населення. Це призводить до повного занепаду [12].

Саме тому програми регіонального розвитку ЄС та більшість програм країн членів ЄС фокусуються саме на людських ресурсах, бо саме люди створюють додану вартість у регіоні. Важливо не просто утримати людей у регіоні, що в сучасну епоху є майже неможливим, а зробити їх безпосередніми учасниками історії успіху регіону.

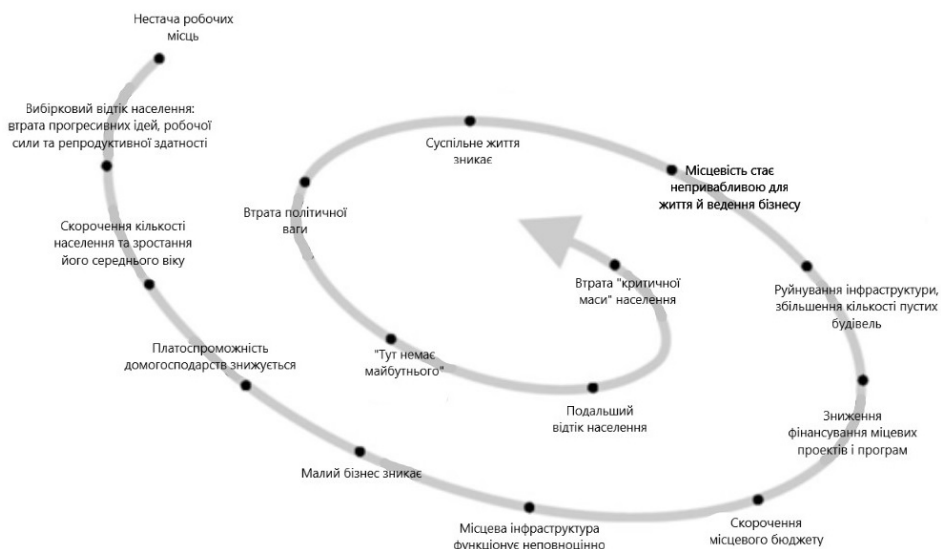

Рис. 1. Спіраль негативного розвитку [12]

На теперішній час реалізуються дві міжнародні програми з регіонального розвитку, які охоплюють значні території та мають за мету сталий розвиток громад, міст, регіонів. Першою з них є міжнародна програма «Місцевий порядок денний 21» (нім. Lokale Agenda 21). Це стратегія, яка розробляється певними країнами на регіональному рівні, на основі «Порядку денного 21» прийнятого 178 країнами членами ООН на конференції в Ріо-де-Жанейро в 1992 році [6].

В Австрії ця програма запрацювала в 1998 році й на даний час реалізується в близько 500 громадах. Метою програми є забезпечення сталого регіонального розвитку й підвищення якості життя у перспективі. Її підтримують федеральне міністерство сільського та лісового господарства, охорони навколишнього середовища та водних ресурсів, а також уряди федеральних земель. Сутність підтримки полягає не лише у фінансуванні (в даному випадку воно не займає першу позицію), а в наданні консультацій та порад, сприянні налагодження комунікації між людьми й різними організаціями та супровід усіх процесів у рамках програми [10].

Об'єктом програми вважається людина (місцевий житель), але сутність програми полягає в тому, щоб перетворити людину на суб'єкта процесу. Чи не основною ідеєю є: «більше участі людини – більше доданої вартості» [8]. Залучення до цього процесу місцевих жителів відбувається у вигляді опитувань людей у різних формах (яким бачать своє майбутнє, які заходи можуть підвищити якість їхнього життя, як бажали б облаштувати свій життєвий простір). Також проводяться заходи з спільного планування та надаються консультації з приводу можливої підприємницької діяльності.

Таким чином формують певну ідентичність регіону, створюють бренд регіону, формують регіональну стратегію, намагаються просувати регіональні продукти як усередині регіону, так і зовні, намагаються зробити регіон туристично привабливим. Також розробляються й розповсюджуються різні інформаційні матеріали про регіон і його програму (буклети, газети чи журнали й обов'язково веб-сторінка).

Досвід розвинутих країн свідчить, що якісно проведена робота з людьми є чи не єдиним шансом для забезпечення сталого розвитку регіону. А сільських регіонів, що рухаються спіраллю негативного розвитку, на жаль вистачає в більшості країн, окрім хіба країн-карликів.

Представляє інтерес друга міжнародна програма регіонального розвитку (зовсім інша за своєю сутністю). Ця програма чітко спрямована на отримання фінансування для регіонального розвитку (частково фінансується з європейського фонду розвитку сільського господарства та сільських територій і національними урядами). Заснована у ЄС у 1991 році під назвою LEADER (англійське слово, яке є абревіатурою французької назви «Liaison entre actions de développement de l'économie rurale»), яка перекладається: спільні або об'єднані дії щодо розвитку сільського господарства) [1].

Так як дана програма зосереджена здебільшого на економічно та демографічно депресивних регіонах ЄС, то розвиненим країнам (Австрія чи Німеччина) важко розраховувати на велику частку від ЄС, бо їхні відсталі регіони здебільшого перебувають понад середнім показником по ЄС, але їхня активність при пасивності їхніх держав-членів дає ефект.

Якщо ж говорити про масштаби регіонів, які можуть брати участь у програмі, то це NUTS 3 регіони. Це статистичні регіони, які виділяються в кожній державі-члені ЄС (єдина статистична система розроблена Єврокомісією). Регіони NUTS 3 в Австрії є частинами федеральних земель і складаються з одного або кількох політичних районів [11].

Загалом даний проект реалізується в регіонах, які проявляють ініціативу щодо своєї участі в програмі. Регіони (об'єднання громад зі спільними межами) повинні мати загалом щонайменше 10000 осіб населення й щонайбільше 150000 осіб. Одиначні громади з населенням понад 30000 осіб не можуть брати участі в програмі, ні окремо, ні спільно з іншими громадами [1].

Саме ж функціонування даної програми в регіоні спирається на місцевих жителів регіону – «групу дії» (політики, представники громадських організацій, приватні особи) [1].

Концепт регіонального розвитку розробляється з максимальним залучення ідей жителів. Після затвердження концепту вони працюють з потенційними заявниками на отримання фінансування. Рішення про виділення коштів приймає представник програми ЄС в Австрії спільно з міністерством сільського та лісового господарства, охорони навколишнього середовища та водних ресурсів.

Розмір фінансової підтримки проекту заявника залежить від того, який кількості критеріїв даний проект відповідає. Існує 7 загальних декларованих програмою груп критеріїв (виконання всіх критеріїв не обов'язкове). Загальні декларовані критерії є нечіткими й слугують лише орієнтирами. Конкретні критерії, за якими «групи дії» відбирають проекти визначені в концеп-

ті регіонального розвитку. Більшість проектів мають за мету: підвищення регіонального ВВП або захист навколишнього середовища. Можливе й поєднання даних речей, особливо якщо це стосується туризму (табл. 1) [9].

Підсумовуючи вище наведене відзначимо, що реалізація програми «Місцевий порядок денний 21» із залучення місцевих жителів до її розроблення є можливою в Україні, оскільки не вимагає значного державного фінансування. Участь у програмі LEADER стане можливою лише в процесі подальшої європейської інтеграції нашої держави.

Проте значно краще розробити національну програму з розвитку депресивних регіонів і діяти за цільовими проектами, які мали б ефект у першу чергу на місцях. Діючий Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» не вимагає великої кількості правок для того, щоб зробити таку програму можливою. Важливо те, що виділяти гроші всім і відразу неефективно. Краще зосередитись на кількох депресивних регіонах, які запропонують найкращі стратегії розвитку.

Значною небезпекою у розвитку регіонів є гігантська монополізація сільськогосподарського виробництва в Україні. Важко розраховувати на розвиток громади, в якій більшість земель обробляються крупним зареєстрованим деінде підприємцем, який, по-суті, витісняє місцеве населення з регіону. До того ж ці виробники мають значну політичну вагу й державна політика в аграрній сфері цілком їм сприяє (що для держави в довгостроковій перспективі є катастрофічним). Для порівняння, середня площа оброблюваних земель с/г підприємством в Австрії складає приблизно 43 га. Про холдинги з земельним банком

1. Загальні критерії програми LEADER для відбору проектів регіонального розвитку

Критерії	Зміст критеріїв
Залучення громадян	Не зовнішні інститути планують проекти і приймають рішення про їх реалізацію, а місцеві «групи дій» разом з жителями регіону. Рішення по суті для фінансування та реалізації проектів має прийматись в регіоні.
Іновативність	Нові ідеї та шляхи мають простір для реалізації в рамках програми LEADER. Креативні ідеї повинні задавати тон в розвитку регіону.
Співпраця	LEADER підтримує транскордонну діяльність на національному (між громадами чи землями) та міжнародному (між державами) рівнях.
Багатосекторальність	Проекти LEADER є багатосекторальними й засновані на співробітництві між суб'єктами різних сфер економіки та життя.
Партнерство	Місцева «група дій» як державно-приватне партнерство виступає в якості мережі і рушійної сили для розвитку в регіоні.
Територіальний підхід	Регіональні особливості формують основу розвитку сільських районів.
Мережевий	Відповідно до принципу «вчитися разом» регіони обмінюються досвідом та знаннями.

Джерело: сформовано автором за [9].

розміром понад 0,5 млн. га ніхто навіть і не чув. Але голоду в Австрії це точно не спричиняє, натомість дуже цінується регіональний продукт, створюється додана вартість у регіоні й вона значно вища ніж в Україні.

Тому важливо мати довготривалу Національну Стратегію розвитку, яка б сприяла розвитку депресивних регіонів, покращенню демографічної ситуації в державі, бо ми знаходимося на порозі критичного зменшення чисельності населення.

Попри це необхідно усунути корупційні ризики, які присутні в усіх програмах, що фінансуються державним коштом. У цьому зв'язку важливо, щоб особи, які приймають рішення про виділення коштів були віддалені від регіону отримувача допомоги та конкретних заявників. А до складу місцевих рад, які займаються відбором проектів, входили не тільки чиновники. Надзвичайно важ-

ливо залучати активних представників громадськості регіону, а не формувати кишенькову «громадськість» для підтримки «правильних» проектів. Наявність громадських слухань, на жаль, не перешкоджає неконтрольованій забудові великих українських міст.

Висновки.

Проведені дослідження свідчать, що існує необхідність у зміні змісту дефініції «регіон», відокремити його від меж і масштабів області, оскільки є надто великою для реалізації регіональних програм. Важливо скористатися досвідом економічно розвинутих країн з метою запобігання погіршення демографічної ситуації в Україні, що суттєво впливає на економічне зростання регіонів. До розроблення та реалізації програм регіонального розвитку залучати місцевих жителів регіону –

«групу дії» (політиків, представників громадських організацій, приватних осіб). Тому варто укласти угоди не з органами влади на місцях, а з спеціально створеними радами розвитку. У цьому зв'язку представники місцевої влади мають бути учасниками процесу, але в жодному разі не єдиним джерелом прийняття рішень. Зазначені програми не суперечать ідеї створення об'єднаних територіальних громад, бо участь у них можуть брати і сформовані громади, і існуючі сільські ради.

Для ефективнішого розвитку регіонів ми потребуємо розроблення довготривалої Національної стратегії розвитку депресивних територій, оскільки збереження існуючої стратегії держави на монополізацію спровокує ще більшу демографічну кризу.

Список використаних джерел

1. Австрійська федеральна земля Бургенланд // LEADER in der Programmperiode 2014 – 2020 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.burgenland.at/natur-umwelt-agrar/foerderungen/leader-in-der-programmperiode-2014-2020/>
2. Верменич Я.В. РЕГІОН [Електронний ресурс] // – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Rehion>
3. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>
4. Населення України в 1991-2017 роках // Державна служба статистики України – 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html
5. Угода щодо регіонального розвитку Івано-Франківської області між Кабінетом Міністрів України та Івано-Франківською

обласною радою – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0003120-10>

6. Порядок денний 21 // Організація об'єднаних націй – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/Depts/german/conf/agenda21/agenda_21.pdf
7. РБК-Україна – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rbc.ua/ukr/news/premer-polshi-zayavila-stranapriynala-okolo-1453235486.html>
8. BMLFUW (2012): Kurzfilm zum Lokalen Agenda 21 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bmlfuw.gv.at/umwelt/nachhaltigkeit/lokale_agenda_21.html
9. LAG Attersee – Attergau: Kriterien für LEADER Projekte – Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.regatta.co.at/Foerderungen/Info/Kriterien_und_Einreichung
10. Nachhaltigkeit.at – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nachhaltigkeit.at/la21>
11. Statistik Austria // NUTS-Einheiten – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.statistik.at/web_de/klassifikationen/regionale_gliederungen/nuts_einheiten/index.html
12. Weber G./Fischer T. (2010): Gehen oder Bleiben? Die Motive des Wanderungs- und Bleibeverhaltens junger Frauen im ländlichen Raum der Steiermark und die daraus resultierenden Handlungsoptionen im Rahmen der Lokalen Agenda 21-Prozesse. Institut für Raumplanung und Ländliche Neuordnung, Universität für Bodenkultur

References

1. Burgenland // LEADER in der Programmperiode 2014 – 2020 – [Web page]. – Access: <https://www.burgenland.at/natur-umwelt-agrar/foerderungen/leader-in-der-programmperiode-2014-2020/>
2. Vermenych Y. REGION [Web page]. – Access: <http://www.history.org.ua/?termin=Rehion>

3. The Law of Ukraine "On Stimulation of Regional Development" // Supreme Council of Ukraine (VVR). – 2005. – [Web page]. – Access: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>
4. Population of Ukraine in 1991-2017 // State Statistics Service of Ukraine – 2017. – [Web page]. – Access: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html
5. Agreement on Regional Development of Ivano-Frankivsk region between the Government of Ukraine and Ivano-Frankivsk Regional Council – [Web page]. – Access: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0003120-10>
6. Agenda 21 // United Nations – [Web page]. – Access: http://www.un.org/Depts/german/conf/agenda21/agenda_21.pdf
7. RBK-Ukraine – [Web page]. – Access: <https://www.rbc.ua/ukr/news/premer-polshi-zayavila-strana-prinya-la-okolo-1453235486.html>
8. BMLFUW (2012): Kurzfilm zum Lokalen Agenda 21 – [Web page]. – Access: https://www.bmlfuw.gv.at/umwelt/nachhaltigkeit/lokale_agenda_21.html
9. LAG Attersee – Attergau: Kriterien für LEADER Projekte – [Web page]. – Access: http://www.regatta.co.at/Foerderungen/Info/Kriterien_und_Einreichung
10. Nachhaltigkeit.at – [Web page]. – Access: <https://www.nachhaltigkeit.at/la21>
11. Statistik Austria // NUTS-Einheiten – [Web page]. – Access: http://www.statistik.at/web_de/klassifikationen/regionale_gliederungen/nuts_einheiten/index.html
12. Weber G./Fischer T. (2010): Gehen oder Bleiben? Die Motive des Wanderungs- und Bleibeverhaltens junger Frauen im ländlichen Raum der Steiermark und die daraus resultierenden Handlungsoptionen im Rahmen der Lokalen Agenda 21-Prozesse. Institut für Raumplanung und Ländliche Neuordnung, Universität für Bodenkultur

Dorosh A.

IMPORTANCE OF REGIONAL DEVELOPMENT PROGRAMS FOR THE ECONOMIC GROWTH OF RURAL AREAS

Detailed analysis of the demographic situation in Ukraine as one of the most important indicators of rural development is made. Some international programs for regional development in the EU are reviewed, and proposals for the formation of long-term national development strategies and regional development programs aimed at focusing human resources capable of forming added value in the regions are submitted.

Keywords: regional development, rural areas, deprived areas, regional development programs, national development strategies

Дорош А.И.

ЗНАЧИМОСТЬ ПРОГРАММ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ РОСТЕ СЕЛЬСКИХ РЕГИОНОВ

Раскрыта сущность дефиниции «регион», определены типы регионов. На основании проведенного анализа предложенной австрийскими учеными спирали негативного развития общин или регионов доказано, что именно ухудшение демографической ситуации в Украине существенно влияет на их экономическое развитие. Оценена роль международных программ регионального развития в странах ЕС и даны предложения по формированию долговременной Национальной стратегии развития депрессивных территорий, региональных программ развития как важных инструментов, направленных на фокусировку человеческого ресурса способного формировать добавленную стоимость в регионах.

Ключевые слова: региональное развитие, сельские регионы, депрессивные территории, региональные программы развития, Национальные стратегии развития.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОНЯТТЯ ТА СУТНОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Кірова М.О., аспірантка,

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління

E-mail: masha_77@meta.ua

Обґрунтовано поняття та сутність екологічної безпеки життєдіяльності міського населення. Запропоновано до переліку структурних рівнів об'єктів безпеки ввести рівень міської або сільської спільноти територіальних громад, що змінює сутність інституціонального середовища екологічної безпеки.

Ключові слова. Безпека, національна безпека, екологічна безпека, міське середовище, міська спільнота.

Постановка проблеми.

При оцінці якості життя міського соціуму застосовується безліч параметрів соціально-економічного та екологічного характеру. Загальні правила про попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей сформульовані в чинному Законі «Про охорону навколишнього природного середовища» [1], на базі якого і розроблені ряд нормативно-правових документів.

Що стосується столиці України - Києва, то це великий культурний, історичний та торговельно-промисловий центр. Отже, можна сміливо говорити, що Києву характерні всі екологічні проблеми, що притаманні всім великим містам. Це, в першу чергу, забруднення автотранспортом, зміни в складі атмосферного повітря, шумове забруднення, викиди хімічних речовин у атмосферу, забруднення токсичними відходами, проблема відходів. Але особливе місце в цьому

регіоні посідає радіоактивна проблема, що пов'язано з Чорнобильською АЕС. Також, поруч, на території Київської області знаходяться Київські водосховища, що мають не найкращі екологічні умови. Найбільш значущі складові екосистеми: повітряний басейн міста, міські та приміські джерела води, ґрунту міста. Міжнародні експерти провели дослідження в 215 містах світу. Київ у міжнародному рейтингу займає 29 місце по забрудненню [2]. Отже, проблеми забезпечення екологічної безпеки для населення м. Києва, як багатьох великих міст України, є досить актуальними.

Метою статті є дослідження особливостей екологічної безпеки життєдіяльності міського населення в контексті національної безпеки.

Виклад основного матеріалу.

Відповідно статті 1 «Визначення термінів» закону України «Про основи національної безпеки України»

національна безпека - це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [3]. Під життєво важливими інтересами нашого суспільства розуміється сукупність потреб, задоволення яких надійно забезпечує існування і можливості прогресивного розвитку особистості, суспільства і держави. Дотримуючись заданої логіки, суть поняття *екологічної безпеки* можна сформулювати як стан захищеності навколишнього природного і природно-техногенного середовища, яке забезпечує розвиток життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави.

Статтею 7 «Загрози національним інтересам і національній безпеці України» закону визначено, що на сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві у *екологічній сфері є*: нераціональне, виснажливе використання мінерально-сировинних природних ресурсів як невідновлюваних, так і відновлюваних; неподоланість негативних соціально-екологічних наслідків Чорнобильської катастрофи; погіршення екологічного стану водних басейнів, загострення проблеми транскордонних забруднень та зниження якості води; застарілість та недостатня ефективність комплексів з утилізації токсичних і екологічно небезпечних відходів.

Статтею 8 «Основні напрями державної політики з питань національної безпеки» закону визначено, що в *екологічній сфері такими є*: здійснення комплексу заходів, які гарантують екологічну безпеку ядерних об'єктів і надійний радіаційний захист населення та довкілля, зве-

дення до мінімуму впливу наслідків аварії на Чорнобильській АЕС; впровадження у виробництво сучасних, екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, підвищення ефективності використання природних ресурсів, розвиток технологій переробки та утилізації відходів; поліпшення екологічного стану річок України, насамперед басейну р. Дніпро, та якості питної води; запобігання забрудненню Чорного та Азовського морів та поліпшення їх екологічного стану; *стабілізація та поліпшення екологічного стану в містах* і промислових центрах Донецько-Придніпровського регіону.

В Національній доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні за 2014 р. [4] визначено, що *екологічна безпека* - це складова національної безпеки, процес управління системою національної безпеки, за якого державними і недержавними інституціями забезпечується екологічна рівновага і гарантується захист середовища проживання населення країни і біосфери в цілому, атмосфери, гідросфери, літосфери і космосфери, видового складу тваринного і рослинного світу, природних ресурсів, збереження здоров'я і життєдіяльності людей і виключаються віддалені наслідки цього впливу для теперішнього і майбутніх поколінь.

Статтею 50 «Екологічна безпека» закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1] визначено, що *екологічна безпека* - це такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей. Екологічна безпека гарантується громадянам України здійсненням ши-

рокого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів.

Таким чином, до основних напрямів державної політики з питань національної безпеки в екологічній сфері відносяться проблеми **стабілізації та поліпшення екологічного стану, в тому числі і в містах**. Разом з тим, закон не визначає загрози екологічній безпеці міст України у екологічній сфері.

Миська територія різко відрізняється від природних екосистем. Вона характеризується високою щільністю населення, сильним забрудненням: хімічним, бактеріальним, шумовим, електромагнітним, інформаційним. На сьогоднішній день формування специфічного міського середовища є однією з найважливіших проблем. Термін «середовище» в повсякденному розумінні може мати два різних, але рівноправних значення: *по-перше*, середовище - це те, що навколо; в цьому значенні середовище передбачає якийсь концентр, який воно оточує, зокрема це може бути суб'єкт, навколо якого і зусиллями якого воно організовується; *по-друге*, середовище - це те, що між, посеред, всередині; тут «середовище» має на увазі цілу сукупність суб'єктів, між якими виникає свого роду спільне поле, що об'єднує їх в певну систему, яка має свої особливі властивості, якими не володіють суб'єкти окремо.

Разом з тим, кожна екологічна система являє собою елемент біосфери, утворений сукупністю всіх біологічних видів, що мешкають на певній території земної поверхні, і комплексом існуючих на цій території умов навколишнього середовища. Як вказував В.І. Вернадський, біосфера

поступово стає основою і для освіти «ноосфери», під якою розуміється узагальнений результат розумної діяльності загальнолюдської цивілізації [5]. Потужність впливу ноосфери на географічну оболонку нашої планети стрімко зростає і протягом останніх десятиліть все більшою мірою виявляється сумірною з впливами геологічних і космологічних факторів, змушуючи людство вживати екстремних заходів по своєму виживанню і формуванню ефективних систем глобальної, міжнародної та екологічної безпеки. При цьому найважливішу роль в структурі ноосфери грає так звана «техносфера», узагальнено розглянута як сукупність і область спільного існування з людиною різних видів техніки і технології. Організація самої техносфери у величезній мірі впливає на життєдіяльність людини, суспільства і біосфери. Таким чином, з огляду на викладене, можна визначити поняття «життєдіяльність» як різні форми активного існування людини і пов'язаної з ним ієрархії системних рівнів навколишнього світу. Маючи в своєму розпорядженні основні системні рівні життєдіяльності за ступенем їх зростаючого узагальнення, отримуємо наступну ієрархічну послідовність: **людина - суспільство - техносфера - екологічна система - людство - біосфера - ноосфера**.

Безумовно, в наведеній вище послідовності найважливішою ланкою як і раніше залишається людина, але рамки розгляду поняття життєдіяльності при цьому істотно розширені, забезпечуючи тим самим і більш адекватне уявлення всієї проблеми безпеки в цілому. Слід також зазначити, що техносфера, будучи частиною ноосфери, в наведений послідовності

максимально наближена до людини і суспільства, оскільки сучасна постіндустріальна людська цивілізація, активно використовує в тому числі і різноманітні інформаційні технології, будує свою життєдіяльність саме на базі конкретних проявів цієї техносфери і знаходиться в постійному ефективному контакті з нею. Найчастіше техносфера набуває для людини навіть більше значення, ніж екологічна система, що і відображено в розташуванні системних рівнів.

У збудованій вище послідовності системних рівнів життєдіяльності екологічна система спільно з техносферою і суспільством утворюють середовище проживання людини, яка і є найважливішою структурою, що визначає ефективність і безпеку життєдіяльності. З огляду на це, важливою особливістю виділених системних рівнів життєдіяльності є можливість їх умовного об'єднання в три основні групи:

- місцеву або локальну систему життєдіяльності (людина і її місце існування - міська або сільська спільнота);
- регіональну (суспільство, техносфера, екологічна система);
- загальну або глобальну (людство, біосфера, ноосфера).

Незважаючи на безумовну важливість загальної глобальної системи життєдіяльності з позицій загальнолюдської цивілізації, реальним пріоритетом в існуванні, роботі кожної окремої людини або групи людей має все-таки локальна система рівнів життєдіяльності. Саме ця система життєдіяльності, що включає в себе найближче соціальне, природне і виробниче оточення людини, являє собою найважливіший об'єкт дослідження, організації та управління з позицій безпеки життєдіяльності.

Розглянемо тепер найбільш часто використовувані значення терміна «безпека». За думкою відомого філолога В.І. Даля, «безпека - це відсутність небезпеки, збереження, надійність», а «безпечний значить - незагрозливий, що не може заподіяти зла або шкоди, нешкідливий, збережений, вірний, надійний»[6].

Томас Гоббс, основоположник підходу до безпеки, який набув назви «реалізм», розглядав безпеку як фундамент будь-якої держави. Він вважав, що «люди, які живуть без іншої безпеки, крім тієї, яка гарантується їхньою власною силою знаходяться у ситуації, в якій немає місця промисловості, культурі, суспільству» [7].

З точки зору форми активного існування системи безпеки, це стан діяльності, при якій з прийнятною вірогідністю виключено прояв різного роду небезпек і загроз. З точки зору збереження стійкості системи безпеки, це динамічна рівновага, що складається в підтримці важливих для існування системи параметрів у допустимих межах норми. З точки зору стану об'єктів системи безпеки, це не перевищення допустимих значень впливу на об'єкти захисту потоків речовини, енергії та інформації.

Особливо слід відзначити, що згідно положень закону України «Про основи національної безпеки України» саме держава розглядається як основний політичний інститут організації системи суспільства, який здійснює функції управління цим суспільством і захисту його соціально-економічної структури. Інакше кажучи, саме держава, утворена самим суспільством, виступає в подальшому в якості основного суб'єкта забезпечення безпеки по відношенню до цієї ж самої держави, суспільства і

кожної окремої особистості, що входить до складу цього товариства і держави. У традиційному розумінні безпека забезпечується порядком, а порядок гарантується державою.

Безпека є однією з головних потреб людини. Потреби людини є причинами її активної життєдіяльності. Відповідно до теорії А. Маслоу вони знаходяться між собою в ієрархічному зв'язку [8]. При цьому потреби більш високого рівня виникають після задоволення потреб нижчих рівнів (рис. 1).

Слід зауважити, що після задоволення фізіологічних потреб задоволення потреб більш високого рівня можливо тільки після забезпечення безпеки. Більш того, багато вищі потреби людини почастили й викликані прагненням до підвищення рівня своєї безпеки. У співтоваристві людина відчуває себе безпечніше.

На підставі викладеного можна констатувати, що *безпека* - це стан ефективної захищеності системи взаємопов'язаних структурних рівнів особистості, місцевої спільноти, суспільства, держави і міжнародної (світової) спільноти від сукупності

факторів, що створюють небезпеку або загрози самому існуванню, що використовується в даному визначенні поняття «ефективна захищеність», яке покликане підкреслити, що ефективний характер безпеки об'єктів передбачає не тільки їх всебічний захист, а й проведення по відношенню до них у разі потреби легітимних превентивних заходів щодо зменшення самого рівня небезпеки (загрози). Тим самим досягається істотне скорочення економічних, соціальних та іншого роду витрат, пов'язаних з підтриманням безпеки системи на заданому рівні. Важливою і необхідною умовою правомірності проведення такого роду превентивних заходів є їх легітимний (від лат. *legitimus* - законний, узгоджений з законом) характер. В іншому випадку незаконні превентивні заходи по ефективному захисту об'єктів безпеки самі ризикують перетворитися в самостійне джерело загрози (небезпеки).

Прикладом забезпечення ефективної захищеності об'єктів безпеки може служити ситуація, пов'язана із загрозою весняного паводку і мож-

Рисунок 1. Базові потреби людини (по Годфруа, 1992) [9]

ливим затопленням річкою прибережних населених пунктів. У цьому випадку, крім традиційних заходів з будівництва дамб та інших захисних споруд, вельми дієвим засобом забезпечення безпеки є проведення превентивних операцій з підриву крижаних заторів на річці, що зазвичай різко знижує загрозу повені і дозволяє уникнути переростання оцінки ситуації зі складної в надзвичайну.

Таким чином, запропоноване вище трактування поняття «безпека» володіє деякими важливими якісними особливостями:

- розгляд безпеки пропонується проводити в тому числі і на правовій основі закону України і міжнародного права;
- розповсюдження змісту поняття безпеки крім людини також на місцеву спільноту, суспільство, державу, міжнародне (світове) співтовариство, стан захищеності яких обумовлює захищеність кожної людини, що дозволяє розглядати їх як об'єкти захисту, так і об'єкти структурних рівнів безпеки життєдіяльності;
- системний характер безпеки призводить до взаємозв'язку і взаємозалежності всіх складових її структурних рівнів.

Принципово важливим і методично виправданим є демонстрований в запропонованому вище визначенні підхід, при якому безпека трактується не з точки зору повної (що принципово недосяжно) або часткової відсутності небезпеки, а як певна ступінь захищеності виділених об'єктів від різних видів потенціальних загроз їх життєвим інтересам. При цьому передбачається, що подібного роду загрози, що характеризують той чи інший рівень небезпеки, в більшості випадків існують незалежно від

самих об'єктів, що захищаються. Тому, для забезпечення безпеки цих об'єктів виявляється можливим і необхідним порівняння по відношенню до них рівня загрози та рівня захищеності. Таким чином, згадані вище структурні рівні безпеки виділених об'єктів захисту і запропоноване розширене визначення безпеки включають в себе наступні основні компоненти:

- перший структурний рівень, який би розглядав безпеку людини, захищеність життєдіяльності та здоров'я кожної окремої особистості від різного роду загроз природного, техногенного або соціального характеру;
- другий структурний рівень, який би розглядав безпеку місцевої спільноти, захищеність життєдіяльності та здоров'я окремих груп населення від різного роду загроз екологічного, епідеміологічного характеру;
- третій структурний рівень, який би розглядав безпеку суспільства, захищеність життєдіяльності та здоров'я окремих груп населення від різного роду загроз не тільки екологічного або епідеміологічного характеру, але і економічного;
- четвертий структурний рівень, який би розглядав безпеку держави, захищеність її незалежності, територіальної цілісності від загроз економічного і політичного характеру;
- п'ятий структурний рівень, який би розглядав безпеку міжнародної (світової) спільноти, захищеність самого існування і можливості ефективного розвитку всіх елементів загальнолюдської цивілізації від різного роду загроз глобального, біосферного або космологічного характеру.

Як вже зазначалося вище, перелічені структурні рівні об'єктів безпеки в силу їх спільного впливу на стан

людини одночасно можна вважати і структурними рівнями безпеки життєдіяльності.

Поняття «безпека життєдіяльності» є вельми багатоплановим і означає, в тому числі, науку про безпечну взаємодію людини з техносферою, а в більш широкому сенсі - з місцем існування. Інакше кажучи, традиційно в даному науковому напрямку розглядається переважно лише локальна система життєдіяльності, яка утворює свого роду фундамент безпеки для системи більш високого рівня, так званої глобальної системи життєдіяльності (рис. 2).

Відповідно, можна виділити простір локальної (місцевої) безпеки життєдіяльності, який становить частину більш загального простору глобальної безпеки життєдіяльності. Крім того, говорячи про локальну безпеку життєдіяльності, слід враховувати, що останнім часом намітилася також тенденція узагальненого розгляду безпеки життєдіяльності як комплексного системного явища, що вимагає використання системного підходу до проблеми захищеності політичної, екологічної, інформаційної та інших видів діяльності, що мають не тільки техногенний характер, а і соціальний та поєднані.

З урахуванням викладеного можна зробити висновок, що загальна мета безпеки життєдіяльності полягає у забезпеченні ефективної захищеності прийнятних умов активного існування людини і її довкілля від перевищення допустимого ступеня впливу негативних факторів на всіх структурних рівнях безпеки. Таким чином, власне проблема безпеки життєдіяльності зводиться в основному до співмірної відповідності протягом аналізованого часу ступеня впливу

негативного фактора або загрози $U(t)$ і ступеня захищеності $S(t)$ об'єктів різних структурних рівнів за одним або кількома параметрами, важливими для забезпечення безпеки активного існування цих об'єктів [10]:

$$S(t) \geq U(t). \quad (1.1)$$

При цьому необхідно врахувати, що мова йде саме про відповідність порівнюваних ступенів активної захищеності і загрози або, як мінімум, не перевищення рівня загрози над ступенем захищеності об'єктів безпеки, що і відображено в умові (1.1). В іншому випадку, якщо має місце нерівність, то безпека життєдіяльності розглянутих об'єктів гарантовано не може бути забезпечена в необхідній мірі.

Як приклад можна розглянути загрозу паводку і зведення захисних дамб, покликаних протистояти очікуваному підйому води на деякий прогнозований рівень, який в свою чергу залежить від цілого ряду метеорологічних факторів, але може бути обґрунтовано передбачений з урахуванням попереднього багаторічного досвіду з достатнім ступенем точності. Очевидно, що з точки зору забезпечення безпеки життєдіяльності місцевої спільноти, висота захисних споруд повинна перевищувати очікуваний рівень паводкових вод або принаймні бути не менше цього очікуваного рівня природної загрози.

З наведеного простого прикладу видно, що, незважаючи на приналежність загрози до другого структурного рівня, який характеризує безпеку місцевої спільноти, насправді ступінь захищеності від загрози паводку зачіпає також і інтереси багатьох конкретних людей, чії будинки знаходяться в зоні можливого затоплення паводковими водами. Іншими словами, ступінь загрози завжди діє не тільки на прита-

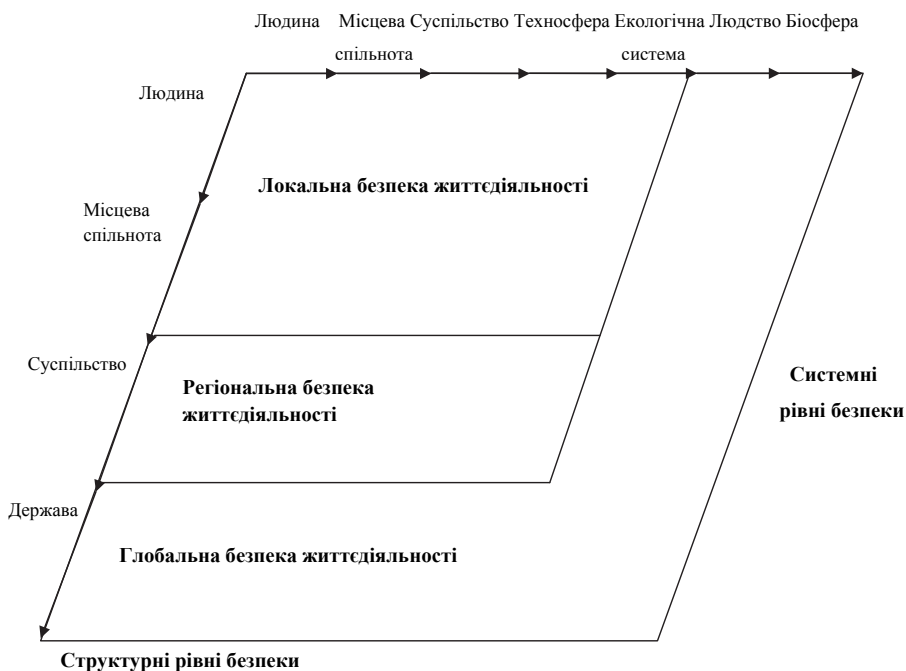

Рисунок 2. Взаємозв'язок рівнів життєдіяльності та безпеки

манному їй структурному рівні безпеки життєдіяльності, але поширюється також і на всі попередні структурні рівні об'єктів безпеки.

В результаті, виділяючи п'ять основних структурних рівнів об'єктів безпеки (особистість, міська або сільська спільнота територіальних громад, суспільство, держава і міжнародне (світове) співтовариство), можна стверджувати, що загрози, які діють на першому структурному рівні, зачіпають зазвичай лише безпеку життєдіяльності окремої особистості, але не позначаються на безпеці наступних структурних рівнів. Виняток становлять люди, які уособлюють собою місцеву або державну владу і суттєво впливають на стан міської або сільської спільноти (суспільства). У цьому випадку проблеми безпеки життєдіяльності виходять за рамки окремої

особистості і повинні розглядатися на другому чи навіть четвертому структурних рівнях. Негативні фактори (небезпеки, загрози), що діють на другому структурному рівні по відношенню до місцевої спільноти, неминуче будуть поширюватися і на перший структурний рівень безпеки життєдіяльності людини, але зовсім не обов'язково повинні відображатися на третьому або четвертому структурних рівнях безпеки суспільства і держави. Винятком є лише ті види небезпек, які зачіпають значну частину суспільства і можуть істотно вплинути на загальний стан держави в цілому, наприклад великі повені на Закарпатті чи наслідки Чорнобильської АЕС. Нарешті, небезпеки, що діють по відношенню до об'єкта четвертого структурного рівня безпеки - держави, безсумнівно будуть поширюватися і на об'єкти по-

передніх структурних рівнів безпеки (на окремі групи суспільства і кожного мешканця цієї держави).

Таким чином, негативні чинники (небезпеки, загрози), що діють на об'єкт певного структурного рівня безпеки, обов'язково поширюються на об'єкти всіх попередніх структурних рівнів безпеки і лише в якості виключення можуть зачіпати об'єкти наступних структурних рівнів.

З плином часу відзначений вище глибокий взаємозв'язок і взаємозалежність структурних рівнів об'єктів безпеки неминуче і часто в неявному вигляді призводять до поширення небезпеки (загрози) з одного структурного рівня на інші, подібно колам на воді від кинутого каменя.

Таким чином, система екологічної безпеки життєдіяльності міського населення включає в себе елементи організації захисту спільнотою територіальних громад людини, засоби захисту, культуру безпечної поведінки, знання закономірностей середовища і небезпечних факторів, вміння людини передбачати, виявляти і правильно оцінювати ці фактори і адекватно реагувати на них. Тільки при одночасному врахуванні всіх цих елементів можна говорити про створення (проектування) дієвої системи комплексної безпеки.

Висновок.

Екологічна безпека життєдіяльності міського населення в контексті національної безпеки - це стан ефективної захищеності системи (*середовища проживання*) взаємопов'язаних структурних рівнів особистості, місцевої спільноти, суспільства, держави і міжнародної (світової) спільноти від сукупності факторів, що створюють

небезпеку або загрози самому існуванню, що використовується в даному визначенні поняття «ефективна захищеність», яке покликане підкреслити, що ефективний характер безпеки об'єктів передбачає не тільки їх всебічний захист, а й проведення по відношенню до них у разі потреби легітимних превентивних заходів щодо зменшення самого рівня небезпеки (загрози). Запропоновано до переліку структурних рівнів об'єктів безпеки ввести рівень міської або сільської спільноти територіальних громад, що змінює сутність інституціонального середовища екологічної безпеки.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" (Відомості Верховної Ради України, 1991, № 41) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/print1479373398461232>.
2. Екологічна карта України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.btn.kiev.ua/ua/ekologicheskaya-karta-kieva.html>.
3. Закон України "Про основи національної безпеки України" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15/print1479373398461232>.
4. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2014 році. – К.: Міністерство екології та природних ресурсів України, ФОР Грінв Д.С., 2016. - с. 205.
5. Вернадский В.И. Несколькослов о ноосфере [Електронний ресурс]. – Режим доступу: vernadsky.lib.ru/e-texts/archive/noos.html.
6. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovardalja.net/>
7. Chandra A., Acosta J. Understanding community resilience in the context of

- national health security (RAND Working Papers, A Literature Review) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/working_papers/2010/RAND_WR737.pdf.
8. Маслоу А.Г. Мотивация и личность / А.Г. Маслоу; пер. с англ. А.М. Татлыбаевой. – СПб.: Евразия, 1999. – 478 с.
 9. Айзман Р.И. Теоретические основы безопасности жизнедеятельности / Р.И. Айзман, С.В. Петров, В.М. Ширшова. – Новосибирск: АРТА, 2011. – 208 с.
 10. Лобачев А. И. Безопасность жизнедеятельности. Учебник. 2-е издание [Электронный ресурс]. – Режим доступу: fictionbook.ru/static/trials/00/17/88/00178863.a4.

References

1. The Verhovna Rada of Ukraine (1991, no 41), Zakon Ukrainy Pro ohoronu navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyssha", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/print1479373398461232>.
2. Ekologichna karta Ukrainy, available at: <http://www.btn.kiev.ua/ua/ekologicheskaya-karta-kieva.html>.
3. The Verhovna Rada of Ukraine, Zakon Ukrainy Pro osnovy nacional'noi bezpeky Ukrainy, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15/print1479373398461232>.
4. Natsional'na dopovid' pro stan navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyssha v Ukraini u 2014 rotsi (2016). Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine. Kyiv: Grinč D.S., p. 205.
5. Vernadskiy, V.I. Neskol'ko slov o noosfere, available at: vernadsky.lib.ru/e-texts/archive/noos.html.
6. Dal', V. Tolkovyj slovar' zhyvaho velykorusskoho yazyka, available at: <http://slovardalja.net/>
7. Chandra, A., Acosta, J. "Understanding community resilience in the context of national health security" (RAND Working Papers), available at: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/working_papers/2010/RAND_WR737.pdf.

8. Maslow, A. (1999). Motivatsiya i lichnost', Yevraziya, Sankt-Peterburg, Russia, 478 p.
9. Ayzman, R.I., Petrov, S.V., Shirshova, V.M. (2011) Teoreticheskiye osnovy bezopasnosti zhiznedejatel'nosti, ARTA, Novosibirsk, 208 p.
10. Lobachev, A.I. Bezopasnost' zhiznedejatel'nosti. Uchebnik. 2-ye izdaniye, available at: fictionbook.ru/static/trials/00/17/88/00178863.a4.

M. Kirova

SOME ASPECTS OF FEATURES CONCEPT AND NATURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY LIFE URBAN POPULATION

Proved the concept and nature of the environmental safety of life of the urban population. A structural levels in the list of objects to enter the security levels of urban or rural communities of local communities, which changes the nature of the institutional environment environmental security.

Keywords. Safety, national security, environmental security, urban environment, urban community.

М.А. Кирова

ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ОСОБЕННОСТЕЙ ПОНЯТИЯ И СУЩНОСТИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОРОДСКОГО НАСЕЛЕНИЯ

Обосновано понятие и сущность экологической безопасности жизнедеятельности городского населения. Предложено в перечень структурных уровней объектов безопасности ввести уровень городского или сельского сообщества территориальных общин, что меняет саму сущность институциональной среды экологической безопасности.

Ключевые слова. Безопасность, национальная безопасность, экологическая безопасность, городская среда, городское сообщество.

ЗЕМЛЕУСТРІЙ, КАДАСТР І МОНІТОРИНГ ЗЕМЕЛЬ

НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ

ЗАПРОШУЄМО ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

ДП «Київський НДПІ землеустрою та Національний університет біоресурсів і природокористування» видають з 2012 року періодичний науково-економічний журнал «Землеустрій, кадастр і моніторинг земель». Журнал визнаний ВАК України фаховим з економічних наук за спеціальністю 08.00.06. економіка природокористування та охорона навколишнього середовища.

З моменту свого заснування журнал став сполучною ланкою між науковцями і практиками, які працюють у науково-дослідних закладах, вищій школі, економіці, державних установах України і зарубіжжя, між усіма тими, хто переймається проблемами розвитку економіки в ринкових умовах.

Активна участь в наукових публікаціях на шпальтах журналу сприяє розвитку фундаментальних та прикладних досліджень з економічних наук, посиленню впливу економіки на вирішення правових, політичних, соціальних, екологічних та інших проблем розвитку суспільства, входженню України в міжнародні економічні союзи.

У кожному номері журналу друкуються фотографії авторів і їхні наукові інтереси.

Журнал є дуже цікавим для науковців, аспірантів, студентів, фахівців національного господарства, державних службовців.

Рубрики журналу «Землеустрій, кадастр і моніторинг земель»

☐ АКТУАЛЬНО	☐ ІННОВАЦІЇ В
☐ ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА ТА ЗЕМЕЛЬНА ПОЛІТИКА	☐ ЗЕМЛЕВПОРЯДНОМУ ВИРОБНИЦТВІ
☐ ЗЕМЛЕУСТРІЙ	☐ СТОРІНКА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО
☐ ЗЕМЕЛЬНИЙ КАДАСТР	☐ РЕЦЕНЗІЇ НА МОНОГРАФІЇ,
☐ ЕКОНОМІКА ТА ЕКОЛОГІЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ	☐ НАВЧАЛЬНІ ПОСІБНИКИ,
☐ ОХОРОНА ТА МОНІТОРИНГ ЗЕМЕЛЬ	☐ ПІДРУЧНИКИ
☐ ІННОВАЦІЇ В ЗЕМЛЕВПОРЯДНІЙ ОСВІТІ	

Періодичність видання — 4 рази на рік. Журнал видається українською мовою, анотації — українською, російською і англійською мовами. Матеріали, що надходять для публікації в журналі, проходять рецензування з боку членів редакційної колегії, розглядаються та рекомендуються вченими ДП «Київський НДПІ землеустрою та Національний університет біоресурсів і природокористування»

